Honoré de BALZAC

Honoré de BALZAC

Salonul cu vechituri

Le Cabinet des Antiques, 1839

Într-una dintre cele mai pricăjite capitale de provincie ale Franţei, în mijlocul târgului, la colţul unei străzi, se află o casă; dar numele străzii şi oraşului nu pot fi date în vileag aici. Va înţelege oricine înţeleptele motive ale discreţiei pe care împrejurările o impun. Când porneşte la drum să cerceteze lumea în care trăieşte, scriitorul atinge multe răni...

Casa noastră era palatul Esgrignon, dar trebuie să aflaţi că Esgrignon este un nume convenţional, cu nimic mai real decât Belval, Floricour, Derville din Comedia umană, sau Adalbert ori Monbreuse din roman. Numele principalelor personaje vor fi de asemenea schimbate. Autorul ar dori să adune aci elemente contradictorii şi să îngrămădească unele anacronisme, pentru a acoperi adevărul cu un văl de absurdităţi şi lucruri de necrezut; dar îşi dă seama că orişice ar face, acest adevăr va încolţi necontenit, aşa cum viţa prost smulsă răzbate cu vlagă în podgoria desţelenită.

Palatul Esgrignon era nimic alt decât locuinţa unui nobil bătrân, pe nume Charles-Marie-Victor-Ange-Carol, marchiz d'Esgrignon, sau des Grignons potrivit unor mai vechi titluri. Negustorimea şi burghezia oraşului îi decretase casa „palat” mai mult în derâdere; şi, de vreo douăzeci de ani, cei mai mulţi dintre localnici sfârşiseră prin a pronunţa cu seriozitate „palatul Esgrignon”, ori de câte ori vorbeau despre reşedinţa marchizului.

Carol (fraţii Thierry ar fi scris Karawl1) era numele glorios al uneia dintre cele mai de vază căpetenii venite pe vremuri din nord pentru a cuceri şi feudaliza pe gali. Purtătorii

acestui nume nu plecaseră niciodată capul, nici în faţa Comunelor2, nici în faţa Regalităţii, nici în faţa Bisericii, nici în faţa marii finanţe. Chemaţi în alte vremi să apere o provincie franceză, titlul de marchiz reprezenta pentru ei în acelaşi timp o datorie şi o onoare, şi nicidecum simulacrul presupuselor împuterniciri: iar feuda Esgrignon fusese din totdeauna un bun al lor.

Adevărată nobilime de provincie, neluată în seamă la curtea regală timp de două secole, dar neprihănită de orice mezalianţe, atotputernică în împrejurimi, respectată de oamenii locului ca un crez, familia aceasta – precum o binefăcătoare fecioară ce tămăduieşte durerile de dinţi – se conservase în străfundul provinciei, aşa cum în adâncul unui fluviu se păstrează pilonii carbonizaţi ai vreunui pod din vremea lui Cezar. Timp de treisprezece veacuri – fără să se abată o singură dată – domnişoarele fuseseră căsătorite fără zestre, sau trimise la mănăstire; mezinii acceptaseră supuşi succesiunea maternă, se făcuseră ostaşi, preoţi, sau se căsătoriseră la Curte. Un mezin al casei d'Esgrignon, fost amiral, e făcut duce şi pair3, dar moare fără urmaşi. Marchizul d'Esgrignon, şeful ramurii principale, n-a acceptat niciodată titlul de duce.

— Eu stăpânesc marchizatul d'Esgrignon în aceleaşi condiţii în care regele stăpâneşte Statul Francez, spunea el conetabilului Luynes4 care în timpul acela apărea în ochii săi ca un partener neînsemnat. În timpul tulburărilor, câţiva din familia Esgrignon fuseseră decapitaţi. Sângele lor frânc s-a păstrat nobil şi mândru până la 1789. Actualul marchiz d'Esgrignon nu a emigrat: el trebuia să-şi apere moşia. Datorită respectului pe care i-l purtau ţăranii, capul lui a fost cruţat de eşafod; dar ura adevăraţilor „Sans-Culottes”5 atât a fost de aprigă, încât l-au considerat emigrat, când de fapt el fusese silit doar să se ascundă. În numele poporului suveran, districtul a cotropit pământul familiei d'Esgrignon, iar pădurile au fost vândute ca bunuri naţionale, în pofida

împotrivirii marchizului care, pe atunci, avea patruzeci de ani.

Sora sa, domnişoara d'Esgrignon, fiind minoră, a salvat o parte a feudei prin mijlocirea unui tânăr administrator al familiei care, în numele clientei sale, a cerut împărţirea presuccesorală; cu prilejul lichidării efectuate de Republică, i-au fost atribuite câteva ferme şi castelul. Devotatul Chesnel a trebuit să cumpere pe numele său (cu bani pe care îi dădu marchizul) anumite părţi ale domeniului, la care stăpânul său ţinea în chip deosebit, precum biserica, prezbiteriul şi grădinile castelului.

Sfârşindu-se cu anii cei iuţi, dar trecători, ai terorii, marchizul d'Esgrignon, al cărui caracter impusese respect în regiune, voi să-şi reia reşedinţa în castel, împreună cu sora sa, domnişoara d'Esgrignon, pentru a repune în picioare ce putuse fi salvat datorită strădaniilor lui Chesnel, fostul său intendent, devenit acum notar. Dar vai! Castelul jefuit, rămas fără mobilă, nu era oare prea mare, prea costisitor pentru un proprietar ale cărui drepturi la dijmă fuseseră suprimate, ale cărui păduri fuseseră parcelate, care deocamdată nu putea scoate mai mult de nouă mii de franci de pe pământurile fostelor sale domenii?

Când notarul îl readuse pe vechiul său stăpân, în octombrie 1800, în bătrânul castel feudal, nu-şi putea stăpâni o adâncă emoţie văzând pe marchiz cum sta înmărmurit, în mijlocul curţii, în faţa şanţurilor pline, privind turnurile năruite până la nivelul acoperişurilor. Urmaşul francilor contempla tăcut când cerul, când locul unde pe vremuri se-nvârteau elegantele morişti de vânt ale turlelor gotice, întrebând parcă pe Dumnezeu ce rost a avut toată această răsturnare socială.

Doar Chesnel putea cuprinde adânca mâhnire a marchizului, care se numea atunci cetăţeanul Carol. Marele d'Esgrignon, rămas multă vreme mut, sorbind parcă adânc mireasma strămoşească a acelor meleaguri, i se adresă cu o adâncă melancolie:

— Chesnel, vom reveni aci mai târziu, când vor înceta tulburările; întrucât nu-mi dau voie să-mi refac blazonul, până la edictul de pacificare n-aş mai putea locui aici.

Arătă castelul, se întoarse şi, încălecând, îşi petrecu sora care venise în şubreda trăsurică de răchită a notarului.

În oraş nu mai exista palatul d'Esgrignon. Măreaţa casă fusese dărâmată; pe locul ei se ridicaseră două fabrici de manufactură.

Cu ultima pungă de galbeni a marchizului, maestrul Chesnel îi cumpără, într-un colţ al pieţei, o veche casă cu stâlpi, cu morişti, cu turnuleţe, cu hulubărie, care fusese pe vremuri un tribunal seniorial, apoi Preşedinţia, şi care aparţinuse odinioară marchizului d'Esgrignon. Contra sumei de cinci sute de galbeni, achizitorul naţional înapoie vechiul edificiu proprietarului său legitim.

De atunci, mai în batjocură, mai în serios, casa a fost poreclită „palatul” d'Esgrignon. În 1800, când ştergerea numelor din listele negre ale proscrişilor se obţinea destul de uşor. – câţiva emigranţi se întoarseră în Franţa. Printre nobilii care cei dinţii se înapoiară În oraş, se aflau baronul de Nouastre cu fiica sa; erau cu desăvârşire scăpătaţi. Domnul d'Esgrignon le oferi cu mărinimie un adăpost, unde baronul muri după două luni de amărăciune. Domnişoara de Nouastre avea douăzeci şi doi de ani. Familia Nouastre era de cea mai nobilă viţă şi marchizul d'Esgrignon, pentru ca să nu i se stingă stirpea – o luă în căsătorie; dar ea muri atunci când avea să nască, ucisă de nepriceperea mediculuI. Lăsând – din fericire – familiei d'Esgrignon un fiu.

Bietul bătrân (cu toate că marchizul n-avea atunci decât cincizeci şi trei de ani, necazurile şi chinuitoarele dureri ale vieţii sale făcură ca anii săi să fie mai lungi), pierdu şi bucuria ultimelor zile, văzând cum s-a dus cea mai frumoasă dintre făpturi, femeia nobilă în care retrăiau gratiile – azi asfinţite – ale figurilor de femei din al XVI-lea

veac… A fost una dintre acele lovituri care nu se uită, care lasă urme adânci în tot restul vieţii.

După ce rămase câteva clipe în picioare lângă catafalc, marchizul sărută fruntea soţiei sale, culcată ca o sfântă, cu mâinile împreunate, îşi scoase ceasul, îi sfărâmă rotiţa şi se duse să-l atârne deasupra căminului. Era unsprezece înainte de amiază.

— Domnişoară d'Esgrignon, să rugăm pe Dumnezeu ca această oră să înceteze a mai fi năpasta casei noastre. Unchiul meu, arhiepiscopul, a fost căsăpit la această oră şi tot la aceeaşi oră s-a prăpădit şi tatăl meu.

Îngenunche, rezemându-şi capul pe pat; tot astfel făcu şi sora sa. Apoi, după un timp, amândoi se ridicară; domnişoara d'Esgrignon izbucni în plâns, bătrânul marchiz privi cu ochii uscaţi copilul, odaia şi pe moartă. La încăpăţânarea sa de franc se adăuga un zel creştinesc, întâmplarea aceasta avea loc în al doilea an al veacului nostru.

Domnişoara d'Esgrignon avea atunci douăzeci şi şapte de ani. Era frumoasă, Un parvenit, furnizor al armatelor Republicii născut în acel ţinut, având o rentă de o mie de scuzi6, obţinu de la maestrul Chesnel – după ce izbuti să-i înduplece împotrivirea – să intervină în favoarea căsătoriei cu domnişoara d'Esgrignon. Şi fratele şi sora se mâniară de această nemaipomenită îndrăzneală. Chesnel nu-şi ierta faptul că se lăsase înduplecat de jupânul du Croisier. Din ziua aceea, el n-a mai găsit mângâietoarea bunăvoinţă, care putea fi socotită prietenie, nici în felul de a se purta, nici în vorbele marchizului d'Esgrignon. Marchizul nu-i mai păstra decât recunoştinţă. Dar această recunoştinţă, deşi nobilă şi adevărată, a rămas pentru notar o pricină de nesfârşită amărăciune. Sunt unele inimi deosebite cărora recunoştinţa li se pare o prea mare răsplată şi care preferă monotonia unor sentimente prieteneşti, pe care ţi-o dă comuniunea unor gânduri şi o voită fuziune sufletească. Maestrul Chesnel gustase din bucuria acestei preţioase amiciţii;

marchizul îl ridicase până la el. Pentru nobilul bătrân, personajul acesta era mai puţin decât un copil şi mai mult decât un servitor; un şerb supus de bună voie, un vasal legat cu tot sufletul de suzeranul său. Nu mai putea fi vorba de socoteli cu acest notar, ci totul se cumpănea printr-un neîncetat schimb de afecţiune. În ochii marchizului, caracterul oficial pe care notariatul îl conferea lui Chesnel nu mai însemna nimic, i se părea că servitorul său este doar deghizat în notar.

În ochii lui Chesnel, marchizul rămăsese o fiinţă de obârşie dumnezeiască; el credea în aristocraţie şi îşi amintea, fără umilinţă, că tatăl lui deschidea porţile salonului, vestind: – „Masa este servită, domnule marchiz!”

Devotamentul său pentru nobila familie scăpătată nu pornea însă numai dintr-o evlavie, ci dintr-un tel de egoism; se socotea ca făcând parte dintre ai casei. Adâncă i-a fost dar mâhnirea când a îndrăznit să vorbească de eroarea sa marchizului, cu toate că marchizul îi interzisese.

— Chesnel – îi răspunse bătrânul nobil pe un ton grav – înainte de Tulburări7 cred că nu ţi-ar fi trecut prin cap să ai năluciri atât de jignitoare. Cum sunt oare aceste noi doctrine de ţi-au putut strica în aşa hal mintea?

Maestrul Chesnel era preţuit, se bucura de încrederea întregului oraş. Cinstea sa desăvârşită şi marea sa avere îi sporeau prestigiul. Din ziua aceea nenorocită descoperi că avea o adevărată silă pentru jupân du Croisier. Cu toate că notarul nu purta nimănui pică, făcu în aşa fel ca această silă să fie împărtăşită de un număr destul de însemnat de familii. Du Croisier, om afurisit şi în stare să clocească o răzbunare timp de douăzeci de ani, prinse o ură de moarte împotriva notarului şi a familiei d'Esgrignon, o ură din acelea mocnite, cum numai în provincie se mai întâlnesc.

Refuzul dispreţuitor al marchizului îl desfiinţa în ochii răutăcioşilor provinciali printre care venise să-şi petreacă zilele şi pe care voia să-i domine. A fost o adevărată catastrofă, încât urmările ei n-au întârziat să se facă simţite.

Du Croisier, în disperare de cauză, se adresă unei fete bătrâne, care de asemenea îl respinse. Şi astfel ambiţioasele planuri pe care le făurea s-au năruit, întâi datorită refuzului domnişoarei d'Esgrignon, care i-ar fi deschis porţile acestui provincial „Faubourg Saint-Germain8”, apoi datorită celui de-al doilea refuz care îl umili atât de mult, încât abia se putea menţine în societatea de mâna a doua a oraşului.

În 1805, domnul de la Roché-Guyon, primul născut al uneia dintre cele mai vechi familii din regiune, care se înrudise pe vremuri cu d'Esgrignon – peţi, tot prin maestrul Chesnel, mâna domnişoarei d'Esgrignon. Dar domnişoara Marie-Armande-Claire d'Esgrignon nu voi să asculte pe notar.

— Ar fi trebuit să ghiceşti că sunt mamă, dragul meu Chesnel, îi zise ea adormindu-şi nepotul, un copil frumos de cinci ani.

Bătrânul marchiz se ridică pentru a-şi întâmpina sora care se întorcea de lângă leagăn; plin de respect, îi sărută mâna apoi, aşezându-se din nou, îşi regăsi graiul pentru a-i spune;

— Eşti o adevărată d'Esgrignon, scumpa mea soră!

Nobila fată tresări şi plânse. La bătrâneţe, domnul d'Esgrignon, tatăl marchizului, se căsătorise cu nepoata unui mic birtaş, înnobilat sub Ludovic al XIV-lea. Această căsătorie a fost socotită în familie o îngrozitoare mezalianţă, dar fără importanţă, deoarece din ea nu rezultase decât o fată. Armande ştia aceasta, cu toate că fratele său era atât de bun cu ea. O privise întotdeauna ca pe o străină; acum însă cuvintele lui o repuneau în drepturi. Dar şi răspunsul ei nu era oare o deplină încoronare a purtării nobile pe care o avusese timp de unsprezece ani de când, după majorat, fiece faptă a sa purta pecetea celui mai desăvârşit devotament? Avea un soi de cult pentru fratele ei.

— Voi muri domnişoară d'Esgrignon! spuse ea cu simplitate notarului.

— Nu există pentru dumneavoastră un titlu mai frumos, răspunse Chesnel, crezând că-i face un compliment.

Sărmana fată se îmbujoră.

— Ai spus o prostie, Chesnel, replică bătrânul marchiz, în acelaşi timp măgulit de vorbele fostului său servitor, dar necăjit de mâhnirea pricinuită surorii sale, O d'Esgrignon se poate căsători cu un Montmorency: sângele nostru nu este atât de amestecat cum a fost al lor. Pajura Esgrignonilor cuprinde pe un câmp de aur, două benzi roşii. Nimic altceva, de nouă sute de ani încoace, n-a fost schimbat în blazonul nostru. El este acelaşi ca şi în prima zi.

Blondet, căruia literatura contemporană îi este îndatorată, printre altele, şi pentru această povestire, istoriseşte următoarele: „Nu-mi amintesc să fi întâlnit vreo femeie care să-mi stimuleze mai mult imaginaţia ca domnişoara d'Esgrignon. Eram într-adevăr foarte tânăr copil şi poate că imaginea care mi-a rămas stăruitoare în minte, cu strălucirea şi coloritul ei, se datorează în bună parte şi acelei porniri ce presupunea în copilăria noastră predispoziţia pentru supranatural. Când o vedeam de departe venind pe Promenadă, unde mă jucam cu alţi copii, însoţită de Victurnien, nepotul său, simţeam o emoţie asemănătoare reflexelor produse de curenţii galvanici asupra morţilor. Cât eram de tânăr, mă simţeam totuşi însufleţit de o nouă viaţă.

Domnişoara Armande avea părul de un blond roşcat, obrajii acoperiţi de puf foarte fin, cu reflexe argintii, pe care îmi plăcea să-i văd, aşezându-mă astfel încât chipul ei să fie scăldat în plină lumină – şi mă lăsam dus în voia farmecului ochilor săi visători de smarald, care scăpărau parcă scântei… Prefăcându-mă că mă rostogolesc prin iarbă, din joacă, în faţa ei, căutam să ajung la picioarele ei micuţe, pentru a i le admira mai de aproape. Albul blând al tenului, fineţea trăsăturilor, puritatea liniei frunţii, eleganţa taliei subţiri mă uluiau – fără să fiu conştient încă, nici de frumuseţea frunţii, nici de ovalul perfect al obrazului. O

admiram aşa cum la vârsta aceasta te închini, fără să ştii prea bine pentru ce. Când privirea mea stăruitoare o atrăgea în sfârşit pe a ei şi când îmi spunea cu o voce melodioasă care îmi părea mai amplă decât toate celelalte; – „Ce faci acolo, micuţule, de ce mă priveşti?” veneam, mă răsuceam, îmi muşcam degetele, mă îmbujoram şi spuneam: – „Nu ştiu.” Dacă din întâmplare îmi trecea mâna-i albă prin păr, întrebându-mă câţi ani am, fugeam şi răspundeam de departe: „Unsprezece!” Când, citind cele „O mie şi una de nopţi”, vedeam apărând o regină sau vreo zână, îi atribuiam întocmai trăsăturile şi mersul domnişoarei d'Esgrignon; când profesorul meu de desen îmi dădea să copiez capete din antichitate, băgăm de seamă că toate purtau pieptănătura domnişoarei d'Esgrignon. Mai târziu, când aceste gânduri nebune s-au spulberat unul câte unul, domnişoara Armande, dinaintea căreia bărbaţii se dădeau deoparte cu respect pe Promenadă, pentru a-i face loc, privind la mlădierea rochiei sale lungi de culoare cernită, până o pierdeau din vedere – făptura ei a dăinuit mai departe, vag, în mintea mea, ca un tip reprezentativ. Contururile-i minunate, ale căror rotunjimi erau arareori dezvăluite de vreo învolburare a vântului şi pe care le ghiceam în ciuda lărgimii rochiei, contururile acestea au revenit în visurile mele de adolescent. Mai târziu, când cugetam cu seriozitate la tainele gândirii omeneşti, se pare că sentimentul respectului îmi fusese inspirat tot de simţămintele zugrăvite pe faţa şi în atitudinea domnişoarei d'Esgrignon. Nepreţuita linişte a acestui cap, doar lăuntric înflăcărat, demnitatea mişcărilor ei, sfinţenia cu care îşi îndeplinea îndatoririle, mă emoţionau şi îmi impuneau. Copiii sunt mai receptivi decât s-ar crede pentru nevăzutul efect al gândului; ei nu iau niciodată în zeflemea o persoană cu adevărat impunătoare. Graţia autentică îi mişcă, frumuseţea îi atrage, pentru că ei înşişi sunt frumoşi şi pentru că există legături tainice între făpturile de aceeaşi natură. Domnişoara d'Esgrignon a fost una dintre evlaviile

mele. Azi chiar, neînfrânata mea imaginaţie nu urcă niciodată scara de melc a vreunei străvechi turle, fără să zugrăvească acolo sus pe domnişoara Armande, în chip de geniu al Feudalităţii. Când citesc vechi hronice, ea îmi apare sub chipul unor femei vestite, devenind pe rând Agnčs Marie Touchet sau Gabrielle9, ţi îmi închipui toată dragostea tainică, dar zadarnică, din inima sa.

Această figură cerească, întrezărită în nebuloasele închipuiri ale copilăriei, îmi revine acum în vălmăşagul visurilor mele."

Amintiţi-vă de acest portret asemănător atât sub înfăţişarea lui fizică, cât şi sub înfăţişarea lui morală! Domnişoara d'Esgrignon este una dintre figurile cele mai instructive ale acestei istorii; ea vă va învăţa cât de răufăcătoare pot fi calităţile cele mai mari, atunci când sunt lipsite de inteligentă.

Între anii 1804 şi 1805, două treimi din familiile băjenarilor se înapoiaseră în Franţa şi aproape toate cele din provincia în care locuia domnul marchiz d'Esgrignon se aşezară iar pe moşia lor strămoşească. Dar se iviră şi unele defecţiuni. Câţiva gentilomi intrară în slujbă, fie în armata lui Napoleon, fie la Curtea sa; alţii se căsătoriră în familii de parveniţi. Toţi cei care au intrat în mişcarea imperială şi-au refăcut averile, şi-au recăpătat pădurile, datorită mărinimiei împăratului, iar mulţi s-au statornicit la Paris; doar opt sau nouă familii nobile au rămas credincioase aristocraţiei proscrise şi ideilor lor despre monarhia prăbuşită. Familiile Roche-Guyon, Nonâtre, Gordon, Castéran, Troisville şi altele, mai sărace, sau mai avute, se numărau printre acestea; dar aurul, mult sau puţin, n-avea importanţă, căci vechimea şi păstrarea cât mai pură a stirpei lor era pentru ele totul, aşa precum pentru un numismat greutatea medaliei este de mai puţin preţ decât puritatea literelor şi a profilului, sau vechimea pajurii. Aceste familii aleseseră drept şef pe marchizul d'Esgrignon; căminul lui deveni sălaşul lor. Acolo împăratul n-a fost

niciodată decât „domnul Bonaparte”, iar suveranul care se afla atunci la Mittau, era regele Ludovic al XVIII-lea10; acolo „Departamentului” i s-a zis totdeauna Provincia, iar „Prefecturii” – Intendenţă11. Purtarea admirabilă, cinstea de gentilom, curajul neclintit al marchizului d'Esgrignon îi atraseră sincere omagii. Iar nenorocirile sale, statornicia, credinţa nezdruncinată în opinii îi aduseră în întregul oraş respectul tuturora. Această tainică ruină păstra grandoarea marilor lucruri năruite.

Tactul său cavaleresc era atât de bine cunoscut, încât în multe împrejurări împricinaţii îl luau drept unic arbitru. Toţi oamenii bine crescuţi, aparţinând regimului imperial, chiar şi autorităţile, aveau pentru prejudecăţile sale tot atâta bunăvoinţă, pe cât respect nutreau pentru persoana lui.

Dar o mare parte a noii societăţi – oameni care sub Restauraţie se vor chema liberali, şi-n fruntea cărora se afla într-ascuns du Croisier – îşi bătea joc de această oază a vechii aristocraţii, în care nimănui nu-i era îngăduit să intre dacă nu era un adevărat gentilom fără de prihană. Şi aceştia erau cu atât mai înciudaţi, cu cât mulţi oameni cumsecade, boiernaşi respectabili şi persoane din înalta administraţie, se încăpăţânau să privească salonul marchizului d'Esgrignon drept singurul loc de întâlnire al societăţii bune. Prefectul, ofiţer de ordonanţă al împăratului, făcea tot soiul de demersuri pentru a fi primit: o trimitea cu multă smerenie pe soţia sa, care era o Grandlieu. Din pică pentru acest mic Faubourg Saint-Germain provincial, cei excluşi îi dădură numele de „Salonul cu vechituri”, salonul marchizului d'Esgrignon pe care îl numeau „domnul Carol” şi căruia perceptorul îi adresa somaţiile de plată cu paranteza: (ci-devant des Grignons)12. Această veche manieră de a scrie numele era şi ea o tachinărie, deoarece se stabilise ortografia d'Esgrignon pentru numele său.

„În ceea ce mă priveşte, spunea Émile Blondet, dacă îmi adun amintirile din copilărie, mărturisesc că această

denumire „Salonul cu vechituri„ mă făcea totdeauna să râd, cu tot respectul, sau – mai trebuie să spun? – cu toată dragostea ce-o nutream pentru domnişoara Armande. Palatul d'Esgrignon se găsea la întretăierea a două uliţe, fiind aşezat pe colţ; salonul avea două ferestre pe una şi două pe cealaltă parte a acestor străzi ce erau dintre cele mai umblate din oraş. Piaţa du Marché se afla la cinci sute de metri de palat. Salonul era ca o colivie de sticlă şi nimeni nu se ducea sau nu venea în oraş, fără să n-arunce o privire înăuntru. Încăperea aceea mi s-a părut întotdeauna mie – puşti de doisprezece ani – una dintre rarele ciudăţenii care se află, dacă te gândeşti la ele mai târziu, la hotarul realului cu fantasticul, fără să poţi spune dacă atârnă mai mult de o parte decât de cealaltă. Salonul, fostă sală de audienţe, era clădit pe un cat, deasupra unor hrubE. Cu gratii la geamuri; în aceste hrube, unde odinioară zăceau închişi criminalii provinciei, era acum bucătăria marchizului. Nu ştiu dacă splendidul şi înaltul cămin de la Louvre, atât de minunat sculptat, mi-a pricinuit o mai mare uimire ca aceea pe care am simţit-o văzând pentru prima oară uriaşa vatră a acestui salon, bombată ca un cantalup şi deasupra căreia, lucrat în relief (ronde-bosse) şi încadrat într-o ramă poleită, se găsea un mare portret ecvestru reprezentând pe Henric al III-lea (sub care, această provincie – vechi ducat de apanaj – fusese redată Coroanei). Tavanul, construit din bârne din lemn de castan, forma despărţituri împodobite înăuntru cu arabescuri. Minunatul tavan fusese aurit pe muchii, dar poleiala de-abia se mai vedea… Pereţii, împodobiţi cu tapiserii flamande, reprezentau judecata lui Solomon în şase tablouri încadrate în aurituri, pe care se zbenguiau amoraşi şi satiri. Marchizul pusese pardosea de parchet în acest salon. Printre rămăşiţele mobilierului castelelor care se vindeau la mezat între anii 1793 şi 1795, notarul procurase console în stilul Ludovic al XIV-lea, scaune tapisate, mese, pendule de perete, candelabre, sfeşnice – care completau de minune acest salon disproporţionat de

mare faţă de restul casei, dar care din fericire avea o anticameră pe acelaşi etaj: fosta sală a „paşilor pierduţi” a Tribunalului de odinioară, care dădea în camera de chibzuire – transformată azi în sufragerie. Printre toate aceste vechi podoabe – zorzoane ale unor asfinţite timpuri – se foiau, căutând să iasă în evidenţă, vreo opt sau zece văduve de nobili, unele bâţâind din cap, altele stafidite şi cătrănite ca nişte momâi; unele ţepene, altele cu spinarea cocârjată, toate împopoţonate în rochii mai mult sau mai puţin stranii, de-a curmezişul modei, capete pudrate, cu păr buclat, scufe cu funde, horboţele roşcate… Picturile cele mai bufe sau cele mai serioase, n-au atins nicicând poezia delirantă a acestor femei ce îmi revin în minte şi îmi umplu amintirile cu schimonoselile lor, ori de câte ori întâlnesc vreo matracucă al cărei chip sau îmbrăcăminte îmi aminteşte vreo trăsătură a lor. Şi cu toate că nenorocul m-a implântat până-n adâncul necazurilor şi mi-a fost dat să cunosc toate simţămintele omeneşti, mai cu seamă părerile de rău, sau ce! e caracteristice bătrâneşti – mărturisesc că n-am mai putut nicăieri găsi (nici la muribunzi), nici la cei vii, paloarea ştearsă a anumitor ochi suri sau înspăimântătoarea vioiciune a câtorva ochii negri.

În sfârşit, nici Maturin şi nici Hoffmann13 – care ne-au dat cele mai sinistre zămisliri ale timpului – nu mi-au inspirat groaza pe care mi-au stârnit-o mişcările de automat ale acestor făpturi încovrigate. Sulimanul de pe faţa actorilor, înainte de a intra în scenă, nu m-a mai surprins, căci văzusem acolo o boială ţipătoare, un roşu în stare născândă – spunea unul dintre prietenii mei, mucalit ca şi mine. Şi se mai şi mişcau acele mutre turtite, dar brăzdate de zbârcituri, care semănau cu capetele de pe spărgătoarele de nuci ale cioplitorilor nemţi. Vedeam printre geamuri trupuri gheboase, cu mădulare deznodate – care nicicând n-am cugetat să le aflu rostul şi alcătuirea – fălci pătrate şi peste măsură de proeminente, oase care străpungeau pielea, şolduri balcâze. Tot atât de stranii mi se păreau

acele muieri, fie că se mişcau, fie că, jucând cărţi, păstrau o imobilitate de hoit. Bărbaţii acestui salon căpătaseră culorile şterse şi veştede ale vechilor tapiserii; viaţa lor purta pecetea nehotărârii; hainele lor se apropiau îndeajuns de mult de cele obişnuite. – dar părul lor alb, feţele trecute, tenul de ceară, frunţile pleoştite, ochii stinşi, îi făceau să semene cu femeile, nimicind caracterul de realitate al veşmintelor lor. Certitudinea de a găsi aceste personaje invariabil aşezate la partida lor de cărţi – totdeauna la aceeaşi oră – contribuia mai vârtos ca ele să capete în ochii mei ceva teatral, bombastic, suprafiresc. Nu mi s-a întâmplat niciodată să intru în celebrele muzee de mobilă veche din Paris, Londra, Viena sau München, unde bătrâni paznici îţi arată splendorile timpurilor apuse, fără ca să le însufleţesc cu chipuri din acest „Salon cu vechituri”. Pentru noi, şcolari de opt sau zece ani, era o adevărată distracţie să ne ducem şi să privim raritătile din această cuşcă de sticlă. Dar îndată ce o zăream pe suava domnişoară Armande, tresăream, apoi ne uitam cu jind la Victurnien, copilul drăgălaş pe care îl simţeam ca ne este superior. Făptura aceea tânără şi fragedă, în mijlocul unui cimitir trezit înainte de vreme, ne izbea în chip straniu. Fără să ne dăm prea bine seama, ne simţeam burghezi şi mici în faţa acelei trufaşe Curţi.”

Dezastrele din 1813 şi 1814, care l-au doborât pe Napoleon, au dat oaspeţilor „Salonului cu vechituri” o nouă viaţă şi mai ales nădejdea că vor regăsi însemnătatea lor de odinioară; dar evenimentele din 1815, nenorocirile ocupaţiei străine, în sfârşit, şovăielile guvernului, amânară până la căderea domnului Decazes14, nădejdile personajelor atât de bine zugrăvite de Blondet.

Aşadar, această povestire nu-şi are temeiul decât de prin anul 1822.

În 1822, cu toate binefacerile pe care Restauraţia le revărsase asupra emigraţilor, averea marchizului d'Esgrignon nu sporeşte. Dintre toţi nobilii atinşi de legile

revoluţionare, niciunul n-a fost mai lovit, înainte de 1789, cea mai mare parte a veniturilor sale consta în drepturile domeniale rezultând – ca şi la alte familii mari – din putinţa de a se transmite feudele pe care seniorii încercau să le îmbucătăţească, pentru a spori dijma asupra moştenitorilor. Nobilii care se aflau în această situaţie au fost ruinaţi, fără speranţă de schimbare, căci ordonanţa prin care Ludovic al XVIII-lea restituia emigraţilor bunurile nepierdute, nu le putea da nimic; iar mai târziu, legea de îndemnizaţie nu-i atingea şi deci nu puteau fi despăgubiţi. Se ştie că drepturile lor suprimate au fost restabilite în folosul statului, chiar sub numele de „Domenii”. Marchizul făcea parte din acea fracţiune a partidului regalist care nu admitea nici o tranzacţie cu aceia pe care îi numea nu revoluţionari, ci revoltaţi – mai parlamentar denumiţi Liberali sau Constituţionali. Aceşti regalişti, supranumiţi de opoziţie ultras, aveau ca şefi şi eroi pe vajnicii oratori da dreapta, care de la prima şedinţă regală încercară (ca domnul Polignac15) să protesteze împotriva Chartei lui Ludovic al XVIII-lea, privind-o ca pe un edict dăunător, smuls de necesitatea momentului şi asupra căruia Regalitatea urma să revină. Astfel că, departe de a lua parte la reînnoirea moravurilor pe care năzuia să le înfăptuiască Ludovic al XVIII-lea, el rămase liniştit, stegarul celor mai puri de Dreapta, aşteptând întregirea marii sale averi, neadmiţând nici măcar cu gândul acea îndemnizaţie pe care o acordase guvernul domnului de Villčle16, ţi care trebuia să consolideze Tronul, punând capăt fatalei discuţii asupra proprietăţilor, prelungită până atunci în pofida legilor. Miracolele Restauraţiei din 1814 şi cele şi mai mari ale întoarcerii lui Napoleon în 1815, minunile noii fugi a Bourbonilor ca şi întoarcerea lor de-a doua – acea fază aproape fabuloasă a istoriei contemporane – îl găsiră pe marchiz în etate de şaizeci şi şapte de ani.

La această vârstă, cele mai neînfricate caractere ale timpului nostru, nu atât doborâte, cât măcinate de

evenimentele petrecute în vremea Revoluţiei şi a Imperiului, îşi transformaseră acolo, în fundul provinciilor, activitatea lor în simple atitudini şi idei fanatice, de neclintit; aproape toţi se mărginiseră la sâcâitoarea şi domoala monotonie a vieţii locale. Nu este oare cea mai mare nenorocire pentru un partid să fie reprezentat numai de moşnegi, cu atât mai mult cu cât chiar ideologia lui este socotită ruginită? De altfel, chiar când în 1818 Tronul legitim părea bine consolidat, marchizul se întreba ce ar mai căuta la Curte un bătrân de şaptezeci de ani, ce însărcinare, ce dregătorie ar mai putea el îndeplini? Nobilul şi mândrul d'Esgrignon se mulţumi deci cu triumful Monarhiei şi al Religiei, aşteptând roadele acestei nesperate biruinţe smulse şi care n-a fost în realitate decât un simplu armistiţiu17. Continuă deci să troneze în salonul său atât de bine poreclit „Salonul cu vechituri”. În timpul Restauraţiei, această ironică dar blândă poreclă se învenină, când ajunseră să fie biruitori învinşii în 1793.

Acest oraş n-a fost nici el cruţat (ca şi multe alte din provincie) de învrăjbirea şi rivalitatea pe care le generează spiritul de partid. Contrar tuturor aşteptărilor, du Croisier luase în căsătorie pe acea bogată fată bătrână18 care îl refuzase înainte, cu toate că avea ca rival pe copilul răsfăţat al aristocraţiei oraşului, un anumit cavaler al cărui ilustru nume va fi ţinut îndeajuns de ascuns, dacă îl vom numi doar – după obiceiul luat pe vremuri – numai cu titlul său; căci aici, toată lumea îi spunea „Cavalerul”, după cum la Curte contele d'Artois era „Monseniorul”. Nu numai că această căsătorie stârnise o vrajbă dintre acelea ce sunt purtate cu toate armele – aşa cum se întâmplă în provincie – dar grăbise ruptura între înalta şi mica aristocraţie, între elementele burgheze şi cele nobiliare, unite o clipă sub imboldul marii autorităţi napoleoniene – despărţire bruscă, atât de dăunătoare ţării. Ceea ce este mai caracteristic naţional în Franţa, e vanitatea. Puzderia vanităţilor jignite a stârpit acea sete de egalitate, pe care mai târziu, cei mai

aprigi inovatori o vor găsi de nesuferit. Regaliştii au ştiut să străpungă inima liberalilor în punctele cele mai vulnerabile. În provincie, mai ales, ambele partide se învinuiau reciproc. Se comiteau atunci în politică cele mai mârşave fapte şi acţiuni, în dorinţa de a câştiga opinia publică şi a cuceri păturile acelei turme năroade ce îşi oferă braţele la cei care sunt destul de isteţi ca să le înarmeze. Câţiva inşi au devenit protagoniştii acestor lupte. Aceşti indivizi, care se urau ca adversari politici, au devenit în scurt timp şi duşmani personali. În provincie e foarte greu să nu se ajungă la lupte corp la corp, în chestiuni sau interese care, în capitală, iau forme generale, teoretice – permiţând aşadar campionilor (de pildă, domnului Lafitte, sau lui Cazimir Périer) să respecte cu destulă eleganţă omul din domnul de Villčle sau din domnul de Peyronnet19. Domnul Lafitte, care a dat ordin să se tragă în miniştri, i-ar fi ascuns în casa lui, dacă ei s-ar fi refugiat acolo în ziua de 29 iulie 1830. Benjamin Constant trimise cartea sa despre religie vicontelui de Chateaubriand20, însoţită de o scrisoare măgulitoare în care mărturiseşte că ar fi tras oarecare foloase de pe urma ministrului lui Ludovic al XVIII-lea. La Paris oamenii constituie sisteme; în provincie sistemele se întrupează în oameni, şi oameni dintre acei cu patimi mereu aprinse, mereu prezente, pândindu-se până şi în casele lor, defăimându-şi discursurile, observându-se ca doi spadasini gata să-şi înfigă spanga de trei şchioape între coaste la cea mai mică nebăgare de seamă şi încercând să-şi provoace asemenea nebăgări de seamă – în sfârşit preocupaţi de ura lor ca nişte neînduplecaţi jucători.

Sub pretextul că vizează partidul – epigramele şi calomniile atingeau direct omul. În această sfadă purtată cu oarecare curtenie şi fără ură în „Salonul cu vechituri”, dar împinsă în casa lui du Croisier până la uzul armelor otrăvite ale sălbaticilor, ironia fină şi avantajele inteligentei erau de partea nobililor. Şi luaţi aminte: dintre toate rănile, acelea pe care le pricinuieşte limba şi ochii, prin ironie şi prin

dispreţ, sunt fără de leac. Din clipa în care se retrase pe muntele sacru al aristocraţiei, părăsind saloanele mixte, Cavalerul îşi îndreptă vorbele sale de duh spre salonul lui du Croisier; el înteţi focul luptei, neştiind până unde poate duce spiritul de răzbunare al acestuia împotriva „Salonului cu vechituri”. În palatul d'Esgrignon nu intrau decât juni gentilomi cinstiţi şi femei sigure una de alta. Nu se făceau indiscreţii. Discursurile, ideile bune sau proaste, juste sau greşite, frumoase sau ridicule, nu dădeau prilej de glume. Pentru a ridiculiza pe nobili, liberalii erau nevoiţi să-i atace numai în acţiunile lor politice; în timp ce intermediarii, oamenii din administraţie, toţi cei ce făceau curte acestor înalte figuri, le raportau din tabăra liberală acele fapte şi vorbe vrednice de luat în zeflemea. Această inferioritate, atât de viu simţită, sporea mai mult setea de răzbunare la cei ce erau de partea lui du Croisier.

În anul 1822, acesta ajunse în fruntea industriei Departamentului, după cum marchizul d'Esgrignon se afla în fruntea nobilimii. Fiecare reprezenta deci un partid. În loc să spună verde că e un om de stânga, du Croisier adoptase în mod ostentativ opiniile pe care aveau să le formuleze într-o zi cei 22121. Putea astfel primi la el magistratura, administraţia şi finanţele Departamentului.

Salonul du Croisier, de forţă cel puţin egală cu „Salonul cu vechituri”, mai numeros însă, mai tânăr, mai activ, învârtea Departamentul; pe când celălalt, liniştit, părea a fi o anexă a guvernului pe care acest partid venea să-l stingherească adesea, evidenţiindu-i greşelile, provocând chiar unele ce au fost fatale monarhiei. Liberalii care nu reuşiseră niciodată să facă să se aleagă vreunul dintre candidaţii lor în acest departament rebel poruncilor pe care ei le dădeau, ştiau că o dată ales, du Croisier îşi va ocupa locul în stânga de mijloc, cât mai aproape posibil de extrema stângă. Corespondenţii lui du Croisier erau fraţii Keller, trei bancheri, dintre care cel mai în vârstă strălucea printre cei nouăsprezece ai stângii – falanga preamărită de toate

ziarele liberale – şi care prin căsătorie se înrudea eu contele de Gondreville, pair constituţional care-şi păstrase favorurile lui Ludovic al XVIII-lea. Prin aceasta, opoziţia constituţională era totdeauna gata să-i dea în ultimul moment lui du Croisier voturile, acordate în mod vizibil unui candidat de paie, dacă acesta ar fi avut destule voturi din partea regaliştilor pentru a obţine majoritatea. Orice alegere în care monarhiştii respingeau pe du Croisier – candidat a cărui conduită era foarte bine ghicită, analizată, judecată de către fruntaşii regalişti şi relevată de către marchizul d'Esgrignon – sporea încă mai mult această ură împotriva omului şi a partidului din care făcea parte.

Cel mai mult se înverşunau însă taberele atunci când le ratau capcanele ce şi le întindeau cu atâta trudă, una împotriva celeilalte.

În 1822, luptele atât de aprinse în primii patru ani ai Restauraţiei păreau a se fi domolit; salonul lui du Croisier şi „Salonul cu vechituri” – după ce-şi recunoscuseră fiecare laturile lor tari cât şi pe cele slabe – stăteau acum în espectativă aşteptând indicaţiile hazardului – acea Providenţă a partidelor politice. Inteligenţele de mijloc erau mulţumite de calmul aparent care înşela şi Tronul; dar cei care trăiau mai aproape de du Croisier ştiau că la el, ca la toţi cerebralii, patima răzbunării este necruţătoare, mai ales când ea este aţâţată de ambiţii politice, şi în această perioadă, du Croisier (care pe vremuri roşea sau pălea de mânie la auzul numelui lui d'Esgrignon sau al Cavalerului, care tresărea când pronunţa sau auzea rostindu-se cuvintele „Salonul cu vechituri”) – simula seriozitatea unui sălbatic. Zâmbea duşmanilor săi pe care îi ura din ce în ce mai vârtos. Părea că se hotărâse să trăiască tihnit, ca şi cum ar fi pierdut nădejdea victoriei. Unul dintre cei ce sprijineau calculele acestei un mocnite era preşedintele Tribunalului, domnul du Ronceret, un boiernaş care tânjise zadarnic la onorurile „Salonului cu vechituri”.

Administrată cu grijă de maestrul Chesnel, mica avere a d'Esgrignonilor ajungea cu greu la întreţinerea acestui demn gentilom care trăia ca un senior, dar fără cel mai mic fast. Cu toate că preceptorul contelui Victurnien22 d'Esgrignon – nădejdea familiei – era un fost oratorian23 recomandat de arhiepiscop şi care locuia în palat, îi trebuia totuşi cât de cât şi lui un salariu. Simbria unei bucătărese, aceea a unei jupânese pentru domnişoara Armande, a bătrânului fecior al domnului marchiz şi a altor doi argaţi, hrana a patru profesori, cheltuielile unei educaţii pentru care nu se precupeţea nimic, sorbeau toate veniturile, în ciuda economiei domnişoarei Armande şi a înţeleptei chiverniseli a lui Chesnel şi în ciuda afecţiunii slugilor. Bătrânul notar nu putea porni încă nici o reparaţie a castelului dărăpănat.; aşteptă expirarea contractelor pentru a găsi o soluţie în vederea sporirii veniturilor, fie prin noi metode în agricultură, fie prin scăderea valorilor monetare; toate acestea puteau fi făcute însă numai la expirarea contractelor încheiate în 1809. Marchizul n-avea habar nici de mărunţişurile gospodăriei, nici de administraţia bunurilor sale. Dacă ar fi aflat de precauţiile excesive luate pentru ca s-o poate scoate la capăt – cum spun gospodinele – pentru el ar fi fost ca o lovitură de trăsnet. Văzându-l că se apropie de sfârşitul zilelor, toţi se codeau să-i spună adevărul. Măreţia familiei d'Esgrignon, la care nimeni nu se mai gândea nici la Curte, nici în Parlament şi care dincolo de zidurile oraşului şi de câteva localităţi din Departament era cu desăvârşire necunoscută, recăpătase în ochii marchizului şi ai prietenilor săi toată splendoarea. Familia d'Esgrignon avea să urce o nouă treaptă a strălucirii în persoana lui Victurnien, în momentul în care nobilii spoliaţi ar fi fost repuşi în drepturile lor şi când acest frumos moştenitor ar fi putut apare la Curte pentru a intra în serviciul monarhului şi a lua apoi în căsătorie (cum făceau pe vremuri cei din familia d'Esgrignon) o Montmorency, o Rohan, o Crillon, o

Fesenzac, o Bouillon – în sfârşit, o fată care să întrunească toate distincţiile nobleţei, ale bogăţiei, frumuseţii, inteligenţei şi ale caracterului. Persoanele care veneau să-şi facă tabietul în fiece seară – Cavalerul, domnii Troisville (pronunţaţi Tréville) la Roche-Guyon, Castéran (pronunţaţi Catéran), ducele de Gordon – obişnuiţi de vreme îndelungată să-l considere pe marchiz ca pe un personaj fabulos, îi întreţineau asemenea idei.

Nu era nimic greşit în această credinţă care ar fi fost îndreptăţită de s-ar fi putut şterge ultimii patruzeci de ani din istoria Franţei.

Dar şi consacrările cele mai vrednice de respect şi cele mai autentice ale Dreptului, aşa cum Ludovic al XVIII-lea încercase să le înscrie, datându-şi Charta cu al douăzeci şi unulea an al domniei sale, nu pot dăinui decât atunci când recunoaşterea lor poartă semnele unei adeziuni obşteşti. Le lipsea d'Esgrignonilor elementul de bază al limbajului politic actual: banii – acest atribut al aristocraţiei moderne; le mai lipsea şi continuitatea istorică, întreţinută de acel renume care se capătă atât la Curte cât şi pe câmpul de luptă, în saloanele diplomatice ca şi la Tribună, printr-o carte sau o aventură, şi care este ca sfântul mir ce unge fruntea fiecărei noi generaţii. O familie nobilă, inactivă şi uitată, este ca o fată proastă, urâtă, săracă şi cuminte – cele patru puncte cardinale ale nenorocului. Căsătoria unei domnişoare de Troisville cu generalul Montcornet, departe de a fi privită ca un eveniment fericit, era cât pe-aci să pricinuiască o ruptură între familia Troisville şi salonul d'Esgrignon, care declara că Troisville-li se înjosesc.

Dintre toţi, un singur om nu împărtăşea aceste iluzii: bătrânul notar Chesnel. Cu toate că devotamentul său – dovedit cu prisosinţă în povestea noastră – era nemărginit faţă de această mare familie, redusă acum la trei personaje; şi cu toate că le accepta toate ideile, găsindu-le de bun gust, avea suficient simţ şi conducea prea bine afacerile celor mai multe familii din Departament, pentru ca să nu-şi dea

seama de adânca transformare a spiritelor şi pentru ca să nu recunoască marea schimbare adusă de industrie şi de moravurile moderne. Fostul intendent vedea Revoluţia trecând de la faza acţiunii mistuitoare din 1793, când înarmase bărbaţi, femei, copii, când înălţase eşafoduri, tăiase capete şi câştigase bătălii europene, la faza liniştită a ideilor care consacră evenimentele… După desţelenire şi după semănat – acum venea recolta… Pentru el, Revoluţia făurise spiritul noii generaţii care, în contact strâns cu faptele, le socotea definitiv şi irevocabil împlinite. În ochii notaruluI. Regele decapitat, regina schingiuită, împărţirea bunurilor nobiliare, apăreau drept fapte care legau prea multe interese pentru ca interesaţii să mai îngăduie ca rezultatele obţinute să fie atacate. Chesnel vedea limpede. Fanatismul său pentru d'Esgrignon rămânea întreg, fără a fi orb însă, făcându-l astfel, prin această luciditate, încă mai frumos. Credinţa călugărului tânăr, care îl face să vadă îngerii Paradisului, este mult inferioară puterii de credinţă a călugărului bătrân care îi arată…

Fostul intendent era asemeni bătrânului călugăr; şi-ar fi dat viaţa pentru o raclă roasă de carii. Ori de câte ori se străduia să explice, cu mii de menajamente, fostului său stăpân, noutăţile, întrebuinţând forma batjocoritoare, ba prefăcându-se mirat sau îndurerat – întâlnea pe buzele marchizului un zâmbet de profet şi în sufletul său convingerea că aceste năzbâtii vor trece, ca toate celelalte… Nimeni n-a băgat de seamă cât de mult au ajutat evenimentele pe aceşti nobili campioni ai ruinelor să stăruie în credinţa lor. Ce putea răspunde Chesnel când marchizul făcea un gest măreţ şi spunea: – „Dumnezeu a măturat pe Buonaparte24, armiile sale şi noii săi puternici vasali, tronul său şi vastele sale concepţii! Dumnezeu ne va izbăvi şi de rest!” Chesnel lăsa cu tristeţe capul în jos, neîndrăznind să răspundă; – „Dumnezeu nu va voi să măture şi Franţa”. Erau demni de admiraţie amândoi: unul ridicându-se împotriva vâltorii faptelor, ca o bătrână şi semeaţă stâncă

de granit acoperită de muşchi, într-o prăpastie alpină; celălalt, cercetând cursul apelor şi gândindu-se cum e mai cuminte să le folosească. Bunul şi venerabilul notar gemea văzând ravagiile adânci pe care aceste idei le făceau în mintea, obiceiurile, în gândurile viitoare ale contelui Victurnien d'Esgrignon. Idolatrizat de mătuşa şi tatăl lui, tânărul moştenitor era, în toată puterea cuvântului, un copil răsfăţat, care de altfel îndreptăţea iluziile paterne şi materne – mătuşa sa fiind într-adevăr ca o mamă pentru el. Dar oricât de afectuoasă şi de prevenitoare ar fi o fată nemăritată, îi va lipsi totuşi imponderabilul maternităţii autentice. Al şaselea simţ al unei mame nu se dobândeşte. O mătuşă, atât de feciorelnic legată de copil cum era Armande de Victurnien, îl poate iubi cât l-ar iubi o mamă; poate desigur fi tot atât de atentă, de bună, de delicată şi de îngăduitoare, dar nu va fi severă cu pricepere şi la timpul potrivit – aşa cum trebuie să fie o mamă; inima ei nu va avea acele presimţiri spontane, acele halucinaţii îngrijorate ale mamelor la care, deşi rupte, legăturile nervoase şi morale prin care copilul a fost înlănţuit – încă mai vibrează; şi care, fiind în veşnică comunicare cu el, primeşte loviturile, îndură orice durere, tresare la fiece bucurie, întocmai ca la un eveniment din propria lor viaţă. Dacă, privind lucrurile din punct de vedere fizic, natura a considerat femeia ca un teren neutru, ea nu i-a interzis ca în anumite cazuri să se identifice întru totul cu înfăptuirea ei; când „maternitatea morală” se înfrăţeşte cu „maternitatea naturală”, atunci puteţi vedea acele admirabile fenomene – mai degrabă neexplicate decât inexplicabile – care dau naştere preferinţelor materne. Catastrofa din această poveste va dovedi o dată mai mult cunoscutul adevăr: o mamă nu poate fi niciodată înlocuită. O mamă prevede răul cu mult timp înaintea unei fete ca domnişoara Armande care nu-l putea realiza nici atunci când el era fapt împlinit. Una poate numai să prevadă dezastrul, cealaltă îl îndreaptă. Maternitatea imaginară a

unei fete comportă, de altfel, o adoraţie prea oarbă pentru a putea dojeni un băiat frumos.

Bătrânul notar era singurul care s-ar fi apropiat întrucâtva de presimţirea maternă despre care am vorbit, fiindcă practica vieţii şi experienţa afacerilor îi ascuţiseră simţul observaţiei şi perspicacitatea. Dar el însemna prea puţin în această casă, mai ales de când îşi atrăsese dizgraţia, cu ocazia proiectului său matrimonial între o d'Esgrignon şi du Croisier şi de când se hotărâse. – drept penitenţă – să urmeze orbeşte directivele familiei. Simplu ostaş, credincios la postul său şi gata să-şi dea viaţa, părerea lui nu putea fi ascultată nici chiar în mijlocul celor mai mari furtuni, în afară de cazul în care hazardul l-ar fi aşezat – cum spune Cronicarul – ca pe cerşetorul regelui, la malul mării, tocmai când stăpânul şi fiii săi erau să fie prinşi de flux.

Du Croisier zărise posibilitatea unei groaznice răzbunări, tocmai în proasta creştere ce se da acestui tânăr nobil. Spera, după expresia autorului citat, să înece mielul în laptele propriei sale mame. Această nădejde îl făcea să aibă o resemnare tăcută şi să afişeze un rânjet de sălbatic. Dogma supremaţiei fusese sădită în mintea copilului de la vârsta la care el putea pricepe ceva. În afară de nobilime, nu existau pentru dânsul decât inferiori faţă de care el n-avea nici o obligaţie, oameni cu care nu avea nimic comun, duşmani învinşi şi cuceriţi de care n-avea a ţine seama şi ale căror opinii trebuiau să rămână indiferente unui gentilom căruia toţi îi datorau respect.

Aceste idei, Victurnien le împingea din nefericire până la extrema limită, însufleţit de logica riguroasă care mână copiii şi tineretul până la ultimele consecinţe ale binelui ca şi ale răului. Împrejurările exterioare îl îmbiau de altfel la aceste porniri. Copil de o rară frumuseţe, el deveni tânărul cel mai desăvârşit pe care un tată şi-l putea dori. De statură mijlocie însă bine legat, era subţire, plăpând în aparentă, dar musculos. Avea strălucitorii ochi albaştri ai d'Esgrignonilor, nasul lor acvilin, modelat cu fineţe, ovalul

perfect al feţei, părul lor blond-sur, albeaţa tenului, mersul elegant, mâinile şi picioarele graţioase, degetele prelungi cu vârfurile puţin întoarse în sus, subţirimea gleznelor şi a încheieturilor mâinii, liniile armonioase şi mlădioase care şi la oameni şi la animale indică „rasa”. Îndemânatic şi sprinten în mişcări, trăgea minunat cu pistolul, mânuia spada ca sfântul Gheorghe şi încăleca asemeni unui cavaler medieval. Într-un cuvânt, frumuseţea lui măgulea pe deplin orgoliul părinţilor, care privesc îndeobşte înfăţişarea copiilor lor bizuindu-se pe dreapta împrejurare a înrâuririi excesive a frumuseţii. Privilegiu asemănător nobleţei, frumuseţea nu se poate dobândi; este recunoscută pretutindeni şi valorează adeseori mai mult decât averea şi talentul; n-are nevoie decât să se arate, pentru a izbândi. Nu i se cere decât să existe. În afară de cele două mari privilegii: nobleţea şi frumuseţea, natura înzestrase pe Victurnien d'Esgrignon cu un spirit înflăcărat, cu o remarcabilă putere de înţelegere şi o memorie deosebită. Instruirea lui se putuse face deci în cele mai bune condiţiuni. Era mult mai cult decât sunt îndeobşte tinerii nobili de provincie, care rămân de obicei vânători, fumători şi proprietari foarte distinşi, privind cu dezinteres şi superficialitate orice preocupare în legătură cu ştiinţa şi literatura, arta şi poezia, simţindu-se parcă jigniţi de superioritatea talentelor.

Aceste daruri ale naturii şi educaţiei trebuiau să fie suficiente pentru a împlini într-o zi ambiţiile marchizului d'Esgrignon; el îşi vedea fiul mareşal al Franţei (dacă Victurnien ar îi voit să intre în armată), ambasador (dacă l-ar fi ispitit diplomaţia), ministru (dacă administraţia i-ar îi surâs); toate înaltele funcţiuni de stat îi stăteau la îndemână. În sfârşit – gândea măgulit părintele său – contele, chiar de n-ar fi fost un d'Esgrignon, tot ar fi reuşit prin propriile sale merite. De-a lungul acestei copilării fericite şi a unei adolescenţe aurii, dorinţele lui n-au cunoscut nici o împotrivire. Victurnien era regele răsfăţat al

casei; nimeni nu îngrădea faptele acestui prinţişor care, fireşte, deveni egoist ca un prinţ, dârz ca cel mai zelos cardinal al Evului Mediu, obraznic şi cutezător – cusururi pe care toţi le lăudau, văzând în ele calităţile esenţiale ale unui nobil.

Cavalerul era un om al vremurilor când muşchetari beţi tulburau teatrele din Paris, când băteau pe paznici şi pe aprozi, făceau mii de şotii şi, dacă lucrurile fuseseră făcute cu haz, găseau un zâmbet pe buzele regelui. Acest strălucit seducător, erou al budoarelor, a contribuit mult la tristul deznodământ al povestirii noastre. Amabilul bătrân, care nu găsea pe nimeni să-l înţeleagă, a fost foarte fericit să întâlnească această încântătoare figură de viitor Faublas25 care îi amintea de propria-i tinereţe. Fără să ia în seamă faptul că timpurile se schimbaseră, el sădi principiile şireţilor enciclopedişti în acest suflet tânăr, povestindu-i anecdote din timpul domniei lui Ludovic al XV-lea, ridicând în slăvi moravurile de la 1750, istorisind orgiile micilor familii, nebuniile făcute pentru unele curtezane, straşnicele feste jucate creditorilor, în sfârşit, toată morala care a deschis drum comicului lui Dancourt şi epigramei lui Beaumarchais26. Din nefericire, această corupţie, ascunsă sub o eleganţă excesivă, se împodobea cu pretenţia de a ţine de spiritul voltairian. Dacă mergea câteodată prea departe, Cavalerul atenua efectele, invocând argumentele înaltei societăţi căreia un gentilom trebuie totdeauna să i se supună. Victurnien nu alegea din aceste discursuri decât ceea ce îi convenea. Vedea pe bătrânul său tată râzând împreună cu Cavalerul. Cei doi bătrâni socoteau mândria înnăscută a tânărului d'Esgrignon ca o stavilă suficient de puternică împotriva lucrurilor care nu se cuvin, şi nimeni din casă nu şi-ar fi închipuit că un d'Esgrignon şi-ar fi permis să calce legile onoarei.

Onoarea – acest înalt principiu monarhic, adânc implântat în inimile tuturor membrilor familiei – dădea o deosebită strălucire celor mai mărunte fapte, însufleţea cele mai

neînsemnate gânduri ale d'Esgrignonilor. Frumoasa învăţătură, singura care putea face să subziste nobilimea: „Un d'Esgrignon nu-şi poate îngădui cutare sau cutare lucru, el are un nume care face viitorul solidar cu trecutul” – suna ca un refren cu care bătrânul marchiz, domnişoara Armande, Chesnel şi obişnuiţii palatului legănaseră copilăria lui Victurnien. Iată cum binele şi răul coexistau, cumpănindu-se în sufletul acestui tânăr.

Când, la optsprezece ani, Victurnien ieşi în lume, el observă în această societate dinafară unele contraziceri cu lumea din palatul d'Esgrignon; el nu mai cercetă faptele. Cauzele erau la Paris. El încă nu ştia că unele persoane atât de îndrăzneţe în gânduri şi vorbe, pe care le întâlnea serile în casa părintească, deveneau foarte circumspecte în faţa duşmanilor cu care interesele îi sileau să aibă de-a face. Tatăl său putea spune lucrurilor pe nume. Nimeni nu se gândea să supere un bătrân de şaptezeci de ani şi, mai ales, toţi erau îngăduitori cu credinţa neclintită în vechea aşezare a lucrurilor, pe care o păstra acest om, care fusese despuiat atât de violent de bunurile sale. Amăgit şi crescut în aceste aparenţe, Victurnien se comporta în aşa fel încât îşi puse în cap toată burghezia oraşului. La vânătoare avusese unele încurcături duse prea departe de aroganţa lui şi care se sfârşiră cu procese penibile, muşamalizate cu bani grei de Chesnel; despre aceste întâmplări nu îndrăznea nimeni să vorbească marchizului. Închipuiţi-vă uimirea marchizului d'Esgrignon, dacă ar fi aflat că fiul său a fost dat în judecată pentru faptul că a vânat pe pământul său, pe domeniile sale, în pădurile sale, sub domnia unui urmaş al sfântului Ludovic! Urmările ar fi putut îi mult prea grave pentru ca fleacurile astea să-i fie aduse la cunoştinţă, zicea Chesnel. Tânărul conte îşi permise în oraş şi alte câteva escapade, socotite mici aventuri de dragoste de către Cavaler, sfârşite însă prin înzestrarea de către Chesnel a câtorva fete seduse în urma unor uşuratice promisiuni de căsătorie; alte procese deci având, după Cod,

calificarea de seducţiuni de minore şi care, datorită brutalităţii noii justiţii, ar fi dus cine ştie unde, fără prudenta intervenţie a lui Chesnel. Asemenea victorii asupra justiţiei burgheze dădeau curaj lui Victurnien. Obişnuit să iasă din încurcături, tânărul conte nu se da înapoi de la nici o glumă. În Tribunal vedea o sperietoare pentru popor, care nu avea nici o putere asupra lui. Ceea ce ar fi fost înfierat la un om de rând, era pentru el o distracţie scuzabilă.

Purtarea aceasta, caracterul său, înclinarea spre dispreţul legilor noi – pentru a nu da ascultare decât maximelor codului nobilimii – au fost îndelung studiate, analizate, cercetate de câteva persoane iscusite din partidul lui du Croisier, cărora le-au slujit drept argumente, pentru a convinge poporul că toate calomniile aduse liberalismului erau indicii că, în fond, politica ministerială urmărea revenirea la vechea stare de lucruri, în toată deplinătatea ei. Ce bucurie pentru ei să poată avea la îndemână oarecare dovezi pentru a ilustra afirmaţiile lor!

Preşedintele du Ronceret, ca şi procurorul regal de altfel, îndeplinea de minune toate condiţiile compatibile cu îndatoririle unui magistrat; ba, din calcul, mergeau uneori chiar dincolo de limite, pentru a stârni protestele indignate ale partidului liberal faţă de vreo prea mare îngăduinţă. În acest fel, aţâţa patimile împotriva casei d'Esgrignon, având aerul că o serveşte. Acest trădător nutrea gânduri ascunse şi aştepta prilejul s-o lovească, făcând pe incoruptibilul, în momentul când se va ivi un fapt grav şi când va putea fi bine susţinut de opinia publică. Predispoziţiile rele ale contelui erau cu perfidie încurajate de doi-trei tineri care îi formau suita şi care îi câştigaseră bunăvoinţa, linguşindu-l sau măgulindu-l; ascultându-i părerile, aceştia încercau să-i întărească, mai mult credinţa în supremaţia aristocraţiei, şi asta tocmai într-o epocă în care nobilul nu şi-ar fi putut păstra puterea decât conducându-se timp de o jumătate de veac cu o extremă prudenţă. Du Croisier spera să aducă pe

d'Esgrignon la sapă de lemn, să vadă castelul dărâmat, pământurile scoase la licitaţie sau vândute cu bucata, în urma slăbiciunii lor pentru acest zănatic ale cărui nebunii trebuiau să compromită tot. El nu mergea cu gândul mai departe, adică nu credea – ca preşedintele du Ronceret – că Victurnien va cădea într-alt fel în ghearele justiţiei. Răzbunarea acestor doi oameni era ajutată chiar de excesivul amor propriu al lui Victurnien şi de setea lui de plăceri. Fiul preşedintelui du RoncereT. Un tânăr de şaptesprezece ani căruia rolul de agent provocator i se brodea de minune, făcea parte din şleahta contelui şi era cel mai viclean curtean al său. Du Croisier plătea acest nou tip de spion, îl dresa minunat pentru vânătoarea virtuţilor nobilului şi frumosului copil, îl înarma cu perfidie în arta de a stimula metehnele prăzii sale. Félicien du Ronceret era o natură invidioasă şi spirituală, un tânăr sofist încântat să joace o asemenea farsă, găsind în ea acea rafinată distracţie de care duc lipsă în provincie oamenii de spirit. De la optsprezece la douăzeci şi unu de ani, Victurnien costase pe bietul notar aproape optzeci de mii de franci, aceasta fără ştirea domnişoarei Armande sau a marchizului. Procesele „închise” înghiţiseră mai bine de jumătate din această sumă şi risipa tânărului consumase restul. Din renta marchizului de zece mii de livre – cinci mii de livre erau necesare pentru nevoile casei; întreţinerea domnişoarei Armande, în ciuda zgârceniei sale, şi aceea a marchizului, cerea peste două mii de franci, iar lista civilă a frumosului moştenitor prezumtiv nu se urca deci la o sută de galbeni. Ce erau două mii de franci pentru a te prezenta în mod convenabil? Numai croitorii înghiţeau această rentă, Victurnien îşi comanda rufăria, hainele, mănuşile, obiectele de toaletă, la Paris. EI mai voise un frumos cal englezesc de călărie, un altul pentru cabrioletă şi o cabrioletă. Domnul du Croisier avea cabrioletă şi cal englezesc. S-ar fi putut ca nobilimea să se lase depăşită de burghezie? Tânărul conte dori apoi un groom, în livreaua casei sale. Măgulit că el era

cel care dă tonul în oraş, în Departament şi în rândurile tineretului.

— Victurnien se simţea dus în lumea fanteziei şi a luxului care prind atât de bine pe un tânăr frumos şi spiritual. Chesnel procura tot, nu fără a uza – ca vechile parlamente – de dreptul de a face observaţii, dar cu o îngerească blândeţe.

„Ce păcat că un om atât de bun e atât de plicticos!” îşi zicea Victurnien ori de câte ori notarul aplica vreo sumă pe câte o rană deschisă.

Văduv şi fără copii, Chesnel adoptase în adâncul inimii sale pe fiul fostului său stăpân şi se bucura să-l vadă trecând pe strada principală a oraşului, aşezat pe dubla pernă a cabrioletei, cu biciul în mână şi un trandafir la butonieră, frumos, bine îmbrăcat, invidiat de toţi. Când la vreo ananghie (o datorie de cărţi, la Troisville, la ducele de Gordon, la Prefectură sau la perceptorul-şef) – Victurnien venea cu vocea lui calmă, cu privirea îngrijorată, cu gestul linguşitor, să-şi găsească Providenţa: pe bătrânul notar, în modesta lui casă din strada du Bercail – el ştia să are porţile dinainte deschise.

— Ei bine, domnule conte, dar ce e cu dumneavoastră? Ce vi s-a întâmplat? întreba bătrânul cu glasul schimbat.

În zilele lui de ananghie – Victurnien se aşeza şi, luând un aer melancolic, visător, se lăsa întrebat, făcând nazuri. După ce neliniştea la culme pe bietul om, care începea să se teamă de urmările unei risipe din cele ce mai nestăvilite, îi mărturisea un fleac, care se solda cu o hârtie de o mie de franci. Chesnel, în afară de biroul său notarial, mai avea o rentă de vreo douăsprezece mii de livre. Aceste fonduri nu erau însă nici ele nesecate. Cei optzeci de mii de franci cheltuiţi constituiau economiile puse deoparte pentru timpul când marchizul îşi va trimite fiul la Paris, sau pentru a mijloci vreo frumoasă căsătorie. Clarvăzător, atunci când Victurnien nu era de faţă – Chesnel pierdea una câte una iluziile pe care le nutreau marchizul şi sora sa. Observând

la acest copil o totală lipsă de spirit de conduită, el dorea să-l căsătorească cu o nobilă cuminte şi prudentă. Se întreba adesea, văzând că a doua zi face tocmai contrariul de ceea ce făgăduise cu o zi înainte, cum se poate ca un tânăr să gândească atât de bine şi să se poarte atât de prost. Nu te poţi aştepta niciodată la nimic bun de la tinerii care-şi mărturisesc greşelile, se căiesc, apoi o iau de la capăt. Oamenii de caracter nu-şi mărturisesc greşelile decât lor înşişi şi se pedepsesc tot singuri.

Cât despre cei slabi, ei cad pe vechiul făgaş socotind că e greu de mers pe culmi. Victurnien, cu astfel de tutori, cu prietenii pe care-i avea şi cu obiceiurile sale – care slăbiseră resortul secret specific marilor caractere – ajunsese dintr-odată la slăbiciunea voluptuoşilor, adică la acea răscruce a vieţii când, pentru a-ţi căli forţele, ai nevoie de un regim de mizerie şi greutăţi, regim care a format de altfel oameni ca prinţul Eugen, Frédéric al II-lea sau Napoleon. Chesnel observa dezlănţuindu-se la Victurnien acea frenezie pentru plăceri care trebuie să fie apanajul oamenilor înzestraţi cu înalte calităţi şi care simt nevoia de a cumpăni oboseala pe care acestea o provoacă, printr-o egală compensaţie în plăceri – frenezie ce rostogoleşte spre prăpastie pe cei ce se pierd numai în voluptăţi. Bietul om se înspăimânta câteodată; alteori însă, spiritul ascuţit şi mintea limpede care făceau din acest tânăr un om remarcabil, îl linişteau, îşi spunea şi el ceea ce repeta şi marchizul ori de câte ori vreo ispravă îi ajungea la urechi; tinereţea îşi cere drepturile! Când Chesnel se plângea Cavalerului de tendinţa tânărului conte de a face datorii, Cavalerul îl asculta, pregătindu-şi o priză de tabac, cu un aer batjocoritor.

— Explică-mi dară, ce anume este datoria publică, dragul meu Chesnel? îi răspundea el. Ei, drace! Dacă Franţa are datorii, de ce nu ar avea şi Victurnien? Şi astăzi, ca întotdeauna, principii şi toţi gentilomii au datorii. Ai vrea cumva ca Victurnien să-ţi aducă economii? Ştii ce a făcut

marele nostru Richelieu, nu cardinalul (acela era un mizerabil care ucidea nobilimea), ci mareşalul, când nepotul său, principele de Chinon, ultimul Richelieu, îi arătă că nu cheltuise la universitate banii săi de buzunar?

— Nu, domnule Cavaler.

— Ei bine, a aruncat punga pe fereastră unui măturător din curte, grăind către nepotul său: „Oare n-ai să te înveţi odată să te porţi ca un principe?”

Chesnel lăsa capul în jos, fără nici o vorbă. Şi seara, înainte de a adormi, cinstitul bătrân cugeta că asemenea teorii sunt dăunătoare într-o epocă în care poliţia corecţională există deopotrivă pentru toată lumea: întrevedea aici germenele ruinei marii familii d'Esgrignon.

Fără aceste explicaţii care zugrăvesc o întreagă latură a istoriei vieţii de provincie sub Imperiu şi Restauraţie, ar fi fost greu de înţeles scena cu care începe această aventură şi care a avut loc către sfârşitul lunii octombrie a anului 1822, în „Salonul cu vechituri”, într-o seara, după joc, când nobilii obişnuiţi, bătrânele contese, tinerele marchize, simplele baronese îşi încheiaseră socotelile. Bătrânul gentilom se plimba în lung şi în lat prin salonul unde domnişoara d'Esgrignon trecea stingând ea însăşi candelabrele de la mesele de joc; şi marchizul nu se plimba singur, ci însoţit de Cavaler – cele două epave ale veacului trecut – discutând despre Victurnien. Cavalerul fusese rugat să aducă vorba despre el.

— Da, scumpul meu marchiz, spunea Cavalerul, fiul dumneavoastră îşi iroseşte aici timpul şi tinereţea. Trebuie, în sfârşit, să-l trimiteţi la Curte.

— M-am gândit întotdeauna că dacă vârsta mea atât de înaintată nu m-ar împiedica să merg la Curte, unde, între noi fie zis, nu ştiu ce aş face, văzând cele ce se petrec – şi mai ales în mijlocul oamenilor aceştia noi pe care regele îi primeşte – ar îi nimerit să trimit cel puţin pe fiul meu ca să prezinte omagiile mele maiestăţii sale. Suveranul trebuie să dea contelui ceva, de pildă o funcţie în Casa sa, sau un

regiment, în sfârşit, să-i dea prilejul să-şi dobândească o tresă. Unchiul meu, arhiepiscopul, a suferit un crud martiriu, iar eu m-am războit, fără să părăsesc câmpul de luptă, împreună cu cei care au crezut că-şi fac datoria urmând pe principi; după părerea mea, de vreme ce regele era în Franţa, nobilimea trebuia sa se strângă în jurul lui. Ei bine, acuma nimeni nu se mai gândeşte la noi; un Henric al IV-lea ar fi scris de mult d'Esgrignonilor: „Veniţi, prieteni! Am câştigat partida”! În sfârşit, suntem ceva mai de seamă decât Troisville-ii şi iată doi Troisville făcuţi pairi ai Franţei, iar un altul deputat al nobilimii. (Marchizul lua marile colegii electorale drept adunări ale Ordinului său.) Într-adevăr, nimeni nu se gândeşte la noi, ca şi cum nici n-am mai exista! Aşteptam călătoria pe care suveranii trebuiau s-o facă pe aici. Dar ei nu vin la noi; trebuie aşadar noi să mergem la ei.

— Sunt încântat să ştiu că vă gândiţi să-l scoateţi în lume pe scumpul nostru Victurnien, spuse cu abilitate Cavalerul. Oraşul nostru este o gaură în care nu trebuie să-şi înmormânteze talentele. Tot ce ar putea întâlni aici, ar fi vreo normandă destul de toantă, destul de prost crescută şi bogată. Ce să facă cu ea? S-o ia de soţie? A! Doamne sfinte!

— Îmi place să cred că nu se va căsători decât după ce va fi dobândit un post bun conferit de Coroană sau Regat, spuse bătrânul marchiz. Dar, sunt greutăţi mari.

Iată singurele greutăţi pe care marchizul le întrezărea la deschiderea carierei fiului său.

— Fiul meu, contele d'Esgrignon, reluă el după o pauză subliniată de un suspin, nu se poate prezenta ca un coate-goale. Trebuie echipat. Din păcate nu mai avem, ca acum două veacuri, gentilomii noştri de suită. Ah, Cavalere! năruirea asta, de sus până jos, mă găseşte şi astăzi tot ca a doua zi după prima lovitură de măciucă dată de domnul Mirabeau27. Astăzi nu se mai pune decât chestiunea de a avea bani; este singurul lucru limpede pe care îl văd în binefacerile Restauraţiei. Regele nu te mai întreabă dacă te

tragi din Valois, sau dacă eşti unul dintre cuceritorii Galiei. – te întreabă doar dacă îţi plăteşti birul de una mie franci. N-aş putea deci să trimit pe conte la Curte fără vreo douăzeci de mii de scuzi28.

— Da, cu această bagatelă ar putea să se prezinte în mod onorabil, zise Cavalerul.

— Ei bine, adăugă domnişoara Armande, am rugat pe Chesnel să vină şi el în astă seară. N-ai să crezi poate, scumpul meu Cavaler, că din ziua în care Chesnel mi-a propus să mă căsătoresc cu acel ticălos du Croisier…

— O! ceva nedemn, domnişoară! exclamă Cavalerul.

— Abject, întări marchizul.

— Ei bine, reluă domnişoara Armande, de atunci fratele meu nu s-a mai putut hotărî niciodată să ceară ceva lui Chesnel.

— Fostului dumneavoastră servitor? întrebă Cavalerul. O! marchize, dar aţi face lui Chesnel o onoare pentru care v-ar fi recunoscător până la ultima suflare.

— Nu, răspunse gentilomul, nu găsesc acest lucru de demnitatea mea.

— Dar nu e vorba de demnitate. Lucrul e necesar, reluă Cavalerul cu o uşoară tresărire.

— Niciodată! strigă marchizul, făcând un gest care hotărî pe Cavaler să încerce a-l lămuri.

— Ei bine, spuse Cavalerul, dacă nu ştiţi, vă voi spune eu că Chesnel a şi dat ceva fiului dumneavoastră. O sumă cam de…

— Nu-l cred pe fiul meu în stare să fi primit, exclamă bătrânul, întrerupând pe Cavaler şi ridicându-se ţanţoş. A putut să vă ceară dumneavoastră douăzeci şi cinci de galbeni…

—… cam de vreo sută de mii de livre, îşi continuă Cavalerul fraza.

— Contele d'Esgrignon datorează o sută de mii de livre unui Chesnet? strigă bătrânul, dând semne de adâncă mâhnire. O! dacă n-ar îi singurul meu fiu, ar pleca în chiar

seara asta în insule cu un brevet de căpitan! Să fiu dator unor cămătari faţă de care te achiţi cu dobânzi mari, fie! Dar Chesnel, un om de care suntem legaţi!

— Da, drăgălaşul nostru Victurnien a mâncat o sută de mii de livre, scumpul meu marchiz, reluă Cavalerul, scuturându-şi câteva fire de tabac de pe vestă. E puţin, ştiu. Eu, la vârsta lui!… În sfârşit, să lăsăm aceste amintiri, marchize. Contele este în provincie. Păstrând proporţia, nu-i rău. Va ajunge departe. Văd în el neorânduielile oamenilor care mai târziu împlinesc fapte mari…

— Şi doarme liniştit, fără să fi spus nimic tatălui său! exclamă marchizul.

— Doarme cu nevinovăţia copilului care n-a nenorocit decât cinci-şase mic-burgheze şi căruia acum îi trebuiesc ducese, răspunse Cavalerul.

— Dar va atrage asupra capului lui un ordin regal de întemniţare.

— S-au desfiinţat ordinele regale de întemniţare, răspunse Cavalerul. Ştiţi cât s-a urlat atunci când au încercat să creeze o justiţie excepţională. Nu am putut păstra acele tribunale speciale pe care domnul de Buonaparte le numea Comisii militare.

— Ei bine, dar ce ne vom face când vom avea copii zănatici sau prea stricaţi – nu-i vom mai putea încarcera29? întrebă marchizul.

Cavalerul privea la deznădăjduitul tată şi nu îndrăznea să-i răspundă:

— Vom fi obligaţi să-i creştem bine…

— Nu mi-ai spus nimic despre toate acestea, domnişoară d'Esgrignon, continuă marchizul interpelându-şi sora. Cuvintele acestea subliniau totdeauna o nemulţumire, căci de obicei o numea simplu soră.

— Dar bine, când un tânăr vioi şi plin de viaţă lâncezeşte într-un oraş ca acesta, ce vrei să facă? exclamă domnişoara d'Esgrignon, care nu înţelegea supărarea fratelui ei.

— Ei, drace! Datorii… – reluă Cavalerul. Joacă, are mici aventuri, vânează, toate astea costă înspăimântător de mult în ziua de azi.

— Ei bine, reluă marchizul, e timpul să-l trimitem regelui. Mâine dimineaţă voi scrie rudelor noastre.

— Cunosc oarecum pe ducii de Navarrein, de Lenoncourt, de Maufrigneuse, de Chelieu, spuse Cavalerul, care ştia că marchizul fusese cam uitat.

— Scumpul meu Cavaler, nu e nevoie de atâtea forme pentru a prezenta pe un d'Esgrignon la Curte, îl întrerupse marchizul. – „O sută de mii de livre! îşi zise el. Acest Chesnel e îndeajuns de îndrăzneţ.” – Iată rezultatele blestematelor astea de tulburări. Maestrul Chesnel a ajuns să-mi ocrotească fiul! Şi eu trebuie să-l consult… Nu, soră, tu vei face asta. Chesnel îşi va constitui o ipotecă asupra bunurilor noastre. Apoi, trage-i o săpunealã zăpăcitului aceluia. Are să scapete până la urmă.

Cavalerul şi domnişoara d'Esgrignon găseau simple şi fireşti aceste cuvinte, oricât de comice ar fi părut altcuiva care le-ar fi auzit. Ba mai mult chiar, amândoi au fost foarte mişcaţi de expresia aproape dureroasă pe care o luase chipul bătrânului. În clipa aceea, domnul d'Esgrignon era sub povara unei sinistre presimţiri; întrezărea, aproape, epoca în care trăia. Ridicându-se, se duse să se aşeze într-un jilţ, lângă foc uitând de Chesnel care trebuia să vină şi căruia nu voia să-i ceară nimic. Marchizul d'Esgrignon avea atunci fizionomia pe care i-ar dori-o imaginaţiile cât de cât poetice. Aproape pleşuv, mai avea doar la ceafă puţin păr alb şi mătăsos care cădea în şuviţe sărace, buclate la vârf. Frumoasa lui frunte, plină de măreţie, acea frunte pe care o admirăm în imaginile lui Ludovic al XV-lea, ale lui Beaumarchais şi ale mareşalului de Richelieu, nu mai oferea privirii nici amploarea pătrată, a mareşalului de Saxa, nici cercul mic, dur, strâns, prea plin al lui Voltaire. – ci o graţioasă formă convexă, modelată cu fineţe, cu tâmple moi şi aurii. Ochii lui strălucitori păstrau acel loc, acel curaj

pe care vârsta nu-i înfrânge. Avea nasul lui Concié şi amabila gură a Bourbonilor, prin care nu ies decât cuvinte spirituale sau bune şi despre care amintea contele d'Artois. Obrajii, mai degrabă supţi decât cu naive rotunjimi, erau în armonie cu trupul lui uscat, picioarele fine şi mâinile plinuţe. Avea gâtul strâns într-o cravată ca a marchizilor zugrăviţi în gravurile ce împodobesc cărţile veacului trecut şi pe care le vezi la Saint-Preux ca şi la Lovelace30, la eroii burghezului Diderot ca şi la cei ai elegantului Montesquieu (vezi primele ediţii ale operelor lor). Marchizul purta veşnic aceeaşi vestă, mare, albă, brodată cu fir, pe care strălucea panglica de Comandor a Sfântului Ludovic; o haină albastră cu pulpane mari, colţurile răsfrânte şi împodobite cu floarea de crin – costum ciudat pe care-l adoptase regele; dar marchizul nu părăsise pantalonul franţuzesc31, nici ciorapii de mătase albă, nici cataramele. De la ora şase seara apărea în această ţinută. Nu citea decât Quotidienne şi Gazette de France32, două ziare pe care presa constituţională le acuza de obscurantism, de mii de enormităţi monarhice şi religioase, dar pe care marchizul le găsea totuşi pline de erezii şi idei revoluţionare, Oricât ar fi de exagerate oficioasele unei anumite opinii, ele sunt totdeauna mai prejos de „purii” partidului lor; aşa cum şi portretistul acestui strălucit personaj va fi desigur învinuit că a depăşit cu exagerare adevărul, când în realitate el a îndulcit anumite tonuri prea crude, sau a atenuat părţile prea ţipătoare ale modelului său.

Marchizul d'Esgrignon îşi pusese coatele pe genunchi, ţinându-şi capul în mâini. Tot timpul cât rămase astfel, meditând, domnişoara d'Esgrignon şi Cavalerul se uitară unul la altul, fără a-şi comunica gândurile.

Oare marchizul suferea pentru că datora viitorul fiului său, fostului administrator? Se îndoia de primirea de care va avea parte tânărul conte? Îi părea râu că nu pregătise cu nimic, intrarea moştenitorului său în strălucita lume a Curţii, locuind în provincie unde îl reţinuse sărăcia – căci

cum oare s-ar fi putut prezenta la Curte? Suspină adânc, ridicându-şi capul. Suspinul său era dintre acelea pe care le scoate adevărata şi cinstita aristocraţie, aceea a gentilomilor provinciali, atât de neluaţi în seamă, ca de altfel toţi cei care puseseră cândva mâna pe spadă şi înfruntaseră furtuna. „Ce s-a făcut pentru Montauroni sau pentru Ferdinanzii care s-au prăpădit sau care nu s-au supus niciodată?” îşi zise el încet. „Celor care au luptat cu cel mai înalt curaj, li s-a aruncat o pensie nenorocită, câte o locotenentă regală într-o fortăreaţă, la graniţă!” Era evident că marchizul se îndoia de virtuţile monarhiei.

Domnişoara d'Esgrignon tocmai încerca să-şi liniştească fratele cu privire la viitorul acelei călătorii, când se auzi pe caldarâmul uscat al străzii, de-a lungul ferestrelor salonului, pasul caracteristic al lui Chesnel. Curând se ivi notarul în uşa pe care Josephin, bătrânul lacheu al contelui, o deschise fără să anunţe.

— Chesnel, băiatule…

Notarul avea şaizeci şi nouă de ani, capul alb şi o venerabilă faţă pătrată; purta nişte pantaloni a căror lărgime era demnă de o descriere epică a lui Sterne33, ciorapi încreţiţi, pantofii cu catarame de argint, haina în chip de anteriu şi o mare vestă, ca a unui tutore.

—… ai fost cu totul neprevăzător atunci când ai dat bani cu împrumut contelui d'Esgrignon! S-ar cuveni să ţi-i înapoiez în clipa asta şi sa nu te mai vedem niciodată, fiindcă ai dat aripi viciilor lui.

Urmă un moment de tăcere, ca la Curte, când regele mustra în public pe vreun curtean. Bătrânul notar avea o atitudine umilă şi smerită.

— Chesnel, copilul ăsta mă îngrijorează, reluă marchizul cu bunătate. Aş vrea să-l trimit la Paris să slujească pe rege. Te vei înţelege cu sora mea pentru ca el să se prezinte în mod onorabil. Vom face socotelile…

Marchizul se retrase cu gravitate, salutând pe Chesnel cu un gest familiar.

— Mulţumesc domnului marchiz pentru bunătatea sa răspunse bătrânul care sta în picioare.

Domnişoara Armande se ridică pentru a-şi însoţi fratele; sună şi lacheul veni la uşă cu sfeşnicul în mină pentru a-şi duce stăpânul la culcare.

— Stai jos, Chesnel spuse bătrâna domnişoară când se înapoie.

Cu gingăşia ei femeiască, ea izbutea să înlăture orice asprime între marchiz şi fostul său intendent, cu toate că sub aceste asprimi Chesnel ghicea totdeauna e splendidă afecţiune.

Simpatia marchizului pentru fostul său servitor se aseamănă cu dragostea pe care stăpânul o nutreşte pentru câinele său şi care, la nevoie, l-ar bate pe cel ce-ar da cu piciorul în animal; îl privea ca pe o parte integrantă a existenţei sale, pe ceva care, fără să facă parte din el, îl reprezenta totuşi în ceea ce avea mai scump, în simţămintele sale.

— Era şi timpul ca domnul conte să părăsească oraşul ăsta, domnişoară, rosti sentenţios notarul.

— Da, răspunse ea. Iar a mai făcut vreo năzbâtie?

— Nu, domnişoară.

— Ei bine, atunci de ce-l acuzi?

— Nu-l acuz, domnişoară. Nu, nu îl învinovăţesc. Sunt departe de aceasta. Eu nu l-aş învinui niciodată

— Ori ce-ar face.

Conversaţia lâncezea. Cavalerul, fiinţă foarte înţelegătoare, începu să caşte ca un om toropit de somn. Se scuză frumuşel şi părăsi salonul, având chef de somn tot atât cât ar fi avut chef să se înece. Demonul curiozităţii îi ţinea ochii mari deschişi şi cu degetele sale delicate îşi scotea vata din urechi.

— Ei, Chesnel, este ceva nou? întrebă, de data asta cu îngrijorare, domnişoara Armande.

— Da, răspunse Chesnel, sunt lucruri despre care e cu neputinţă să-i vorbim marchizului: ar cădea lovit de

apoplexie.

— Povesteşte dar, spuse ea, apropiindu-şi frumosul său cap de spătarul jilţului şi lăsându-şi braţele să lunece de-a lungul trupului, ca cineva care aşteaptă lovitura de moarte fără să se apere.

— Domnişoară, domnul conte, care e atât de inteligent, a ajuns jucăria unor oameni de rând ce urzesc o răzbunare: ar voi să vă vadă ruinaţi, umiliţi! Preşedintele Tribunalului, jupânul du Ronceret are, după cum ştiţi, înalte pretenţii nobiliare…

— Bunicul său era procuror, spuse domnişoara Armande.

— Ştiu, continuă notarul; şi nici nu l-aţi primit în casa dumneavoastră. Nu se duce nici la familia de Troisville, nici la ducele de Gordon, nici la marchizul de Castéran, dar este unul dintre stâlpii salonului du Croisier. Domnul Félicien du Ronceret, cu care nepotul dumneavoastră poate avea legături fără să se compromită prea mult (îi trebuiesc totuşi şi lui tovarăşi), ei bine, acest tânăr este geniul rău al tuturor nebuniilor sale; el şi alţi doi-trei care lac parte din clica duşmanilor dumneavoastră, a duşmanului domnului Cavaler, a aceluia care nu nutreşte decât gânduri de răzbunare asupra dumneavoastră şi asupra întregii nobilimii. Toţi speră să vă ruineze prin nepotul dumneavoastră, iar pe el să-l vadă prăbuşindu-se în mocirlă. Această conspiraţie este condusă de şarlatanul acela de du Croisier care face pe regalistul. Biata lui soţie nu ştie nimic despre asta, o cunoaşteţi. Dacă ea ar fi avut urechi să audă – aş fi aflat ceva mai devreme. Câtva timp, tinerii zănatici din jurul lor nu cunoşteau secretul şi aşadar nu spuneau nimănui nimic: dar în şaga lor, capii grupului s-au dat în vileag; nătăfleţii aceia au început să-şi dea seama şi cu prilejul ultimelor escapade ale contelui, beţi fiind, au scăpat câteva vorbe. Aceste vorbe mi-au fost reproduse de către cineva căruia îi părea rău să vadă cum un băiat atât de frumos, atât de nobil, atât de fermecător, se duce de

bună voie spre pierzanie. Azi mai este compătimit, mâine va fi, nici nu îndrăznesc…

— Dispreţuit, spune, spune, Chesnel! exclamă cu durere domnişoara Armande.

— Din păcate! Cum vreţi să împiedicaţi, chiar pe oamenii cei mai cumsecade din oraş, care nu ştiu cum să-şi omoare timpul de dimineaţă până seara, să nu pândească faptele semenilor lor! Aşa, de pildă, se ştie exact cât a pierdut la cărţi domnul conte. Iată, în ultimele două luni: treizeci de mii de franci aruncaţi pe fereastră – şi fiecare se întreabă de unde îi ia! Când se discută în faţa mea, îi chem la ordine. O, dar… Credeţi-mă, le-am spus zilele trecute, că dacă li s-au luat familiei d'Esgrignon drepturile asupra unor venituri şi pământurile, li s-a luat şi averea? Tânărul conte se poate purta cum pofteşte, şi atâta timp cât el nu vă datorează vreun ban, n-aveţi nici un cuvânt de spus.

Domnişoara Armande îi întinse mâna pe care bătrânul notar o sărută respectuos.

— Bunule Chesnel! Prietene, spune cum ai să găseşti fonduri pentru o asemenea călătorie? Victurnien nu poate merge la Curte fără să-şi ţină rangul.

— O, domnişoară, m-am împrumutat în contul Jard-ului.

— Cum, nu mai avem nimic? strigă ea. Doamne! Cum o să te putem răsplătim?

— Acceptând o sută de mii de franci pe care o ţin la dispoziţia dumneavoastră. Vă închipuiţi că împrumutul a fost făcut în mod secret, ca să nu vă aducă vreun prejudiciu. În ochii lumii din oraş, eu fac parte din casa d'Esgrignon.

Pe domnişoara Armande o podidiră lacrimile. Chesnel, văzându-le, luă un fald al rochiei nobilei fete şi îl sărută.

— Nu face nimic, reluă el, tinerii trebuie să facă ştrengării. Ambianţa frumoaselor saloane din Paris va schimba gândurile băiatului. Aici, zău, bătrânii dumneavoastră prieteni, deşi sunt inimile cele mai nobile, persoanele cele mai respectabile din lume, nu sunt câtuşi de puţin amuzanţi. Domnul conte, ca să-şi omoare plictisul, este

obligat să se înjosească şi va sfârşi prin a se înhăita cu puşlamale.

A doua zi, vechea butcă de călătorii a casei d'Esgrignon văzu lumina soarelui şi fu trimisă la fierar pentru a fi pusă la punct. Tânărul conte a fost încunoştinţat în mod solemn de către tatăl său, după prânz, de intenţiile pe care le are în ceea ce-l priveşte. Va merge la Curte să ceară un post regelui; în timpul călătoriei va trebui să se hotărască pentru o carieră oarecare: marina, armata de uscat, ministerul sau ambasadele, Casa Regelui nu avea decât să aleagă; toate uşile îi vor ti deschise. Suveranul va fi desigur mulţumit că d'Esgrignonii nu-i ceruseră până atunci nimic, rezervând favorurile tronului pentru moştenitorul numelui lor.

De când cu nebuniile lui, tânărul d'Esgrignon adulmecase lumea pariziană şi pricepuse adevărata viaţă. Fiind acuma vorba să părăsească provincia şi căminul părintesc, ascultă cu seriozitate alocuţiunea respectabilului său tată, fără a spune că nu se mai intra în marină sau în armată ca pe vremuri; că pentru a deveni sublocotenent de cavalerie, fără a trece prin şcolile speciale, trebuia să fi fost copil de trupă; în acele zile, fiii familiilor celor mai ilustre intrau la Saint-Cyr sau la Şcoala Politehnică, la fel ca fiii de burghezi, în urma concursurilor publice în care gentilomii au toate şansele să fie depăşiţi de cei de rând. Dacă l-ar fi lămurit pe tatăl său, atunci n-ar mai fi putut căpăta fondurile necesare unei călătorii la Paris; lăsă deci pe marchiz şi pe mătuşa Armande să creadă că se va urca în caleştile regelui, că va apare cu rangul ce se dădea d'Esgrignonilor şi că va avea legături cu personalităţile cele mai înalte.

Necăjit că nu poate da fiului său decât un servitor care să-l întovărăşească, marchizul îi oferi pe Josephin, bătrânul său valet, om de încredere care va avea grijă de el, va veghea cu credinţă asupra bunurilor sale şi de care bietul părinte se despărţea, sperând să-l înlocuiască cu un mai tânăr slujitor.

— Aminteşte-ţi, fiul meu, că eşti un descendent al lui Carol, că sângele tău este curat, neîmpovărat de nici o mezalianţă, că deviza blazonului tău – „Este al nostru”! – îţi îngăduie să mergi cu capul sus şi să pretinzi posturi de comandă. Mulţumeşte tatălui tău, cum mulţumesc şi eu tatălui meu. Datorăm onoarei strămoşilor noştri, păstrată cu sfinţenie, faptul că n-avem nimic de ascuns şi că nu suntem siliţi să plecăm genunchii decât înaintea unei amante, a regelui şi a lui Dumnezeu. Iată privilegiul cel mai mare!

Bunul Chesnel, care luase parte la prânz, nu se amestecase în aceste îndrumări heraldice, nici în epistolele către mai-marii zilei, dar îşi petrecuse noaptea scriind unuia dintre bătrânii săi prieteni şi dintre cei mai vechi notari ai Parisului. Sentimentele părinteşti pe care Chesnel le purta lui Victurnien nu ar putea îi înţelese dacă nu am reda această scrisoare, comparabilă poate discursului lui Dedal către Icar34. Nu este oare firesc, în asemenea împrejurări, să ne întoarcem până la mitologie ca să aflăm o paralelă demnă de acest om de structură antică?

Scumpul şi respectabilul meu Sorbier, Îmi aduc cu plăcere aminte că, biet mic învăţăcel ce eram, mi-am făcut ucenicia pentru onorabila noastră carieră în casa tatălui tău, unde m-ai îndrăgit. Acestor amintiri din ucenicie, atât de scumpe inimilor noastre, mă adresez pentru a-ţi cere singurul serviciu pe care ţi-l voi fi cerut în lunga noastră viaţă, străbătută de catastrofele politice cărora poate le datorez onoarea de a fi devenit colegul tău. Acest serviciu, prietene, ţi-l cer de pe marginea mormântului şi pentru părul meu alb, care ar cădea de durere dacă nu ai da ascultare rugilor mele. Sorbier, nu este vorbii de mine şi nici de ai mei. Am pierdut-o pe biata doamnă Chesnel şi nu am nici copii. Vai! este vorba de ceva mai mult decât de neamul meu, dacă aş avea unul; este vorba de unicul fiu al domnului marchiz d'Esgrignon, al cărui administrator am avut cinstea să fiu, de când am ieşit din biroul de notariat, unde tatăl său mă trimisese pe socoteala sa, cu gândul de a mă ajuta să mă

căpătuiesc. Această familie care m-a omenit a avut de suferit nenorocirile Revoluţiei, i-am putut salva parte din bunuri; dar ce reprezintă aceasta pe lângă strălucirea lor apusă? Sorbier, nu-ţi pot mărturisi cât de legat mă simt de această familie pe care am văzut-o aproape prăbuşindu-se în prăpastia timpurilor – i-am văzut proscrierea, confiscarea, bătrâneţea fără alţi copii… Câte nenorociri! Domnul marchiz s-a căsătorit, soţia sa a murit la naşterea tânărului conte; nu rămâne azi într-adevăr decât acest nobil, drag şi preţios băiat. Soarta acestei familii depinde de el; a făcut oarecare datorii, distrându-se pe aici. Ce poţi face în provincie cu o sută de galbeni prăpădiţi? Da, prietene, o sută de galbeni, iată unde a ajuns marea familie a d'Esgrignonilor. În aceste împrejurări extreme, tatăl s-a văzut silit să-l trimită la Paris, să ceară la Curte o favoare regelui. Parisul este un loc destul de primejdios pentru tineret. Se cere acel dram de raţiune, care ne face să redevenim notari, pentru a trăi acolo cumpătat. Aş fi nespus de mâhnit dacă aş şti pe acest biet copil în lipsurile pe care noi le-am Îndurat. Îţi aminteşti cu cită bucurie am împărţit împreună o chiflă, În stalul din „Théâtre-Français”, când am adăstat acolo o zi şi o noapte ca să vedem Nunta lui Figaro? Ce orbi eram! Eram săraci şi fericiţi, dar un nobil în mizerie nu poate fi fericit. Sărăcia unui nobil este ceva împotriva firii. Ah! Sorbier, când ai avut fericirea să opreşti cu mâna ta prăvălirea unuia dintre cei mai frumoşi arbori genealogici ai ţării, este atât de natural să te simţi legat, să-l iubeşti, să-l îngrijeşti, să vrei să-l vezi înflorind din nou, aşa că, desigur, nu te vei mira de precauţiunile pe care le iau şi de faptul că apelez la iscusinţa ta pentru a vedea pe băiatul nostru ieşit la liman. Familia d'Esgrignon a fixat suma de o sută de mii de livre pentru cheltuielile călătoriei întreprinse de domnul conte. Îl vei vedea; nu există la Paris un tânăr cu care să poată fi asemuit. Te vei interesa de el ca de un fiu unic. În sfârşit, sunt sigur că doamna Sorbier nu va şovăi să te ajute în tutela morală cu care te investesc. Pensia

domnului conte Victurnien este fixată la două mii de franci pe lună; dar îi vei da la început zece mii, pentru primele sale cheltuieli. Familia a hotărât astfel, pentru doi ani de şedere, în afară de cazul unei călătorii în străinătate, pentru care vom avea grijă să luăm alte măsuri. Alătură-te, vechiul meu prieten, acestei opere şi ţine baierele pungii destul de strânse. Fără să-l admonestezi pe tânărul conte, fă-l să ia în seamă anumite considerente, struneşte-l pe cât poţi şi fă în aşa chip încât, fără motive valabile, să nu depăşească de pe o lună pe alta cheltuielile, căci nu trebuie împins nici la deznădejde, în cazurile când onoarea sa ar fi în joc. Informează-te de demersurile lui, de ceea ce face, de oamenii pe care îi frecventează; supraveghează-i legăturile. Domnul Cavaler mi-a spus adesea că o dansatoare de la Operă este mai puţin costisitoare decât o femeie de la Curte. Ia-ţi informaţii în această privinţă şi răspunde-mi. Dacă tu eşti prea ocupat, ar putea doamna Sorbier să vadă ce se întâmplă cu băiatul, pe unde se duce. Poate că ideea de a se face îngerul păzitor al unui copil atât de fermecător, atât de nobil, i-ar surâde! Dumnezeu ar răsplăti-o dacă ar primi această sfântă misiune. Poate că inima ei se va înfiora ştiind câte primejdii îl pândesc pe domnul conte la Paris. Îl veţi vedea. Este pe cât de frumos, pe atât de tânăr şi pe cât de spiritual, pe atât de încrezător. Dacă s-ar împrieteni cu vreo femeie uşoară, doamna Sorbier ar putea, mai bine ca tine, să-i arate ce primejdii îl pândesc. Este întovărăşit de un vechi servitor care ar putea să-ţi povestească multe. Iscodeşte-l pe Joséphin, căruia i-am spus să-ţi ceară sfatul în orice împrejurări delicate. Dar ce să-ţi spun mai mult? Am fost şi noi zvăpăiaţi; adu-ţi aminte de ştrengăriile noastre şi întoarce-te cu gândul la tinereţea ta, bătrânul meu prieten.

Cei şaizeci de mii de franci îţi vor fi daţi în bonuri de stat, de către un domn din oraşul nostru care pleacă anume la Paris…”

Dacă bătrâna pereche ar fi urmat instrucţiunile lui Chesnel, ar fi trebuit să plătească trei spioni ca să

supravegheze pe contele d'Esgrignon. Totuşi, alegerea depozitarului fusese făcută cu multă înţelepciune. Atât timp cât un creditor are bani în bancă, bancherul îi eliberează la cerere; pe câtă vreme tânărul conte, ori de câte ori va avea nevoie de bani, va fi obligat să-l viziteze pe notar care, fireşte, va face uz de dreptul de a-l dojeni. Victurnien fu cât pe-aci să-şi trădeze bucuria, aflând că va avea două mii de franci pe lună. Nu ştia nimic despre Paris. Credea că va duce cu această sumă o viaţă de prinţ.

Tânărul conte plecă a treia zi, însoţit de binecuvântările tuturor obişnuiţilor „Salonului cu vechituri”, sărutat de bătrânele văduve, încărcat de urări, urmat până afară din oraş de bătrânul său tată, de sora acestuia şi de Chesnel, care aveau câteşitrei ochii plini de lacrimi. Plecarea aceasta grăbită a alcătuit câteva seri de-a rândul subiectul de discuţie al oraşului şi mai ales a răscolit mânia plină de ură a lui du Croisier. După ce juraseră pierzarea d'EsgrignoniloR. Fostul furnizor comercial, preşedintele şi aliaţii lor vedeau cu toţii prada scăpându-le. Setea lor de răzbunare se bizuia pe viciile acelui zănatic la care acum nu mai puteau ajunge.

O înclinare naturală spiritului omenesc, care adesea face din fiica unei femei credincioase o stricată şi din fiica unei femei uşoare o credincioasă – potrivit legii contrastelor, corolar firesc al legii asemănărilor – îl mâna şi pe Victurnien spre Paris, stăpânit de unele porniri cărora mai curând sau mai târziu le-ar fi căzut pradă. Crescut într-o veche casă de provincie, înconjurat de chipuri blânde şi liniştite, de oameni serioşi, credincioşi stăpânilor lor, în armonie de altfel cu obiceiurile de odinioară ale căminului, acest copil nu văzuse decât prieteni respectabili. În afară de prea-lumescul Cavaler, toţi cei din jur aveau purtări potolite, vorba cuviincioasă şi plină de cuminţenie. Fusese mângâiat de femei cu rochii cenuşii, cu mănuşi cu horboţele, pe care Blondel ni le-a zugrăvit atât de bine. Căminul părintesc era împodobit cu acel lux bătrânesc care nu inspiră decât

gânduri cât se poate de puţin nebuneşti. În sfârşit, instruit de un abate fără falsă credinţă, plin de blândeţea bătrânilor crescuţi şi formaţi în cele două veacuri care au adus într-al nostru trandafirii uscaţi ai experienţei şi floarea vestejită a obiceiurilor tinereţii lor, Victurnien – pe care fotul ar fi trebuit să-l îndemne să ducă mai departe faima unei familii istorice, luând viaţa în mare şi frumos, şi căruia toate împrejurările, cum şi educaţia primită, trebuiau să-l facă să aibă apucături serioase – asculta dimpotrivă glasurile cele mai primejdioase. În titlul său de nobleţe, Victurnien nu vedea altceva decât treapta care îl va ridica deasupra celorlalţi oameni, Năruindu-se acest tămâiat idol ai căminului părintesc, el simţea un gol. Devenise un egoist feroce, adică cel mai înspăimântător tip omenesc şi cel mai des întâlnit.

Împins de aristocratica religie a eului să-şi împlinească poftele încurajate de cei care îl îngrijiseră în copilărie şi de primii tovarăşi ai nebuniilor sale de tinereţe, se deprinsese să nu preţuiască un lucru decât în măsura în care îi plăcea şi să vadă pe oamenii de suflet din jurul său cocoloşindu-i toate neroziile, îngăduinţa vinovată a acestora din urmă era şi ea menită să-l piardă. Educaţia aleasă şi cucernică pe care o primise păcătuia prin aceea că îl izolase de adevărata viaţă a epocii, care nu putea fi cuprinsă în hotarele unui oraş de provincie; de altfel şi destinul său îl purta mai sus de aceste limite. Luase de asemenea obiceiul să nu preţuiască faptele la valoarea lor socială, ci la valoarea relativă; găsea bune acţiunile sale în măsura utilităţii lor. Întocmai ca tiranii, construia legea după împrejurare, sistem caro pentru viciu echivalează cu ceea ce reprezintă pentru opera de artă „fantezia” – cauză de veşnică neregulă. Înzestrat cu o înţelegere ageră şi pătrunzătoare, judeca binE. Şi just, dar acţiona pripit şi rău. Ceva nedesăvârşit, care nu se poate explica, dar care se întâlneşte la mulţi tineri, îi scrântea purtarea. Cu toată mintea-i ageră care se dovedea atât de iute în unele

manifestări, creierul i se întuneca de îndată ce-l stăpâneau simţurile. Ar fi impresionat pe înţelepţi, dar era în stare, în acelaşi timp, să uimească şi pe nebuni. Poftele lui năpădeau, ca o izbucnire de furtună, spaţiile limpezi şi luminoase ale minţii sale. Şi după destrăbălările în faţa cărora se simţea neputincios, cădea pradă unei depresiuni morale şi fizice, unui soi de prostraţie totală, vecină cu imbecilizarea. Un atare caracter poate firi în mocirlă omul abandonat propriilor sale porniri, sau îl poate ridica şi salva când este susţinut de mâna dârză a unui prieten. Nici Chesnel, nici tatăl său, nici mătuşa sa, nu putuseră pătrunde tainele acestui suflet plin de poezie, dar ros în chiar miezul său de îngrozitoare slăbiciuni. Ajuns abia la câteva leghe de oraşul său de baştină, Victurnien nu mai păstra nici un sentiment de părere de rău şi nici un gând pentru bătrânul său tată, care îl iubea cât zece copii, nici pentru mătuşa sa, al cărei devotament atinsese aproape forme de nebunie. Dorea Parisul cu o înfrigurare de nestăpânit. Adesea îl purta gândul în această lume de basm din care îşi urzea cele mai frumoase vise. Credea că şi acolo va fi printre cei dinţii, aşa precum era în oraş şi provincie, unde domnea numele tatălui său. Aţâţat nu numai de orgoliu, ci de un fel de vanitate, setea sa de plăceri creştea pe măsura Parisului.

Distanţa fu parcursă repede. Asemeni gândului său, caleaşca nici ea pare că nu făcea nici o diferenţă de la orizontul mărginit al provinciei, la forfota uriaşă a capitalei. Victurnien trase pe strada Richelieu, într-un frumos palat de lângă bulevard, şi se grăbi să ia în stăpânire Parisul, repezindu-se precum un cal flămând se năpusteşte asupra păşunii. În curând văzu deosebirea dintre cele două tărâmuri. Mai mult surprins decât intimidat de schimbare, înţelese de îndată, cu isteţimea minţii sale, cât de mică însemnătate avea el în mijlocul acestei babilonii şi cât de nebunesc lucru ar fi fost să te aşezi în curmezişul şuvoiului de idei şi obiceiuri noi. O singură pildă i-a fost de ajuns. În ajun, dăduse scrisoarea tatălui său ducelui de Lenoncourt,

unul dintre seniorii francezi cei mai de vază pe lângă rege; îl găsise în minunatul său palat, în mijlocul splendorilor aristocraţiei. A doua zi îl întâlni pe bulevard, pe jos, cu umbrela în mână, plimbându-se fără nici o distincţie arborată, fără eşarfa lui albastră pe care, altădată, un cavaler al Ordinelor regelui n-ar fi părăsit-o nicicând. Acest duce şi pair, primul gentilom al Camerei regelui, nu putuse, în ciuda desăvârşitei sale politeţi, să-şi stăpânească un zâmbet, citind scrisoarea rudei sale. Acest zâmbet i-a spus lui Victurnien că între „Salonul cu vechituri” şi Tuileries35 erau mai mult decât şaizeci de leghe; era o depărtare de câteva veacuri. În toate timpurile, Tronul şi Regele se înconjuraseră de familii favorite, dar de fiece dată – altele diferite cu iotul ca nume şi caracter de acelea ale domniilor dinainte. În acest domeniu se pare că nu individul, ci faptele lui se bucurau de trecere. Dacă istoria n-ar fi mărturie a acestor afirmaţii, ele ar părea poate de necrezut. Curtea lui Ludovic al XVIII-lea ridicase pe prim plan oameni cu totul străini de cei ce o împodobiseră pe aceea a lui Ludovic al XV-lea: Rivičre, Blacas, d'Avaray, Dambray, Vaublanc, Vitrolles, d'Autichamp, Larochejaquelein, Pasquier, Decazes, Lainé, de Villčle, la Bourdonnaye etc36. Dacă asemuiţi Curtea lui Henric al IV-lea cu cea a lui Ludovic al XIV-lea, nu veţi mai regăsi nici cinci din familiile mai importante. Favoritul lui Ludovic al XIV-lea, Villeroy, era strănepotul unui secretar ridicat sub Carol al IX-lea, în timp ce nepotul lui Richelieu nu mai însemna aproape nimic. D'Esgrignonii, atotputernici sub Henric al IV-lea, aproape princiari sub Valois, nu aveau nici o trecere la Curtea lui Ludovic al XVIII-lea, care nici măcar nu se gândea la ei. Astăzi, nume tot atât de strălucite ca acele ale familiilor domnitoare ca, de pildă, Foix-Grailly, sunt, datorită lipsei de bani – singura putere a timpului – lăsate în umbră, ca şi cum ar fi asfinţit. De îndată ce Victurnien cumpănise lumea pariziană – şi nu o cântărea decât sub acest aspect, simţindu-se jignit de egalitatea din Paris, această fiară care

sub Restauraţie sfâşiase ultima rămăşiţă a Statului social – el voi să-şi cucerească un loc folosind armele tocite, dar primejdioase, pe care veacul le mai lăsare nobilimii; imită ifosele celor cărora Parisul le acorda costisitoarea lui atenţie; simţi nevoia să aibă cai, trăsuri frumoase, toate accesoriile luxului modern. Făcu aidoma după cum îi spusese de Marsay, primul dandy37 pe care îl întâlni în cel dintâi salon unde intră: „Trebuie să fii la înălţimea epocii tale!” Spre nenorocul său, dădu peste destrăbălaţii Parisului, de Marsay, Ronquerolles, Maxim de Trailles, des Lupeauix, Rastignac, Vandenesse, Adjuda-Pinto, Beatidenord şi Manerville, pe care îi găsi la marchiza d'Espard, la ducesele de Grandlieu, de Carigliano, la marchizele d'Arglemont şi Listomčre, la doamna de Sérisy, la Operă, la ambasade, peste tot unde îl purta frumosul său nume şi averea sa aparentă. La Paris, un nume de viţă veche, recunoscut şi adoptat de Faubourgul Saint-Germain care cunoaşte provincia pe degete este un paşaport care deschide chiar uşile cele mai greu de urnit din ţâţâni pentru necunoscuţi sau figurile societăţii de mâna a doua. Victurnien îşi găsi toate rudele, amabile şi primitoare, atât timp cât nu venea să le ceară ceva; văzuse imediat că mijlocul de a nu obţine nimic, era să ceri ceva. La Paris, dacă prima mişcare este aceea de a te arăta protector, a doua, şi mult mai stăruitoare, va fi să-ţi dispreţuieşti protejatul. Mândria, vanitatea, trufia. – toate simţămintele bune ca şi cele rele ale tânărului conte – îl împinseră să ia o atitudine agresivă. Ducii de Lenoncourt, de Chaulieu, de Navarreins, de Grandlieu, de Maufrigneuse, principele de Blamont-Chauvry, îşi făcură atunci o plăcere să prezinte regelui pe acest fermecător vlăstar al unei ilustre familii. Victurnien sosi la Tuileries într-o superbă caleaşcă, purtând stema familiei; dar prezentarea lui dovedi că poporul da prea multe griji regelui pentru ca să mai aibă timp să se ocupe şi de nobilime. Îşi dădu seama dintr-odată la ce servitute era sortită tânăra nobilime de către Restauraţia

care fusese năpădită de o seamă de bătrâni eligibili şi de vechi curteni. Înţelese că locul lui nu era nici la Curte, nici în aparatul de stat, nici în armată, în sfârşit nicăieri. Se azvârli deci în lumea plăcerilor. Prezentat la Elysée-Bourbon, la ducesa d'Angoulęme38, la pavilionul Marsan, întâlni peste tot mărturiile unei politeţi superficiale, datorate moştenitorului unei vechi familii de care, văzându-l, toţi îşi amintiră. Chiar o amintire însemna mult. În stima care se arăta lui Victurnien, cântărea faptul că era pair şi că putea reprezenta o strălucită partidă pentru căsătorie. Dar mândria sa, împiedicându-l să dea pe faţă adevărata sa poziţie, rămase la adăpostul falsei sale bogăţii. În acelaşi timp era atât de bine privit pentru ţinuta sa, se simţea atât de fericit de primul său succes, încât un fel de ruşine, încercată de mulţi tineri, ruşinea de a abdica, îl făcu să nu-şi schimbe atitudinea aceasta. Îşi luă un mic apartament în strada du Bac, cu grajd, remiză şi toate angaralele vieţii elegante la care era condamnat. Această punere în scenă îl costa vreo cincizeci de mii de franci pe care tânărul conte îi obţinu – împotriva prevederilor înţeleptului Chesnel – datorită unor împrejurări neaşteptate. Scrisoarea lui Chesnel ajunse la Biroul de notariat, dar bătrânul său prieten murise. Văzând că e vorba de o scrisoare de afaceri, doamna Sorbier, o văduvă cu totul lipsită de simţ poetic, o dădu urmaşului defunctului. Maestrul Cardot, noul notar, spuse tânărului conte că mandatul către Bancă era nul, întrucât fusese adresat predecesorului său, iar drept răspuns la scrisoarea îndelung chibzuită a bătrânului notar de provincie, maestrul Cardot scrise o scrisoare de patru rânduri, nu pentru a înduioşa pe Chesnel, ci pentru a pune mâna pe bani. Chesnel făcu mandatul pe numele tânărului notar care, puţin dispus să împărtăşească sentimentalismul corespondentului său şi încântat să se pună la dispoziţia contelui d'Esgrignon, dădu lui Victurnien tot ce acesta poftea. Cei ce cunosc viaţa pariziană ştiu că, pentru a toca cincizeci de mii de franci, nu este nevoie de prea multă

mobilă, trăsuri, cai şi îmbrăcăminte, fără să mai socotim şi faptul că Victurnien se îndatorase încă dintru început cu vreo alţi douăzeci de mii la furnizorii săi, care în primul moment nu i-au cerut bani, averea lui fiind repede sporită în imaginaţia opiniei publice şi de către Joséphin, un fel de Chesnel în livrea.

După o lună de la sosire, Victurnien fu silit să mai ceară zece mii de franci de la notarul său. Jucase whist39 la ducii de Navarreins, de Chaulieu, de Lenoncourt – şi la Club. După ce la început câştigase câteva mii de franci, pierdu după aceea cinci-şase mii şi se văzu nevoit să-şi facă un fond pentru joc. Victurnien avea caracterul care place lumii şi care permite tinerilor de familie bună să se pună la nivelul rangului lor. Nu numai că fusese admis ca un personaj osebit în banda tineretului la modă, dar era chiar foarte pizmuit. Când a văzut că începe să fie invidiat, beţia bucuriei resimţite nu l-a mai îmbiat să se îndrepte. În aceste împrejurări şi într-o astfel de stare, nu a mai stat să judece şi nici n-a mai voit sa ţină seama de mijloacele de care dispune. Zvârlea banii din pungă ca şi cum ar îi trebuit să se umple ea singură la loc şi refuza să se mai gândească la urmările acestui sistem.

În lumea destrăbălată şi în vârtejul serbărilor, personajele sunt primite pe scenă în costumele lor strălucitoare, fără să se întrebe nimeni despre mijloacele pe care le au; ar fi de altfel de cel mai prost gust. Fiecare trebuie să-şi perpetueze bogăţiile, întocmai ca natura pe ale sale, în chip tacit. Lumea discută despre nenorocirile întâmplate, se îngrijorează batjocoritor despre îmbogăţirile recente ale necunoscuţilor de până acum, dar se opreşte aici. Un tânăr ca Victurnien, sprijinit de puternicii Faubourg-ului Saint-Germain, a cărui avere chiar protectorii săi o cred mai mare decât e, chiar dacă în sinea lor ei ar dori să se descotorosească de el, aceasta cu toată delicateţea şi eleganţa printr-o vorbă, printr-o frază; în fine, un conte bun de însurat, cu o conversaţie plăcută, frumos, spiritual, al

cărui tată este încă proprietarul pământurilor şi castelului strămoşesc – un astfel de tânăr este cât se poate de bine primit în toate casele cu tinere femei plictisite, mame cu fete de măritat sau frumoase balerine fără de zestre. Lumea îl atrase deci zâmbind, în primele rânduri ale teatrului ei. Băncile pe care marchizii de odinioară le ocupau pe scenă mai există şi azi la Paris, unde numele se schimbă, dar lucrurile rămân la locul lor. Victurnien găsi în societatea din Faubourg-ul Saint-Germain o replică a Cavalerului, în persoana vidamului40 de Pamiers. Vidamul era un cavaler de Valois ridicat la treapta a zecea, înconjurat de tot prestigiul averii şi bucurându-se de privilegiul unei poziţii înalte. Acest mult iubit vidam era centrul tuturor confidenţelor, gazeta Faubourg-ului; totuşi discret, difuzând – ca orişice gazetă – numai ceea ce se poate publica. Victurnien auzi din nou teoriile transcendentale ale Cavalerului. Vidamul îi spuse lui d'Esgrignon, fără cel mai mic înconjur, că trebuie să aibă femei cumsecade şi îi povesti ce făcea la vârsta lui. Ceea ce vidamul de Pamiers îşi îngăduia atunci era atât de departe de apucăturile moderne, şi pasiunea juca un rol atât de important, încât nu are rost să povestim lucruri pe care oamenii nu le-ar mai crede. Dar nepreţuitul vidam merse măi departe, spunând în chip de concluzie lui Victurnien: „Vă invit la masă mâine la Cabaret. După operă, unde ne vom face digestia, vă voi duce într-o casă unde veţi găsi persoane foarte dornice să vă cunoască.” Vidamul i-a oferit o masă delicioasă la „Rocher de Cancale” la care n-au participat decât trei invitaţi: de Marsay, Rastignac şi Blondet. Émile Blondet era un compatriot de-al contelui; scriitor, el ţinea de înalta societate prin legătura sa cu o tânără femeie fermecătoare venită din provincia lui Victurnien, o anume domnişoară de Troisville, căsătorită cu contele de Montcornet, unul dintre generalii lui Napoleon, care trecuse de partea Bourbonilor. Vidamului nu-i plăceau mesele la care numărul musafirilor trecea de şase. În

aceste cazuri, după părerea lui, nici conversaţia, nici bucatele, nici vinurile nu puteau fi preţuite după cuviinţă.

— Încă nu ţi-am spus unde te voi duce în astă-seară, copil drag, îi şopti el lui Victurnien, luându-i mâinile şi mângâindu-i-le. Vei merge la domnişoara des Touches, unde vor fi, în cerc restrâns, toate femeile frumoase cu pretenţii de inteligenţă. Literatura, arta, poezia, în sfârşit toate artele sunt acolo la loc de cinste. Este unul dintre vechile noastre cenacluri intelectuale, poleite cu morala monarhică – emblema timpurilor noastre.

— Uneori e plictisitor şi obositor ca o pereche de botfori noi, dar sunt unele femei pe care nu le poţi întâlni decât acolo, spuse de Marsay.

— Dacă toţi, poeţii ce vin acolo, să-şi pieptene muza ar semăna cu amicul nostru – spuse Rastignac bătându-l prieteneşte pe umăr pe Blondet – atunci ar fi amuzant. Dar oda, balada, meditaţiile asupra sentimentelor minore şi romanele de mare amploare au năpădit cam prea mult şi minţile şi canapelele.

— N-am nimic împotrivă, cu condiţia să nu strice femeile şi să nu corupă fetele, adăugă de Marsay.

— Domnilor, interveni zâmbind Blondet, încălcaţi domeniul meu literar.

— Taci, ne-ai furat pe cea mai încântătoare femeie din lume, norocos cum eşti, năstruşnicule, exclamă Rastignac. Putem şi noi să-ţi luăm mai puţin reuşitele tale idei.

— Da, e fericită secătura, zise vidamul, luându-l uşor pe Blondet de ureche şi răsucindu-i-o, dar Victurnien va fi poate şi mai fericit în noaptea asta…

— Atât de curând?! strigă de Marsay. A venit de o lună, abia a avut timp să-şi scuture colbul vechiului său castel şi să se spele de saramura în care l-a ţinut mătuşă-sa, abia şi-a luat un cal englezesc mai curăţel, o cabrioletă la modă, un groom…

— Nu, nu, n-are groom, întrerupse Rastignac, ci un soi de ţărănoi adus de acasă şi despre care Buisson, croitorul, om

ce se pricepe în materie de livrele, spune că nu ştie să poarte nici măcar o vestă.

— Adevărul este, rosti cu seriozitate vidamul, c-ar fi trebuit să luaţi cu toţii exemplu de la Beaudenord care şi-a câştigat superioritatea asupra noastră a tuturor, dragii mei prieteni, prin faptul că posedă un adevărat groom englezesc…41

— Iată deci, domnilor, unde au ajuns gentilomii Franţei! strigă Victurnien. Pentru ei chestiunea importantă este aceea de a avea un groom, un cal englezesc şi diferite fleacuri…

— Măăă! făcu Blondet arătând spre Victurnien: „Bunul-simţ al acestui domn, uneori mă-nspăimântă!”

— Ei bine, da, tinere moralist, aici aţi ajuns! Şi n-aveţi nici măcar, ca scumpul nostru vidam, gloria favorurilor îmbelşugate care l-a făcut de pomină acum cincizeci de ani! Noi chefuim la etajul doi, în strada Montorgueil. Nu mai suntem în război cu cardinalul şi nici în tabăra de la Drap d'or42. În sfârşit dumneata, contele d'Esgrignon, stai la masă cu jupân Blondet, fiul mezin al unui biet judecătoraş de provincie căruia acolo nici nu i-ai întinde mâna şi care peste zece ani va putea lua loc lângă dumneavoastră printre pairii Regatului. Acum mai credeţi în dumneavoastră, dacă puteţi!

— Ei bine, spuse Rastignac, am trecut de la Faptă la Idee, de la forţa brută la cea intelectuală, dar să vorbim…

— Să nu vorbim de nenorocirile noastre, întrerupse vidamul. Am hotărât să mor vesel. Chiar dacă amicul nostru n-are un asemenea groom, nici nu-i trebuie – falnica lui înfăţişare e de ajuns.

— Nu se poate lipsi de el, prea e de curând venit, fu de părere Blondet.

— Cu toate că eleganţa lui e încă recentă, îl adoptăm, interveni de Marsay. E demn de noi, îşi înţelege epoca, e deştept, e nobil, e drăguţ, îl iubim, îl vom servi, îl vom împinge…

— Unde? întrebă Blondet.
— Curiosule! replică Rastignac.
— Cu cine îl încurcăm astă-noapte? întrebă de Marsay.
— Cu întreg seraiul, zise vidamul.
— La naiba, reluă Marsay, să nu-l zgândărim pe scumpul nostru vidam, c-apoi nu ne mai prezintă infantei! Aş fi tare amărât de nu aş cunoaşte-o…
— Altădată eram şi eu îngâmfat ca el, spuse vidamul, arătând spre de Marsay.
După masa care a fost foarte plăcută şi în timpul căreia conversaţia s-a desfăşurat pe un ton de bârfă glumeaţă şi de desfrâu poleit, Rastignac şi de Marsay întovărăşiră pe vidam şi pe Victurnien la Operă, pentru a-i putea urma apoi la domnişoara des Touches. Cei doi şmecheri apărură acolo la ora când socoteau că luase sfârşit lectura unei tragedii, socotită ca lucrul cel mai greu de înghiţit între orele unsprezece şi douăsprezece noaptea. Ei veneau ca să-l iscodească pe Victurnien, să-l stingherească cu prezenţa lor; adevărată glumă de şcolar, acrită şi cu răutatea dandy-ului invidios. Victurnien avea însă o îndrăzneală de paj, care-i ajuta să se simtă oriunde în largul său; observând pe noul-venit cum îşi făcea intrarea, Rastignac se miră chiar cât de repede se deprinsese tânărul cu manierele elegante ale timpului.
— Micul d'Esgrignon va ajunge departe, nu crezi? îl întrebă pe tovarăşul său.
— Depinde, răspunse de Marsay, dar oricum, merge strună.
Vidamul prezentă pe tânărul conte uneia dintre ducesele cele mai amabile şi mai uşuratice ale timpului şi ale cărei aventuri avură mare răsunet abia cinci ani mai târziu, Arătându-i-se în toată splendoarea strălucirii sale, bănuită încă de pe atunci (deşi nu existau dovezi) de oarecare lipsă de seriozitate, ea dobândise faima pe care o pot da unei femei, dar şi unui bărbat, calomniile Parisului. Calomnia nu atinge niciodată mediocrităţile, care mor de ciudă că trăiesc

ignorate. Această femeie era ducesa de Maufrigneuse – fostă domnişoară d'Uxelles – al cărei socru încă mai trăia, şi care avea să devină mai târziu prinţesă de Cadignan. Prietenă cu ducesa de Langeais şi cu vicontesa de Beauséant – două splendori apuse – era în strânse legături cu marchiza d'Espard, cu care îşi disputa în acel moment nestatornicul tron al modei. Rubedenii destul de sus-puse o ţinuseră multă vreme la adăpost de orice griji; dar făcea parte din acea tagmă de femei care, nu se ştie încă pe ce temei, nici cum, sunt în stare să înghită veniturile Pământului întreg şi chiar cele din Lună, dacă le-ar putea dobândi… Caracterul ei abia începea să se dea în vileag; singur de Marsay îl cunoscuse cu adevărat, Când văzu că vidamul îl prezintă pe Victurnien acestei delicioase fiinţe, temutul dandy se plecă la urechea lui Rastignac:

— Dragul meu, va îi băgat în cofă cât ai clipi din ochi.

Se potriveau de minune asemenea vorbe vulgare cu desfăşurarea acestei aventuri. Ducesa de Maufrigneuse se îndrăgosti nebuneşte de Victurnien, după ce îl studie bine. Dacă ar fi văzut privirea îngerească prin care îi mulţumea vidamului de Pamiers, un îndrăgostit ar fi fost gelos pe expresia galeşă a acestei priviri. În prezenta vidamului – ce nu mai constituia pentru ele o primejdie – femeile păreau nişte căluţi de stepă lăsaţi să zburde în voia lor: erau naturale şi le plăcea să-şi dea frâu liber sensibilităţilor lor ascunse.

Ocheada ei directă a fost însă discretă, neprefăcută, nestudiată la oglindă şi de nimenea surprinsă.

— Ce s-a mai gătit! şopti Rastignac lui de Marsay. Ce toaletă de fecioară, ce gingăşie de lebădă şi ce gât de zăpadă, ce priviri de neprihănită madonă, ce rochie albă şi centură de fetiţă! Cine ar zice că ai trecut şi iu pe acolo?

— Dar tocmai de asta e aşa, răspunse de Marsay cu un aer triumfător.

Cei doi tineri schimbară un zâmbet. Doamna de Maufrigneuse surprinse acest surâs şi bănui conversaţia.

Ea aruncă celor doi şmecheri afemeiaţi una dintre acele priviri pe care franţuzoaicele nu le cunoşteau înainte de pace şi care au fost importate de la englezoaice, odată cu modelul argintăriei, al hamurilor, cu caii şi cu oglinzile lor britanice care înviorează un salon populat cu un număr oarecare de ladies43. Cei doi tineri deveniră îndată serioşi ca doi funcţionari în aşteptarea gratificaţiei, după ce directorul i-a muştruluit.

Îndrăgostindu-se de Victurnien, ducesa se hotărâse să joace rolul romanticei Agnčs44, imitată de mai multe femei – spre nenorocirea tineretului de azi… Doamna de Maufrigneuse simula deocamdată a fi un înger, reflectând că, atunci când va avea patruzeci de ani, va fi nimerit să se îndrepte mai degrabă spre literatură şi ştiinţă, decât spre biserică. Ţinea să nu semene cu nimeni. Născocea roluri şi rochii, pălării şi păreri, toalete şi maniere originale. După căsătoria sa, când mai era aproape o fetiţă, pozase un timp în femeie cultă şi aproape perversă: îşi permitea răspunsuri îndrăzneţe faţă de anumiţi oameni superficiali, dar care în faţa adevăraţilor cunoscători i-ar fi dezvăluit ignoranţa. Cum de la căsătoria sa nu mai putea ascunde nici un singur an – şi de curând împlinise douăzeci şi şase – hotărî să facă pe ingenua. Părea că abia mai ţine de cele pământeşti; îşi flutura mânecile largi ca pe nişte aripioare. Ridica ochii spre cer la orice vorbă, părere, sau privire mai îndrăzneaţă. În asemenea clipe, madona lui Piola – marele pictor genovez asasinat din gelozie, în momentul în care era pe cale să devină un nou Rafael – madona cea mai pură dintre toate, a cărei icoană abia se întrezăreşte sub geamul ei, într-o stradelă din Genova, acea madonă cerească părea o mesalină45, pe lângă ducesa de Maufrigneuse. Femeile se întrebau cum putuse deveni această tânără zvăpăiată, numai cu ajutorul unei toalete, o frumuseţe serafică şi pală, ce părea să aibă – dacă folosim o expresie la modă – un suflet alb ca ultima zăpadă fulguită pe cea mai înaltă creastă a Alpilor; cum rezolvase atât de uşor problema

vicleană de a-şi arăta decolteul, mai alb decât sufletul, ascunzându-l totuşi cu un văl; cum putea fi atât de imaterială, aruncând în acelaşi timp priviri atât de ucigătoare. Lăsa să se întrevadă parcă toate voluptăţile, cu privirea-i aproape lascivă, cu suspinele sale ascetice şi pline de speranţa într-o lume mai bună – chiar în timp ce gura sa părea a spune că nu le va împlini niciodată. Unii tineri naivi – mai erau câţiva atunci în Garda Regală – se întrebau dacă putea fi oare tutuită în momentele de mare intimitate această Albă Doamnă, abur sideral căzut din Calea Lactee. De sistemul acesta, care a triumfat timp de câţiva ani, s-au folosit din plin femeile care tăinuiau, ocrotind-o la sânul lor gingaş, o filosofie cutezătoare, învăluind năzuinţe din cele mai exigente, cu asemenea pioase maniere. Toate aceste cereşti făpturi cunoşteau prea bine tot ce le putea oferi în dragoste pofta nestăvilită a oricărui bărbat de bună familie, pentru a le readuce pe pământ. Această modă le permitea să sălăşluiască în împărăţia lor, jumătate catolică, jumătate lumească; voiau şi îşi puteau îngădui să nesocotească amănuntele vulgare ale vieţii, ceea ce împăca multe lucruri. În practica acestui sistem ghicit de Marsay, se găsea şi explicaţia ultimelor sale cuvinte către Rastignac care devenise aproape gelos de Victurnien.

— Micule, îi spuse, stai liniştit; acest Nucingen46 va fi mântuirea ta, căci ducesa te-ar fi ruinat; este o femeie prea costisitoare. Rastignac îl lăsă pe de Marsay să plece, fără a-l mai întreba ceva; cunoştea prea bine Parisul. Ştia că cea mai pretenţioasă, cea mai nobilă, cea mai dezinteresată femeie din lume, pe care n-ai putea-o face să primească altceva decât flori, devine pentru un tânăr tot atât de primejdioasă ca şi balerinele de operă de odinioară. Într-adevăr, nu mai existau acum actriţe de operă; ele deveniseră un mit. Actualele moravuri au făcut din dansatoare şi actriţe ceva amuzant, cam ceea ce a izbutit şi Declaraţia privind drepturile femeii: nişte păpuşi care se arată dimineaţa în chip de mame respectabile şi pline de

virtuţi, pentru ca seara să-şi arate picioarele, în pantaloni strimţi, în travestiuri bărbăteşti.

Din fundul biroului său de provincie, bătrânul Chesnel presimţise bine stânca de care avea să se zdrobească tânărul conte. Nimbul plin de poezie cu care se încununa doamna de Maufrigneuse luă ochii lui Victurnien, subjugat din prima clipă, înlănţuit de cingătoarea ei de fetiţă, prins în mreaja zulufilor aceia răsuciţi de nişte degete de zână, Băiatul acesta atât de corupt, în ciuda nevârstniciei lui, s-a lăsat dus, s-a pierdut în noianul de horbote şi amăgiri feciorelnice, furat de acea expresie aparent suavă, dar dinainte chibzuită – ca o lege trecută prin Cameră şi Senat! Nu sunt oare acestea de ajuns pentru a-l face să creadă, pe cel ce trebuie să creadă, minciuna unei femei? Pentru doi îndrăgostiţi, restul lumii apare doar aidoma personajelor de pe o tapiserie. Ducesa era, fără a fi nevoie s-o măgulim, una dintre primele zece femei frumoase recunoscute ale Parisului. Ştiţi că în lumea îndrăgostiţilor se găsesc pe puţin tot atâtea femei socotite „cele mai frumoase din lume” câte cărţi trec în literatură drept „cele mai bune cărţi ale epocii”. La vârsta lui Victurnien, conversaţia pe care a purtat-o cu ducesa nu cerea prea multă osteneală. Destul de tânăr şi de puţin format pentru viaţa pariziană, el nu-şi putea face încă prea multă grijă, nici lua seama la cele mai mărunte cuvinte sau priviri. Sentimentalismul acesta religios, sub care se ascundeau, la fiecare dintre interlocutori, gânduri destul de poznaşe, exclude familiaritatea blândă, încrederea spirituală a vechilor convorbiri intime franceze: dragostea îşi găsea clipele-i de răgaz între umbra a doi nori. Victurnien avea exact acea doză de nevinovăţie provincială necesară ca să cadă într-un extaz convenabil şi neprefăcut, care să placă ducesei, căci femeile nu se lasă mai mult amăgite de comedia pe care o joacă bărbaţii, decât de propria lor comedie. Doamna de Maufrigneuse drămui, nu fără spaimă, rătăcirea tânărului conte, evaluând-o la şase luni pline de adevărată dragoste.

Era atât de galeşă în chip de porumbiţă, adumbrind sclipirile privirilor cu franjurile aurii ale genelor, încât venind să-şi ia rămas bun, marchiza d'Espard îi şopti la ureche: „Bine! Foarte bine, draga mea!” după aceasta, frumoasa marchiză îşi lăsă rivala să hălăduiască pe meleagurile de azi ale Dragostei – ceea ce nu-i ceva atât de ridicol pe cât socotesc unii… Este un meleag care apare pe hartă din veac în veac, cu alte nume, dar care duce totdeauna la aceeaşi ţintă.

Într-o oră de conversaţie în doi, în văzul tuturora, aşezaţi într-un colţ de divan, ducesa stârni în d'Esgrignon generozităţi scipioniene, devotamente amadisiene47 şi abnegaţii medievale, cu tot decorul acela de pumnale, metereze, zale, coifuri, conduri şi alte accesorii de mucava zugrăvită. Cu un rafinament deosebit, ea lăsa să se întrezărească gânduri nerostite, pe care le înfigea distrată şi discretă în inima lui Victurnien, ca pe nişte ace într-o perniţă.

S-a arătat, cu subtilă artă, plină de reticenţe, de o încântătoare ipocrizie, darnică până la risipă cu promisiuni subtile, care – privite de aproape – se topeau ca gheaţa la soare, după ce reîmprospătaseră speranţele; în sfârşit, perfidă în dorinţele pe care le trezea în ea şi în el.

Această frumoasă întâlnire s-a încheiat cu laţul unei invitaţii acasă, zvârlit cu gestul îmbietor al unei mâţe blânde pe care cuvintele scrise nu-l vor putea nicicând descrie.

— Mă vei uita, îi spuse ea. Vei vedea atâtea femei care se vor grăbi să-ţi facă curte, în loc să te lumineze… Vei veni poate la mine blazat… Ai să vii înainte de asta?… Nu. Vei face cum crezi că e mai bine. Eu îţi spun cu toată naivitatea că vizitele dumitale îmi vor face multă plăcere. Oameni de suflet sunt atât de puţini, dar cred că eşti unul dintre aceştia. În sfârşit, adio! – căci s-ar putea să se vorbească pe socoteala noastră, dacă mai zăbovim împreună.

Îşi luă apoi zborul. Victurnien n-a mai rămas mult după plecarea ducesei; îndeajuns totuşi ca să se poată observa încântarea sa trădată prin atitudinea obişnuită a oamenilor fericiţi care păstrează ceva din discreţia liniştită a inchizitorului sau din beatitudinea credincioşilor ce ies absolviţi din confesional.

— Doamna de Maufrigneuse a mers la ţintă destul de repede în astă-seară, spuse ducesa de Grandlieu când rămaseră numai vreo şase persoane în salonaşul domnişoarei des Touches: des Lupeaulx, un raportor al Consiliului de Stat care se bucura de simpatia ducesei, Vandenesse, vicontesa de Grandlieu şi doamna de Sérisy.

— Maufrigneuse şi d'Esgrignon sunt două nume care trebuiau să se-ntâlnească, replică doamna de Sérisy cu pretenţie de glumă.

— De câteva zile s-a retras în platonism, adăugă des Lupeaulx.

— Are să-l ruineze pe acest guguştiuc, spuse Charles de Vandenesse.

— Cum adică? întrebă domnişoara des Touches.

— O! şi din punct de vedere moral şi financiar; nici nu încape îndoială, răspunse contesa ridicându-se.

Şi într-adevăr aceste crude cuvinte s-au dovedit a îi o crudă realitate pentru tânărul conte. A doua zi de dimineaţă, el scrise o scrisoare mătuşii sale, în care îi zugrăvea debuturile sale în lumea strălucită a Faubourg-ului Saint-Germain în nişte culori pe care numai dragostea te face să le vezi. Primirea care i se făcea peste tot o explica în chip măgulitor pentru orgoliul tatălui său. Marchizul puse să i se citească scrisoarea de două ori, şi îşi frecă mâinile la pasajul care povestea masa oferită de vidamul de Pamiers – o veche cunoştinţă de a sa de altfel – şi la cel care descria prezentarea fiului său ducesei; dar se pierdu apoi în comentarii asupra prezenţei inexplicabile a fiului mezin al unui judecător, jupânul Blondet, care fusese acuzator public în timpul Revoluţiei. Seara aceea a fost o adevărată

sărbătoare în „Salonul cu vechituri”, unde s-a vorbit numai despre succesele tânărului conte. Au fost însă rezervaţi şi discreţi cu privire la doamna de Maufrigneuse şi numai Cavalerului i s-au destăinuit. Scrisoarea era fără post-scriptum financiar, fără concluzia neplăcută referitoare la nevoia de bani pe care orice tânăr o adaugă de obicei. Domnişoara Armande încunoştinţă pe Chesnel, care râmase şi el mulţumit, fără să ridice nici o obiecţie în ce priveşte scrisoarea. Era limpede, susţineau Cavalerul şi marchizul, că un tânăr iubit de ducesa de Maufrigneuse va fi unul dintre eroii Curţii unde, ca şi în alte vremuri, se ajunge la orice prin femei.

Tânărul conte nu alesese greşit. Bătrânele văduve au istorisit toate poveştile galante ale familiei Maufrigneuse, de la Ludovic al XIII-lea până la Ludovic al XVI-lea. Pentru domniile anterioare i-au cruţat, în sfârşit, erau încântate; doamna de Maufrigneuse a fost foarte lăudată pentru interesul ce-l purta lui Victurnien. Cenaclul „Salonului cu vechituri” merita să fie cunoscut de vreun autor dramatic care ar fi voit să scrie o comedie reuşită. Victurnien primi încântătoare scrisori de la tatăl său, de la mătuşă, de la Cavaler, care-l rugă să-i reamintească vidamului că fuseseră împreună la Spa, cu prilejul călătoriei unei celebre principese ungare, în anul 1778. Chesnel îi scrise şi el. Şi din toate paginile acestor scrisori ţâşnea adulaţia cu care fusese obişnuit nefericitul copil. Domnişoara Armande părea chiar că împărtăşeşte plăcerile doamnei de Maufrigneuse.

Fericit de aprobările familiei, tânărul conte se avântă pe drumul primejdios şi costisitor al dandy-ismului. Îşi luă cinci cai – şi era cumpătat: de Marsay avea patrusprezece. La rândul său, invită la masă pe vidam, pe de Marsay, pe Rastignac şi chiar pe Blondet. Această cină îl costă cinci sute de franci. Provincialul a fost sărbătorit apoi de aceşti domni, cu măreţie şi în acelaşi stil. Juca mult şi, din nefericire, jocul la modă: whist. Îşi organiza trândăvia în

aşa fel, încât să fie fără încetare ocupat. În fiecare zi, între ora douăsprezece şi trei, se ducea la ducesă; apoi o revedea la Bois de Boulogne48, el fiind călare, ea în trăsură. Dacă cei doi fermecători parteneri făceau vreo partidă de călărie împreună, aceasta se întâmpla în dimineţile frumoase. Seara, tânărul conte se împărţea între baluri, petreceri şi spectacole. Victurnien sclipea peste tot, căci pretutindeni împrăştia scânteile minţii sale agere, judeca oamenii, lucrurile, faptele cu vorbe cumpătate: era ca un pom roditor care nu făcea decât flori. Începu să ducă acea viaţă obositoare în care se iroseşte mai mult suflet, poate, decât bani, în care se înmormântează talentele cele mai frumoase, în care se prăpădeşte cinstea cea mai de nezdruncinat, în care slăbeşte voinţa cea mai călită. Ducesei, făptură atât de albă, de plăpândă, de cuminte, îi plăcea viaţa zvăpăiată a băieţilor, îi plăcea să asiste la premiere, îi plăcea tot ce era ciudat şi neprevăzut. Nu cunoştea cabaretul; d'Esgrignon Îi aranjă o masă încântătoare la „Rocher de Cancale”, în tovărăşia simpaticilor zvăpăiaţi cu care avea relaţii – deşi le făcea morală. Şi au fost pe cât de veseli, de amuzanţi şi de spirituali, pe cât de sărat a fost şi preţul cinei. Şi, după acest chef, urmară altele. Pentru Victurnien, ea era o pasiune îngerească. Căci doamna de Maufrigneuse rămânea un înger pe care corupţia pământească nu ajungea să-l întineze; un înger la varieteu, în faţa farselor aproape obscene şi grosolane care o făceau să râdă, un înger în scăpărarea focurilor încrucişate ale glumelor pline de haz şi ale cronicilor scandaloase care se făceau la asemenea petreceri, un înger în extaz la Vaudeville, în loji zăbrelite; un înger cât timp observa doar poziţiile dansatoarelor de la Operă, spre a le critica apoi cu priceperea unui bătrân din anturajul reginei; un înger la Port-Saint-Martin49, un înger în micile teatre bulevardiere; un înger la balurile mascate, unde se amuza ca un şcolar; un înger care voia ca dragostea să trăiască din sărăcie,

eroism şi jertfe, dar care punea pe d'Esgrignon să schimbe un cal a cărei culoare nu-i era pe plac, care-l voia în ţinută de lord englez cu rentă de un milion. Era un înger la joc. Fireşte, nici o burgheză nu putea spune îngereşte ca dânsa lui d'Esgrignon: „Mizează pentru mine”. Era atât de divin de zvăpăiată când săvârşea vreo nebunie, încât tăcea să-ţi vinzi sufletul diavolului pentru a întreţine acest înger în gustul plăcerilor pământeşti. La sfârşitul primei ierni, tânărul conte luase de la Cardot – care se ferea cu grijă să facă uz de dreptul de dojană – un fleac de treizeci de mii de franci peste suma pe care i-o trimisese Chesnel. Un refuz nespus de politicos al notarului, la o nouă cerere de bani, îl încunoştinţă pe Victurnien de acest debit; şi se simţi cu atât mai jignit de acest refuz, cu cât tocmai pierduse la Club şase mii de franci, de care avea nevoie neapărat pentru a-şi achita datoria. După ce se formaliza de refuzul maestrului Cardot, care avusese pentru treizeci de mii de franci încredere în el – şi îi scrisese totuşi lui Chesnel – dar care exagera această pretinsă încredere în faţa favoritului frumoasei ducese de Maufrigneuse, d'Esgrignon se văzu silit să-l întrebe ce anume trebuie să facă deoarece era vorba de o datorie de onoare.

— Luaţi câteva poliţe de la bancherul tatălui dumneavoastră, duceţi-le la corespondentul său, care fără îndoială vi le va plăti. – apoi scrieţi familiei dumneavoastră să restituie fondurile acelui bancher.

În deznădejdea în care se afla, tânărul conte auzi o voce lăuntrică strigându-i numele lui du Croisier, ale cărui sentimente pentru aristocraţia la picioarele căreia îl văzuse, îi erau cu desăvârşire necunoscute. Adresă deci acelui bancher o scrisoare foarte degajată, prin care îi cerea o poliţă de zece mii de franci – fonduri ce aveau să-i fie înmânate, la primirea scrisorii sale de către maestrul Chesnel sau domnişoara Armande d'Esgrignon. Apoi trimise două scrisori înduioşătoare lui Chesnel şi mătuşii sale. Când e vorba să se arunce în prăpastie, tinerii dau dovadă de o

pricepere şi o iscusinţă deosebită; le face chiar plăcere. Victurnien găsi în cursul dimineţii numele şi adresa bancherilor parizieni cu care du Croisier era în legătură: fraţii Keller, spre care de Marsay îl îndrumă. De Marsay cunoştea orice în Paris. Fraţii Keller îi dădură lui d'Esgrignon – fără să obiecteze ceva – suma arătată în poliţă. Acum devenise debitorul lui du Croisier. Această datorie era un fleac pe lângă starea de lucruri de acasă. La Victurnien ploua cu facturi.

— Ia te uită! Te ocupi cu de-astea! îi spuse râzând într-o dimineaţă Rastignac. Le aşezi în ordine, dragul meu? Nu te credeam atât de burghez.

— Dragul meu, trebuie să mă gândesc şi la asta. S-au adunat aici vreo douăzeci şi ceva de mii de franci.

De Marsay, care venise să-l ia pe d'Esgrignon pentru o plimbare, scoase din buzunar un mic portofel elegant din care scoase douăzeci de mii de franci şi-i oferi:

— Iată – zise el – singurul mijloc de a nu-i pierde; sunt astăzi de două ori fericit că i-am câştigat ieri de la lordul Dudley.

Această graţie tipic franţuzească îl cuceri cu desăvârşire pe d'Esgrignon, care începu să creadă în prietenie, dar care în loc să-şi achite conturile, folosi banii pentru alte plăceri. De Marsay – după o expresie din limbajul acestor domnişori. – vedea cu nespusă satisfacţie pe d'Esgrignon „înfundându-se”; îi făcea plăcere să-şi sprijine braţul de umărul lui cu o linguşitoare falsă prietenie, împingându-l spre o cât mai rapidă pieire – căci era gelos de sfruntarea cu care ducesa înţelegea să se afişeze cu d'Esgrignon, în timp ce lui îi pretinsese cea mai desăvârşită taină. Era de altfel unul dintre acei netrebnici care se complac în atmosfera de stricăciune, ca turcoaicele în baie. Astfel că, după ce câştigă cursa, când toţi cei care pariaseră erau adunaţi la un hangiu unde luau masa şi unde totdeauna se găseau câteva şipuri de vin bun, de Marsay spuse râzând lui d'Esgrignon:

— Facturile acelea pentru care te îngrijorezi atâta, desigur că nu sunt ale tale?

— Şi se îngrijorează pentru ele? întrebă Rastignac.

— Dar ale cui vrei să fie? răspunse d'Esgrignon.

— Nu cunoşti oare situaţia ducesei? reluă de Marsay, ambalându-se din nou.

— Nu, răspunse d'Esgrignon intrigat.

— Ei bine, dragul meu, iată: treizeci de mii de franci datorii la Victorine, optsprezece mii la Houbigant, un cont la Herbault, la Nattier, la Nourtâer, la fetele Latour, în total cam o sută de mii de franci.

— Un înger! spuse d'Esgrignon, ridicând ochii la cer.

— Iată costul aripilor ei, exclamă râzând Rastignac.

— Are atâtea datorii, scumpul meu, răspunse de Marsay, tocmai pentru că este un înger. Toţi am întâlnit îngeri în situaţii asemănătoare, adăugă el, privind spre Rastignac. Femeile sunt sublime fiindcă nu se pricep la bani; asta nu le priveşte, sunt invitate la „banchetul vieţii”, spunea nu ştiu ce poet mort la spital.

— Cum de le ştiţi toate astea, şi eu nu? întrebă cu naivitate d'Esgrignon.

— Vei fi ultimul care vei şti, după cum şi ea va fi ultima care va afla că tu ai datorii.

— Credeam că are o rentă de o sută de mii de franci, spuse d'Esgrignon.

— Soţul ei, reluă de Marsay, s-a despărţit de ea şi trăieşte la regimentul său, unde face economii, căci şi el, scumpul nostru duce, are ceva datorii! Pe ce lume trăiţi? Învăţaţi să faceţi, ca noi, socotelile prietenilor dumneavoastră. Domnişoara Diane (am iubit-o pentru numele ei), Diane d'Axelles, s-a căsătorit cu o rentă de şaizeci de mii de livre ale ei. De opt ani încoace, trena casei sale s-a urcat simţitor, la două sute de mii; fireşte că pământurile sale sunt ipotecate peste valoarea lor. Într-o bună dimineaţă se va termina afacerea şi îngerul va fi gonit de către… – s-o

spunem? – de către portărei, care vor avea neobrăzarea să înhaţe un înger, ca şi cum i-ar înşfăca pe unul dintre noi.

— Sărman înger!

— Ei, dragul meu, costă scump să locuieşti în Paradisul parizian. Trebuie să-ţi speli faţa şi aripile în fiece dimineaţă, spuse Rastignac, Cum avea de gând să mărturisească iubitei sale Diane în ce strâmtoare se afla? d'Esgrignon simţi un fior la gândul că are până acum şaizeci de mii de franci datorii, plus alte facturi – care erau pe drum – totalizând alţi zece mii. Se întoarse acasă îndeajuns de abătut. Îngândurarea lui, ascunsă cu stângăcie, a fost observată de prietenii săi care au discutat-o în timpul prânzului.

— Micul d'Esgrignonase înfundă rău! Nu-i mai prieşte Parisul. Are să-şi zboare creierii. E un prostănac!…

Şi alte asemenea comentarii.

Tânărul conte se consolă îndată. Feciorul îi aduse două scrisori. Prima, o scrisoare de la Chesnel, avea desigur izul rânced al dojenii din dragoste şi credinţă şi al frazelor turnate în tiparele cinstei; o respectă şi o păstră pentru seară. Deschise a doua scrisoare în care citi cu multă plăcere frazele ciceroniene prin care du Croisier, cu genunchiul la pământ – ca Sganarelle în faţa lui Géronte50 – îl implora ca în viitor să nu-i mai aducă jignirea de a depune dinainte banii poliţelor pe care ar binevoi să le emită prin el. Scrisoarea sfârşea printr-o frază care semăna foarte bine cu un sipet deschis, plin de scuzi, la dispoziţia nobilei familii d'Esgrignon, încât Victurnien făcu gestul lui Sganarelle, lui Mascarille şi al tuturor celor care simt mâncărimi de conştiinţă la vârful degetelor.

Ştiind că are credit nelimitat la Keller, desfăcu vesel şi scrisoarea lui Chesnel. Se aştepta ca cele patru pagini ale scrisorii să fie până la marginile hârtiei ticsite de morală şi dojană; vedea parcă dinainte obişnuitele cuvinte: prudenţă, onoare, spirit de conduită etc., etc. Îi veni însă ameţeală când, în locul lor, citi următoarele: „Domnule conte.

Nu-mi mai rămân din toată averea mea decât două sute de mii de franci; vă implor să nu treceţi de această sumă – dacă faceţi onoarea de a o primi, celui mai devotai servitor al familiei dumneavoastră, care vă prezintă respectele sale.

Chesnel” „Acest om descinde din Plutarc!” îşi zise Victurnien, zvârlind scrisoarea pe masă. Îi fu ciudă şi se simţi mărunt în faţa unei asemenea măreţii sufleteşti. „Haide, trebuie să ne îndreptăm”, hotărî el.

În loc să ia masa la restaurant, unde cheltuia între cincizeci şi şaizeci de franci de fiecare dată, făcu economia de a se duce la ducesa de Maufrigneuse, căreia îi povesti întâmplarea cu scrisoarea.

— Tare aş vrea să cunosc pe acest om, zise ea, lăsând să-i lucească ochii ca două stele nemişcate.

— Ce-ai face cu el?

— L-aş ruga să se ocupe de afacerile mele.

Diana era îmbrăcată dumnezeieşte de frumos, fiindcă voia să-i cinstească cu această toaletă pe oaspetele său Victurnien, care o privea fascinat de uşurinţa cu care ea îşi trata afacerile, sau, mai bine-zis, datoriile. Chipeşa pereche se duse apoi la „Théâtre des Italiens”. Nicicând această superbă şi cuceritoare femeie nu se arătase mai angelică şi eterată. Nimeni din sală n-ar fi crezut că are angaralele despre care pomenise chiar în dimineaţa aceea de Marsay. Niciuna dintre grijile pământeşti nu atingeau seninătatea acelei splendide frunţi, pline de mândrie femeiască. Aerul său visător părea că reflectă o dragoste pământească, tăinuită cu mândrie. Cei mai mulţi dintre bărbaţi puneau rămăşag că frumosul Victurnien se va alege cu banii pierduţi – împotriva femeilor, convinse de înfrângerea rivalilor şi care în petto51 o admirau aşa cum Michelangelo admira pe Raphael.

Victurnien o iubea pe Diana, după părerea unora, pentru părul ei, căci avea cel mai frumos păr bălai din Franţa; după alţii, pentru albul carnaţiei, căci nu era bine făcută, ci numai bine îmbrăcată; în sfârşit, unii socoteau că

d'Esgrignon o iubea pentru picioarele ei, singurul lucru frumos pe care îl avea, căci figura-i era prea comună. Dar ceea ce zugrăvea şi mai bine moravurile Parisului în acea vreme era faptul că, pe de o parte, bărbaţii pretindeau că ducesa pro cură lui Victurnien luxul, iar pe de altă parte, femeile dădeau a înţelege că Victurnien plăteşte – cum spusese Rastignac – aripile acestui înger.

Întorcându-se împreună acasă, Victurnien, pe care datoriile ducesei îl copleşeau mai mult chiar decât propriile sale datorii, avu de douăzeci de ori pe buze o întrebare în legătură cu acest delicat capitol; dar, de tot atâtea ori, întrebarea se stinse pe buze, faţă de atitudinea acestei făpturi ce apărea de-a dreptul divină în lumina felinarelor cupeului şi care te îmbia prin nişte voluptăţi ce trebuiau parcă mereu smulse purităţii ei de madonă. Ducesa nu făcea niciodată greşeala de a vorbi despre virtutea sau despre starea ei îngerească, aşa cum obişnuiau femeile de provincie care voiau s-o imite; era cu mult mai iscusită; îl lăsa să întrevadă aceasta pe cel pentru care făcea atât de mari sacrificii. După şase luni, încă mai simula că săvârşeşte un păcat de moarte acordând cel mai nevinovat sărut al mâinii, şi lăsa, cu o artă atât de rafinată să i se smulgă bunele sale graţii, încât era cu neputinţă s-o crezi mai înger înainte, decât după. Numai parizienele sunt atât de iscusite în arta de a da mereu o altă înfăţişare lunii şi a face stelele mai romantice; sau în arta de a se rostogoli mereu pe acelaşi sac cu cărbuni şi a ieşi totdeauna mai albe. În aceasta stă cea mai înaltă treaptă a rafinamentului parizian. Femeile de peste Rin, sau cele de peste Marea Mânecii, cred în astfel de mofturi când le săvârşesc, în timp ce parizienele fac pe amanţii lor să le creadă, pentru a-i vedea fericiţi şi pentru a le măguli orgoliul. Unele persoane au voit să micşoreze în această privinţă meritul ducesei, pretinzând că ea ar fi prima înşelată a propriilor sale farmece de care se lăsase purtată. Este o infamă calomnie. Ducesa nu se putea lăsa înşelată de nimic, fiindcă nu credea decât în ea.

La începutul iernii dintre anii 1823 şi 1824, Victurnien avea la Keller un debit de două sute de mii de franci, despre care nici Chesnel, nici domnişoara Armande nu ştiau, Pentru ca să ascundă mai bine izvorul de la care se îndestula, punea pe Chesnel, din timp în timp, să-i trimită câte două mii de scuzi. Scria scrisori mincinoase tatălui şi mătuşii sale, care trăiau tihniţi şi amăgiţi, ca de altfel cei mai mulţi dintre oamenii fericiţi. Un singur om cunoştea taina groaznicei nenorociri pe care o pregătea, acestei mari şi nobile familii, şuvoiul fascinant al vieţii pariziene. Trecând seara prin faţa „Salonului cu vechituri”, du Croisier îşi frecă mâinile de bucurie; spera să-şi atingă ţinta. Dar ţinta lui nu mai era doar ruina, ci şi dezonoarea familiei d'Esgrignon. Avea în aceste clipe sentimentul răzbunării pe care o adulmeca. În sfârşit, avu certitudinea, când află că tânărul conte are datorii a căror greutate îl copleşea. Începu prin a ucide pe acela dintre duşmanii săi care îi era cel mai antipatic: pe venerabilul Chesnel. Bătrânul locuia în strada du Bercail, într-o casă cu coperiş înalt şi curte pietruită, în lungul pereţilor căreia se căţărau trandafirii până la primul cat. În spate, împrejmuită de ziduri umede şi întunecate, era o grădiniţă de provincie împărţită în răzoare, despărţite de şiruri de merişor. Poarta cenuşie, curăţică, avea un grilaj cu zăbrele împodobit cu clopoţei, care vestea, ca şi tăbliţa de la poartă, că în acea casă trăieşte un notar. Era două şi jumătate, oră la care bătrânul îşi făcea tocmai siesta. Chesnel şedea în jilţul său de piele neagră, în faţa focului. Încălţase un picior de armură din carton vopsit, cu care se ferea de dogoarea focului, căci obişnuia să-şi sprijine picioarele pe bara vetrei, ba chiar să scormonească jarul în timp ce-şi făcea digestia; mânca întotdeauna prea mult: îi plăceau lucrurile bune. Fără acest mic cusur, vai, n-ar fi fost el mai desăvârşit decât este îngăduit unui om să fie? Tocmai sorbise o ceaşcă de cafea şi bătrâna menajera luase tava care de douăzeci de ani slujea la asta. Înainte să iasă ca să-şi facă partida, îşi aştepta secretarii. Se gândea – nu

întrebaţi la ce sau la cine? Rar trecea câte o zi în care să nu-şi spună: „Unde o fi? Ce-o fi făcând?” Îl credea în Italia, cu frumoasa Maufrigneuse.

Una dintre dulcile bucurii ale unui om care are o avere câştigată, nu moştenită, este, de bună seama, să-şi amintească greutăţile cu care a făcut-o şi să făurească planuri ce va face cu banii săi: se bucura de acest lucru la toate timpurile verbului. Aşadar, acest om ale cărui simţăminte se concentrau asupra unei singure afecţiuni, avea o îndoită bucurie gândindu-se că pământurile sale atât de bine alese, atât de bine îngrijite, cumpărate cu atâta trudă, vor mări domeniul familiei d'Esgrignon. Stând tihnit în jilţul său, se mângâia cu aceste nădejdi. Asemuia în gând construcţia de jeratic pe care o clădea cu vătraiul şi edificiul familiei d'Esgrignon clădit prin truda lui. Se felicita de rostui pe care îl dăduse vieţii sale, imaginându-şi că tânărul! conte este fericit.

Chesnel nu era lipsit de inteligenţă, căci nu numai sufletul său activa în acest mare devotament; avea şi el mândria lui. Semăna cu acei nobili care reclădesc stâlpii unei catedrale, gravându-şi pe ei numele; el îşi săpase numele în memoria familiei d'Esgrignon. Se va vorbi cândva de maestrul Chesnel. În acel moment, bătrâna menajeră intră în cameră, dând semne de mare spaimă.

— Ce-i, a luat casa foc, Brigitte? întrebă Chesnel.

— Cam aşa ceva, răspunse ea. Domnul du Croisier vrea să vă vorbească.

— Domnul du Croisier? repetă bătrânul, scăpând vătraiul din mână, străfulgerat până în adâncul inimii de cuţitul rece al bănuielii. Du Croisier aici? Duşmanul nostru de moarte!

Du Croisier intră cu aerul unui motan căruia îi miroase a lapte. Salută, luă fotoliul pe care i-l împinse notarul, se aşeză încetişor şi prezentă un cont de două sute douăzeci şi şapte de mii de franci, cu dobândă cu tot – totalul banilor avansaţi domnului Victurnien contra poliţe şi a căror plată o cerea imediat; altfel va urmări până în pânzele albe pe

moştenitorul prezumtiv ai casei d'Esgrignon. Chesnel cercetă hârtiile fatale una câte una şi ceru duşmanului familiei să păstreze secretul. Duşmanul promise că va păstra tăcerea, dacă i se va plăti în patruzeci şi opt de ore; avea urgentă nevoie de bani, căci se îndatorase la nişte fabricanţi. Şi du Croisier continuă cu un şir de palavre pe care nu le cred nici cei ce se împrumută, nici notarii. Bietul om avea ochii tulburi, abia îşi stăpânea lacrimile; au putea plăti decât ipotecându-şi averea. Aflând de greutăţile pe care le întâmpină rambursarea sumelor, du Croisier, dintr-o dată, nu mai avu nevoie de bani şi propuse notarului să-i cumpere proprietăţile, Vânzarea s-a perfectat şi s-a semnat în două zile. Bietul Chesnel nu putea îndura gândul că singurul fiu al familiei d'Esgrignon ar putea fi închis cinci ani pentru datorii. Câteva zile după această întâmplare, notarului nu-i mai rămâneau decât casa şi biroul notarial. Despuiat de bunurile sale, Chesnel se plimba de-a lungul pereţilor căptuşiţi cu tăblii de stejar ai biroului său, uitându-se la grinzile de castan sculptate, ale tavanului, sau privind pe fereastră, bolta de viţă, fără să se mai poată gândi nici la fermele sale, nici la moşia sa de la Jard.

„Ce se va întâmpla cu dânsul? Trebuie neapărat să se întoarcă şi cu orice preţ trebuie însurat cu o moştenitoare bogată”, îşi spunea el cu ochii tulburi şi capul năpădit de gânduri. Nu ştia cum să înceapă cu domnişoara Armande, nici cât ce vorbe să-i aducă la cunoştinţă ştirea. El, care plătise datoriile familiei, tremura la gândul că e silit să vorbească despre aceste lucruri. Plecând din strada du Bercail spre palatul d'Esgrignon, bătrânul notar era tulburat ca o fecioară care fuge din casa părintească pentru a nu se mai întoarce decât deznădăjduită, în chip de mamă. Domnişoara Armande tocmai primise o epistolă de o încântătoare prefăcătorie, după care s-ar fi părut că nepotul ei este omul cel mai fericit. După ce fusese la băi şi în Italia cu doamna de Maufrigneuse, Victurnien trimitea mătuşii jurnalul său de călătorie. Dragostea străbătea fiece

frază. Când o minunată descriere a Veneţiei şi fermecătoare aprecieri asupra capodoperelor artei italiene; când pagini divine despre Domul din Milano sau despre Florenţa; aci descrierea Apeninilor în comparaţie cu Alpii, dincolo descrierea unor sate cum ar fi Chiavari, unde găseai fericirea pretutindeni în jurul tău. Toate acestea fascinau pe biata mătuşă care vedea plutind, peste plaiuri de vis, un înger a cărui iubire împrumuta tuturor frumuseţilor acelora ceva din înflăcărarea lui. Domnişoara Armande gusta această scrisoare din plin, ca o fată cuminte, pârguită la focul patimilor înăbuşite, sugrumate – victimă a jertfelor consimţite cu nesfârşită bucurie şi aduse pe altarul familiei. Ea nu avea ca ducesa chip de înger, dar semăna cu acele statuete drepte, delicate, zvelte, îngălbenite de vreme, pe care artiştii catedralelor le-au aşezat în câte un ungher şi la picioarele cărora umezeala permite zorelelor să crească şi să le îmbrăţişeze într-o zi, cu frumoşii lor clopoţei albăstrui. Lira tocmai clipa când floarea îşi deschidea clopoţelul şi pentru această sfântă. Domnişoara Armande iubea din toată inima frumoasa pereche, fără să găsească vinovată dragostea unei femei căsătorite pentru Victurnien; în orice alt caz ar fi osândit-o, dar în împrejurarea de faţă socotea că păcatul ar fi fost tocmai faptul de a nu-l iubi. Mătuşile, mamele, surorile au o jurisprudenţă specială pentru nepoţii, fiii şi fraţii lor. Se vedea deci într-un palat clădit de zâne, pe marginea marelui canal din Veneţia. Era şi ea în gondola lui Victurnien, care îi spunea cât fusese de fericit să simtă în mâinile sale frumoasa mână a ducesei şi să călătorească la sânul unei asemenea regine îndrăgostită a mărilor italiene, în această clipă de îngerească beatitudine apăru Chesnel la capătul aleii. Vai! Nisipul scârţâia sub paşii lui ca acel care cade din clepsidra morţii şi pe care ea îl zdrobeşte sub picioarele-i descărnate. Zgomotul şi apariţia lui Chesnel, într-un hal de groaznică mâhnire, dădură bătrânei fete tulburarea pe care o pricinuieşte reîntoarcerea simţurilor

ce-şi luaseră zborul, purtate de undele sufleteşti, în ţinuturi imaginare.

— Dar ce s-a întâmplat? exclamă ea, ca şi cum, ar fi primit o lovitură în inimă.

— Totu-i pierdut! spuse Chesnel Domnul conte va dezonora familia dacă nu luăm măsuri.

Arătă poliţele, povesti în cuvinte puţine, dar energice şi înduioşătoare, chinurile prin care trecuse în ultimele patru zile.

— Nefericitul, ne înşală! exclamă domnişoara Armande, a cărei inimă bătea cu putere sub impulsul sângelui care năvălea în valuri.

— Să facem mea culpa, domnişoară, reluă bătrânul cu o voce puternică. Prea l-am învăţat să-şi facă toate mendrele. Fiindcă n-a avut mamă, i-ar fi trebuit o mână de fier. Dar aceasta n-o puteaţi avea nici dumneavoastră, care sunteţi necăsătorită, nici eu, pe care nu mi-ar fi ascultat.

— Sunt nenorociri năprasnice pentru familiile nobile care decad, spuse domnişoara Armande cu ochii înlăcrimaţi.

În clipa aceea se ivi marchizul. Bătrânul venea de la plimbare, citind scrisoarea pe care fiul său i-o trimisese la întoarcere, zugrăvindu-i călătoria sa sub aspectul ei aristocratic. Victurnien fusese primit de cele mai nobile familii italiene la Genova, Torino, Florenţa, Veneţia, Roma, Neapole. Primirea măgulitoare care i se făcuse o datora numelui pe care îl purta, dar poate şi ducesei. În sfârşit, se arătase în toată strălucirea, cum se cuvine unui d'Esgrignon.

— Ei, ce-ai mai născocit, Chesnel? întrebă el pe bătrânul notar.

Domnişoara Armande aruncă lui Chesnel o privire fulgerătoare şi cumplită, pe care acesta o înţelese tot atât de bine. Bietul părinte – floare întârziată a feudalităţii – trebuie cruţat, Ca să moară cu iluziile sale. Printr-o simplă înclinare din cap, între nobilul notar şi nobila fată s-a încheiat un pact de devotament şi de tăcere.

— Ei, Chesnel, nu în acelaşi chip au călătorii d'Esgrignonii în Italia veacului al XV-lea, când mareşalul Trivulce52, în serviciul Franţei, servea sub un d'Esgrignon, care avea pe Bayard53 sub ordinele sale: alte timpuri, alte plăceri! De altfel, ducesa de Mauirigneuse preţuieşte cât şi marchiza de Spinola54.

Bătrânul se legăna cu un aer de îngâmfare, ca şi cum ar fi avut-o pe marchiza de Spinola, sau ca şi cum ducesa de astăzi ar fi fost a lui.

Când cei doi năpăstuiţi rămaseră singuri, aşezaţi pe aceeaşi bancă, legaţi de aceleaşi gânduri, îşi spuseră multă vreme unul altuia cuvinte la întâmplare, fără însemnătate, privind la părintele fericit care se depărta gesticulând, ca omul care vorbeşte singur.

— Ce are să i se întâmple? întrebă domnişoara Armande.

— Du Croisier a dat ordin domnilor Keller să nu-i mai dea nici o sumă fără acoperire, răspunse Chesnd.

— Are datorii? reluă domnişoara Armande.

— Mă tem că da.

— Dacă rămâne fără bani, ce are să facă?

— Nu cutez să-mi răspund nici mie.

— Dar trebuie să-l smulgem din viaţa aceea şi să-l A. Ducem aici. Are să ajungă să nu mai aibă de nici unele.

— Şi să-şi piardă onoarea, continuă Chesnel cu ton lugubru.

Domnişoara Armande nu înţelese încă, nu putea înţelege sensul acestor cuvinte.

— Cum să-l scăpăm de femeia aceea, de ducesă, care poate îl împinge-n prăpastie? întrebă ea.

— Va săvârşi crime pentru a rămâne lângă ea, răspunse Chesnel, încercând să ajungă în etape suportabile la ideea insuportabilă care îi frământa.

— Crime? repetă domnişoara Armande. Ah! Chesnel, gândul acesta nu-ţi poate veni decât dumitale, adaugă ea, aruncându-i o privire plină de învinuiri, o privire cu care femeia poate trăsni şi pe zei. Gentilomii nu comit alte crime

decât cele zise de înaltă trădare, şi atunci li se taie capul pe o pânză neagră, ca unor regi.

— Vremurile s-au schimbat destul de mult, spuse el, clătinându-şi capul de pe care Victurnien făcuse să cadă şi ultimul fir alb. Regele nostru martir n-a murit ca Charles d'Angleterre55.

Această consideraţie linişti falnica mânie a nobilei fete, pe care – fără să creadă încă în ideea lui Chesnel – începuseră s-o treacă fiorii.

— Vom lua o hotărâre mâine, încheie ea. Trebuie să chibzuim bine. În caz de nenorocire, mai avem încă averea noastră.

— Da, reluă Chesnel, sunteţi în indiviziune cu domnul marchiz. Partea dumneavoastră e cea mai mare, o puteţi ipoteca fără să-i spuneţi.

În timpul serii, jucătorii şi jucătoarele de whist, reversis, boston sau table, observară oarecare învolburare În trăsăturile de obicei atât de potolite şi senina ale domnişoarei Armande.

— Biata copilă, cât e de sublimă! exclamă bătrâna marchiză de Castéran: încă mai suferă. O femeie nu ştie niciodată la ce se obligă, făcând toate jertfele pe care le-a făcut ea pentru familie.

A doua zi, în prezenţa lui Chesnel, domnişoara Armande luă hotărârea să plece la Paris să-şi smulgă nepotul din ghearele pierzării. Dacă cineva putea să-l răpească pe Victurnien, nu era oare ea aceea, ea care îi fusese ca o mamă? Domnişoara Armande era Hotărâtă să se ducă s-o vadă pe ducesa de Maufrigneuse şi să-i povestească totul. Dar avea nevoie de un pretext pentru a justifica această călătorie în faţa marchizului şi a oraşului. De aceea, trecând peste pudoarea ei de fată virtuoasă, lăsă să se creadă că suferă de o afecţiune deosebită şi că are nevoie de consultarea unor medici iscusiţi şi vestiţi. Numai Dumnezeu ştie cât s-a vorbit de asta. Domnişoara Armande ştia însă că este în joc altă onoare, mult mai preţioasă decât a ei. Plecă.

Chesnel îi aduse ultima sa pungă cu galbeni, pe care ea o luă fără să-i dea nici o importanţă, ca şi cum şi-ar fi luat boneta albă sau mănuşile de filet.

„Generoasă fată! Ce graţie!” îşi spuse Chesnel aşezând-o în trăsură, cu camerista ei îmbrăcată în cenuşiu ca o călugăriţă.

Du Croisier îşi drămuise răzbunarea aşa cum numai oamenii de provincie ştiu s-o facă. Nu există nimeni care să-şi calculeze mai bine afacerile sub toate aspectele decât sălbaticii, ţăranii şi provincialii; da aceea, când trec de la gând la faptă, lucrurile sunt desăvârşite. Diplomaţii sunt nişte copii pe lângă aceste trei categorii de mamifere care au În faţa lor timpul, element ce lipseşte oamenilor obligaţi să gândească la mai multe lucruri dintr-o dată, să conducă sau să se preocupe de marile probleme ale omenirii.

Cunoscuse oare du Croisier inima sărmanului Victurnien atât de bine încât să fi prevăzut cu câtă uşurinţă îl va ajuta în răzbunarea lui, sau profita de o împrejurare pândită ani de-a rândul? Există un amănunt care dovedeşte oarecare dibăcie în felul de a concepe lovitura. Cine îl ţinea la curent pe du Croisier? Keller? Fiul preşedintelui Ronceret care îşi termina dreptul la Paris? Du Croisier scrise lui Victurnien o scrisoare prin care îl înştiinţă că interzisese lui Keller să-i mai avanseze vreo sumă, tocmai în momentul când o ştia pe ducesa de Maufrigneuse în cea mai mare ananghie, iar pe contele d'Esgrignon într-o strâmtoare pe cât de groaznică, pe atât de bine ascunsă. Nefericitul băiat se frământa pentru a simula bogăţia. În scrisoarea care îl anunţa că nu va mai primi nici un ban de la Keller, rămânea – între formulele de un respect exagerat şi semnătură – un spaţiu destul de mare. Tăind bucata aceea, era uşor de plăsmuit o poliţă pentru o sumă importantă. Infernala scrisoare mergea până la mijlocul foii a doua, în aşa fel ca pe verso hârtia să fie nescrisă. Când primi această scrisoare, Victurnien era în cea mai cumplită desperare. După doi ani, în care dusese o viaţă dintre cele mai fericite, mai senzuale,

mai lipsite de preocupări şi gânduri, mai luxoase, se vedea deodată în faţa mizeriei de neînlăturat, fără nici o putinţă de a-şi procura bani. Călătoria nu se sfârşise fără oarecare încurcături pecuniare. Cu ajutorul ducesei, dar cu foarte multă greutate, contele storsese de la nişte bancheri oarecare sume. Aceşti bani, pentru care dăduse poliţe, aveau să se întoarcă împotriva lui, în toată grozăvia lor, cu neîndurătoarele somaţii de plată ale Băncii şi ale Jurisprudenţei comerciale. În toiul ultimelor sale desfătări, bietul băiat simţea în coaste vârful săbiei Comandorului[56], iar în timpul supeurilor auzea, ca Don Juan, huruitul surd al Statuii urcând scările. Îl treceau acum nespuşii fiori ce-i dau sirocco-ul[57] datornicilor. Se bizuia însă pe noroc. În cinci ani, câştigase mereu la loterie; buzunarele sale se umpluseră întruna. Îşi zicea că după Chesnel apăruse du Croisier, şi că după du Croisier va găsi el o altă mină de aur. Câştiga la joc sume importante. Jocul îl scosese din multe încurcături. Adesea, cu speranţe nesăbuite, se ducea să piardă la „Salonul străinilor” câştigul de la Club sau din lumea whistului. De două luni încoace, viaţa lui semăna cu nemuritorul final al operei Don Juan de Mozart. Această muzică ar trebui să cutremure mulţi tineri ajunşi în situaţia în care se zbătea Victurnien. Ce poate dovedi mai bine puterea muzicii decât această sublimă evocare a frământării chinuitoare la care te poate duce viaţa de desfrâu, această frescă înspăimântătoare a unei existenţe de dueluri, datorii, înşelătorii şi nenoroc? În opera sa, Mozart este rivalul fericit inspirat al lui Molière. Acest cumplit final, înflăcărat, puternic, deznădăjduit, intens, plin de năprasnice vedenii şi femei uşoare, şi care este de fapt ultima şi înverşunata apărare ce-o mai încearcă – stârnit de aburul vinurilor – tot acest infernal poem Victurnien îl cânta de unul singur!… Se vedea acum stingher, părăsit, fără prieteni, în faţa unei pietre cu inscripţia din finalul basmelor: SFÂRŞIT. Da! Totul avea să se sfârşească pentru el. Vedea dinainte privirea rece şi batjocoritoare, zâmbetul

cu care prietenii lui vor primi ştirea nenorocirii sale. Ştia că dintre acei ce riscă sume importante pe covorul verde pe care Parisul îl întinde la Bursă, în saloane, în cluburi, peste tot, niciunul n-ar sacrifica lin singur bilet de bancă pentru a ajuta un prieten. Chesnel trebuie să fi fost curăţat – şi el îl ruinase pe Chesnel. În inima lui Victurnien palpitau toate furiile când zâmbea ducesei, la „Théâtre des Italiens”, în loja aceea în care fericirea lui era râvnită de toată sala. Pentru a-şi da seama cât de mult se afundase în prăpastia deznădejdii, a îndoielii, a neîncrederii, el care iubea viaţa până la punctul de a deveni un laş, numai pentru a-şi păstra îngerul care i-o înfrumuseţase, încât – ei bine! ajunsese să-şi pregătească pistoalele; ajunsese până acolo încât să se gândească la sinucidere, el, răsfăţata secătură, nedemnă de numele ce-l purta. El, care nu răbdase nici umbra unei jigniri, îşi făcea acum cele mai cumplite mustrări, acelea ce nu poţi să le primeşti decât de la tine însuţi. Lăsă scrisoarea lui du Croisier deschisă pe pat (era ora nouă când Joséphin i-o adusese). Se culcase după ce se întorsese de la Operă, cu toate că i se pusese sechestru pe mobile. Trecuse înainte prin voluptoasa odăiţă unde ducesa şi el se întâlneau pentru câteva ceasuri, după serbările de la Curte, după balurile răsunătoare sau seratele strălucite. Aparenţele erau salvate cu multă îndemânare. Această odăiţă părea o mansardă obişnuită, în care, ca să intre, doamna de Maufrigneuse trebuia să-şi plece capul încărcat de pene şi flori; dar decorarea odăiţei fusese desăvârşită de nişte maeştri ai ornamentelor indiene. Cu o zi înainte de a dispare, contele voise să-şi ia rămas bun de la cuibuşorul elegant pe care îl făurise pentru a fi un cadru poetic demn de îngerul său şi unde acele minunate zămisliri ale închipuirii, pe care nenorocul le spulberase, n-aveau să mai odrăslească albe porumbiţe, strălucitoare păsăruici de Bengal, flamingi trandafirii şi alte mii de păsări fantastice care ne mai învăluie, foşnind din aripi deasupra capetelor noastre până în ultimele clipe ale vieţii… Vai! Peste trei zile trebuia să

fugă; poliţele date cămătarilor ajunseseră la soroc. Îi trecu atunci prin minte un gând nesăbuit: să fugă cu ducesa, să se retragă cu ea într-un colţ necunoscut, pierdut undeva în America de Nord sau de Sud, dar să fugă cu bani mulţi şi să lase pe creditori cu hârtiile lor. Pentru a aduce la îndeplinire acest plan, era de ajuns să taie partea de jos a scrisorii lui du Croisier, s-o prefacă în poliţă şi s-o ducă la Keller. A urmat o luptă înverşunată, cu lacrimi vărsate, în care onoarea rasei a biruit, dar în care i s-au pus şi condiţii.

Victurnien voia să fie sigur de frumoasa lui Diană. Avea să-şi pună în aplicare planul, numai dacă ea era de acord ca ei să fugă împreună. Se duse la ducesă în strada Faubourg Saint-Honoré şi o găsi într-unul dintre acele cochete déshabillé-uri care cer tot atâta gust cât cheltuială şi care îi îngăduiau să-şi joace rolul de înger, începând chiar de la unsprezece dimineaţa.

Doamna de Maufrigneuse era oarecum gânditoare: aceleaşi îngrijorări o frământau, dar le îndura cu mult curaj. Printre feluritele însuşiri pe care fiziologii le-au observat la femeie, există uneori şi o însuşire cumplită, care comportă o deosebită tărie a sufletului: aceea a înţelegerii lucide, a iuţelii în hotărâri, a nepăsării sau mai curând a unei socotite chibzuiri asupra anumitor lucruri care ar înspăimânta pe lui bărbat Această însuşire stă tăinuită sub masca celei mai graţioase slăbiciuni. Asemenea femei – şi nu sunt multe asemenea firi – întruchipează contopirea, sau mai degrabă lupta a două fiinţe deosebite, fapt pe care Buffon58 îl socotea posibil numai la bărbaţi. Celelalte, care nu aparţin acestui tip, sunt pe de-a-ntregul femei: pătrunse de afecţiune, întru totul mame, întru totul devotate, plicticoase sau inexistente; nervii lor potoliţi sunt totdeauna în acord deplin cu sângele, iar acesta în acord cu capul.

Femei ca ducesa pot ajunge la cele mai înalte trepte ale sensibilităţii, după cum pot da dovadă şi de cea mai egoistă lipsă de sensibilitate. Una dintre gloriile lui Molicre este de a fi zugrăvit cu artă nemuritoarea natură a acestor temei,

în cea mai mare figură pe care el a cioplit-o în marmură: Célimčne. Célimene, femeia care reprezintă tipul aristocratei, după cum Figaro – această a doua ediţie a lui Panurge59 – reprezintă lumea de jos.

Ducesa noastră, copleşită sub noianul uriaşelor sale datorii, îşi poruncise – întocmai ca Napoleon care uita sau relua după voinţă povara gândurilor – să nu se mai frământe sub năvala grijilor decât pentru o clipă, adică pentru a lua o hotărâre. Avea puterea de a se dedubla cu totul şi de a privi dinafară dezastrul, pentru a nu se lăsa îngropată sub povara lui. Era, fără îndoială, ceva măreţ, dar groaznic pentru o femeie. De la ora la care se trezise şi îşi regăsise toate gândurile, până la ora când începuse să-şi facă toaleta, cumpănise primejdia pe toată întinderea ei, deci şi posibilitatea unei năprasnice prăbuşiri. Medita: să fugă în altă ţară? să se ducă la rege şi să-i mărturisească datoriile? – sau să cucerească vreun bancher bogat şi să plătească jucând la Bursă? Ovreiul ar fi destul de deştept ca să-i acopere paguba şi, cu aurul pe care i l-ar procura, ar ieşi basma curată. Toate aceste mijloace şi perspectivele acestor catastrofe fuseseră examinate la rece, cu calm, fără tulburare. Aşa cum entomologul înţeapă fluturele cel mai frumos pentru a-l fixa cu acul, ca să-l poată studia, doamna ele Maufrigneuse îşi desprinse din inimă dragostea, fixând-o în afară de ea, pentru a o studia potrivii necesităţilor momentului, gata să-şi reia pasiunea numai după ce-şi va fi fost salvat coroana de ducesă. Fără să cadă prada şovăielilor, pe care odinioară Richelieu nu le mărturisea decât părintelui Joseph60, sau pe care Napoleon le ascundea la început lumii întregi – ea îşi fixase de la început o atitudine flotantă: sau într-un fel, sau într-a lui. Când Victurnien intră, o găsi aşezată lângă foc; ceruse tocmai să i se aducă toaleta pentru Bois de Boulogne, unde dorea să iasă de va fi timp frumos.

În ciuda inteligenţei sale vii şi a puterii sale de stăpânire, contele era în starea în care ar fi fost de aşteptat mai

curând s-o găsească pe ea; inima îi bătea cu putere şi, sub masca înfăţişării lui de dandy, îl treceau toate sudorile; nu îndrăznea încă să întindă mâna spre piatra de boltă pe care, o dată scoasă, avea să facă să se năruie piramida existenţei tor mutuale. Îi venea atât de greu să ştie ceva cu certitudine! Cei mai tari oameni au uneori beţia de a se amăgi, atunci când adevărul privit în faţă i-ar face să se simtă umiliţi şi mici în propriii lor ochi. Victurnien încercă să iasă din propria sa incertitudine, zvârlind o frază compromiţătoare.

— Ce ai? fu primul cuvânt al Dianei de Maufrigneuse, văzând înfăţişarea lui Victurnien.

— Sunt, scumpa mea Diana, într-o atât de mare încurcătură, încât un înecat la fundul apei şi aproape de ultima suflare ar fi mai fericit ca mine.

— Ei! făcu ea. Fleacuri! Eşti un copil. Haide, spune!

— Sunt copleşit de datorii şi a ajuns funia la par.

— Numai asta? întrebă ea zâmbind. Toate afacerile de bani se aranjează într-un fel sau altul; numai nenorocirile de dragoste sunt iremediabile.

Uşurat de această neaşteptată înţelegere a situaţiei, Victurnien începu să depene cu talent şi mai ales cu dibăcie, firul încâlcit al vieţii pe care o dusese în ultimele treizeci de luni. Povestirea lui se desfăşura învăluită în poezia momentului, aceea care inspiră întotdeauna în clipele de mare tensiune; ştia de altfel să poleiască aceste mărturisiri cu un elegant dispreţ pentru lucruri şi oameni. Explicaţia a fost cât se poate de aristocratică. Ducesa asculta aşa cum totdeauna ştia să asculte, cu cotul sprijinit pe genunchiul ridicat foarte sus.

Ţinea piciorul pe un scăunel. Degetele-i erau arcuite cu gingăşie în jurul frumoasei sale bărbii, cu ochii pironiţi în ochii contelui, dar străbătuţi de fulgerele feluritelor simţăminte care treceau prin albastrul lor, ca luminile furtunii între doi nori. Fruntea îi rămăsese liniştită şi gura

serioasă; serioasă de atenţie încordată, dar şi din dragoste, cu buzele parcă legate de ale lui Victurnien.

Când eşti ascultat astfel, ai putea crede că dintr-o asemenea inimă izvorăşte o dragoste divină. De aceea, îmbiind acest suflet, atât de strâns legat de al său, să fugă împreună, el exclamă fără să aştepte răspunsul:

— Eşti un înger!

Tânărul avea certitudinea că frumoasa Maufrigneuse răspunsese fără să fi vorbit încă.

— Bine, bine – spuse ducesa, care departe de a fi stăpânită de dragostea pe care o exprima chipul el, era muncită de combinaţii pe care le păstra tăinuita – nu e vorba de asta, dragul meu. (Acesta era îngerul…) Să ne gândim întâi la tine. Da, vom pleca şi cu cât mai curând, cu atât mai bine. Aranjează totul: te voi urma! E frumos totuşi să laşi Parisul şi lumea mondenă. Îmi voi face pregătirile în aşa chip încât nimeni să nu bănuiască nimic.

Această frază: Te voi urma! a fost spusă exact cum o spunea atunci marea actriţă Mars61, pentru a face să tresară două mii de spectatori. Când o ducesă de Maufrigneuse oferă într-o singură frază o astfel de jertfă dragostei, şi-a plătit datoria. S-ar putea oare să-i mai pomeneşti de amănunte meschine? Lui Victurnien îi veni cu atât mai uşor să-i ascundă mijloacele pe care avea de gând să le întrebuinţeze, cu cât Diana n-avea de gând să-i pună întrebări: rămăsese, cum spunea de Marsay, poftită la banchetul încununat cu trandafiri, pe care orice bărbat trebuia să i-l pregătească. Victurnien nu voi să plece fără ca promisiunea să fi fost pecetluită; simţea nevoia să-şi stimuleze prin dragoste curajul de a trece la o acţiune care – îşi spunea el – ar putea fi greşit interpretată. Dar se bizuia – şi acesta a fost argumentul său hotărâtor – pe mătuşa şi pe tatăl său pentru a înăbuşi scandalul. Se mai bizuia şi pe Chesnel, care să născocească vreo tranzacţie. De altfel, această afacere era singurul mijloc de a face un împrumut asupra pământurilor familiei. Cu trei sute de mii de franci,

contele şi ducesa puteau să plece şi să trăiască fericiţi, ascunşi într-un palat din Veneţia – şi acolo să uite de lume! Şi-au povestit dinainte noul lor roman. A doua zi, Victurnien plăsmui o poliţă de trei sute de mii de franci şi o duse la Keller. Keller plăti, căci avea în acel moment fonduri de ale lui du Croisier, dar îl preveni printr-o scrisoare să nu mai facă plăţi prin el, fără aviz prealabil. Du Croisier, foarte mirat, îşi ceru contul, care îi fu trimis. Acest cont explica totul: răzbunarea lui, era împlinită.

Când Victurnien avu banii în mină, îi duse doamnei de Maufrigneuse care, după ce încuie bancnotele într-un scrin, hotărî – spre a-şi lua rămas bun de la lume – să meargă pentru ultima dată la Operă. Victurnien era visător, distrat, îngrijorat; începea să judece că locul său în loja ducesei ar putea să-l coste scump; că ar face mai bine, după ce a pus banii în siguranţă, să cadă cât mai grabnic la picioarele lui Chesnel şi să-i mărturisească strâmtorarea în care se afla. Înainte de a ieşi, ducesa nu se putu stăpâni să nu-i arunce lui Victurnien o privire plină de înţeles, în care sclipea dorinţa de a merge în doi la cuibul care le era atât de drag, ca să-şi ia rămas bun. Contele pierdu o noapte. A doua zi, la ora trei, era la palatul Maufrigneuse, spre a pune la punct cu ducesa plecarea către miezul nopţii.

— Ce să mai plecăm? spuse ducesa. M-am gândit bine la acest proiect. Vicontesa de Beauséant şi ducesa de Langeais s-au făcut nevăzute. Fuga mea ar avea ceva foarte banal. Vom înfrunta furtuna. Va fi cu atât mai frumos. Sunt sigură de succes.

Lui Victurnien îi veni ameţeală; i se păru că-i crapă pielea şi că sângele îi ţâşneşte în toate părţile.

— Ce ai? exclamă frumoasa Diana, băgând de seamă şovăiala pe care femeile n-o iartă niciodată.

Un om dibaci ar trebui să răspundă mai întâi da la toate fanteziile femeilor şi să le sugereze doar motivele unui nu, lăsându-le lor privilegiul de a-şi schimba gândurile, hotărârile şi sentimentele. Pentru prima oară Victurnien se

mânie; mânia oamenilor slabi şi visători, furtună cu ploaie şi cu fulgere, dar fără tunete. Se purtă foarte aspru cu îngerul pe a cărui încredere mizase mai mult decât viaţa lui – onoarea familiei sale.

— Iată dar, exclamă ea, ce găsim să ne spunem după optsprezece luni de dragoste! Mă jigneşti. Mă jigneşti adânc. Pleacă! Nu vreau să te mai văd! Credeam că mă iubeşti, dar văd că nu mă iubeşti.

— Nu te iubesc? întrebă el, fulgerat de această învinuire.

— Nu, domnule!

— Şi totuşi, strigă el. Ah! dacă ai ştii ce-am făcut pentru tine.

— Ce ai făcut atât de mult pentru mine, domnule? Vorbeşti ca şi cum un bărbat n-ar trebui să facă totul pentru o femeie care a făcut atâtea pentru dumneata!

— Nu eşti demnă să ştii, strigă Victurnien, scos din minţi.

— Daa!

După acest sublim „daa”! Diana: îşi lăsă capul în mâini şi rămase rece, nemişcată, neînduplecată, aşa cum trebuie să rămână îngerii ce nu împărtăşesc niciunul dintre simţămintele omeneşti. Când Victurnien o văzu în această ipostază, uită orice primejdie. Nu se purtase oare urât cu fiinţa cea mai angelică din lume? Voia acum să-i dobândească iertarea. Se aruncă la picioarele Dianei de Maufrigneuse, i le sărută, o imploră, plânse. Nenorocitul rămase acolo două ceasuri, făcând toate nebuniile, dar întâlnea încontinuu o figură rece şi nişte ochi în care din când în când se iveau lacrimi; lacrimi mari, tăcute, îndată şterse, pentru ca nedemnul amant să nu le poată culege. Ducesa juca o dramă dintre acelea care fac pe femei auguste şi sacre.

Mai trecură încă alte două ore. Contele obţinu în sfârşit mâna Dianei, dar o regăsi rece şi fără viaţă. Mâna aceea frumoasă, plină de tainice comori, era parcă acuma de lemn, doar ceva mai mlădie, însă ea nu exprima nimic; de altfel el o luase. – nu i-o întinsese ea. Victurnien nu mai

trăia, nu mai gândea. N-ar fi văzut în clipele acelea nici soarele. Ce să facă? Ce să hotărască? În împrejurări de felul acesta, ca să-ţi păstrezi sângele rece, trebuie să ai firea ocnaşului, care după ce a furat noaptea medalii de aur din Biblioteca regală, vine a doua zi la fratele său, om de treabă, ca să i le topească; şi auzind pe acesta că-l întrebă: „Ce să fac?” îi răspunde calm: „Fă-mi o cafea!” Victurnien era însă atât de năucit, încât negurile îi învăluiau mintea. Peste aceste neguri cenuşii – aidoma chipurilor pe care Raphael le zugrăvea pe fundaluri negre – se perindau imaginile voluptăţilor de la care trebuia să-şi ia rămas bun. Neînduplecată şi dispreţuitoare, ducesa se juca acum cu un capăt de eşarfă, aruncând priviri îndârjite lui Victurnien; cocheta cu amintirile ei mondene, îi vorbea despre rivalii lui, ca şi când mânia ar fi hotărât-o să înlocuiască cu unul dintre ei pe acest om care fusese în stare să spulbere într-o singură clipă atâtea luni de dragoste.

— O! zicea ea, încântătorul Félix de Vandenesse, atât de credincios doamnei de Mortsauf, n-ar fi cutezat să-i facă o asemenea scenă. El ştie să iubească! De Marsay, teribilul de Marsay, pe care toţi îl privesc ca pe un tigru, este unul dintre acei oameni tari, care bruftuiesc pe bărbaţi, dar pentru femei au toate gingăşiile… Montriveau a călcat-o în picioare pe ducesa de Langeais, aşa cum Othello a ucis-o pe Desdemona într-un acces de furie care, cel puţin, dovedea tăria dragostei lui: n-a fost meschin la o sfadă! Îţi face plăcere să fii zdrobită astfel! Plăcerea bărbaţilor blonzi, subţiri şi plăpânzi, este să chinuiască femeile; ei nu pot domni decât peste aceste biete făpturi slabe; iubesc numai pentru a avea motiv să se creadă bărbaţi. Tirania dragostei este singura! or putere. Nu-şi explica de ce se pusese sub stăpânirea unui bărbat blond. De Marsay, Montriveau, Vandenesse, toţi aceşti bruni frumoşi, aveau raze de soare în ochi. A fost un adevărat potop de invective care şuierau ca gloanţele. Diana arunca dintr-o vorbă trei săgeţi: umilea,

înţepa şi jignea ea singură, cât puteau răni zece sălbatici ce ar fi vrut să-şi schingiuiască duşmanul legat de stâlp.

Pierzând răbdarea, contele îi strigă:

— Eşti nebună!

Ieşi din încăpere, numai Dumnezeu ştie în ce hal. Îşi mână calul cum nu-l mânase niciodată… Se agăţă de trăsură. Se lovi de un stâlp în piaţa Ludovic al XV-lea, mergând brambura. Calul, nemaisimţindu-se ţinut în frâu, galopa prin Quai d'Orsay spre grajd. Luând colţul, pe strada Universităţii, cabrioleta fu oprită de Joséphin:

— Domnule conte, spuse bătrânul speriat, nu putem merge acasă, căci poliţia a venit să vă aresteze…

Victurnien crezu că motivul arestării este documentul plăsmuit (care n-avusese încă timp să fie înmânat procurorului regal) şi nicidecum adevăratele sale poliţe care, de câteva zile, prinseseră viaţă în chip de procese, după toată regula şi care, ajunse în mâna ipistaţilor, erau aduse acum în scenă, cu toată recuzita şi decorul de agenţi, portărei, judecători, zece comisari de poliţie, jandarmi şi alţi reprezentanţi ai Ordinei publice.

Ca de altfel cei mai mulţi dintre criminali, Victurnien nu se gândea decât la crima lui.

— Sunt pierdut? exclamă el.

— Nu, domnule conte, nu vă opriţi: duceţi-vă la hotelul „Du Bon Lafontaine” din strada Grenelle. Acolo o veţi găsi pe domnişoara Armande care a sosit acum; caii sunt puşi la trăsură, vă aşteaptă să plecaţi cu dânsa.

În tulburarea sa, Victurnien apucă ramura întinsă, ca un om care se îneacă. Alergă la hotel, o găsi şi o îmbrăţişă pe mătuşă-sa care plângea ca o fântână: s-ar fi zis că este complice la greşelile nepotului ei. Amândoi se urcară în caleaşcă şi după puţin timp erau în afara Parisului, pe drumul care duce la Brest, Victurnien, doborât, păstra o tăcere adâncă. Când mătuşa şi nepotul au început să-şi vorbească, s-a vădit confuzia care aruncase pe Victurnien în

braţele domnişoarei Armande: nepotul se gândea la falsul pe care-l comisese, iar mătuşa ta datorii şi la poliţe.

— Ştii tot, mătuşă?… îi spuse el.

— Da, bietul meu copil, dar ne ai pe noi. În aceste clipe nu vreau să te cert. Linişteşte-te.

— Trebuie să mă ascund.

— S-ar putea. Da, ideea e minunată.

— Dacă am face în aşa fel încât să ajungem noaptea, aş intra la Chesnel fără să fiu văzut.

— Ar fi mai bine, căci am putea ascunde totul fratelui meu. Bietul îngeraş! Cât suferă, se căina ea, mângâind pe mârşavul copil.

— O! acum înţeleg ce înseamnă dezonoarea. Ea mi-a răcit dragostea.

— Sărman copil! Atâta fericire şi atâta amărăciune!

Domnişoara Armande ţinea, capul înfierbântat al nepotului la pieptul ei, îi săruta fruntea îmbrobonată de sudoare, în ciuda frigului de afară, aşa cum mironosiţele trebuie să fi sărutat fruntea lui Crist când l-au înfăşurat în giulgiu.

După foarte înţeleapta lui chibzuială, acest fiu risipitor ajunse în puterea nopţii la casa liniştită din strada du Bercail; dar întâmplarea voi ca, venind acolo, să se arunce – vorba zicalei – în gura lupului. Cu o zi înainte, Chesnel predase biroul de notariat primului ajutor de notar al lui Lepressoir, notarul liberalilor, după cum el fusese notarul aristocraţiei. Tânărul aparţinea unei familii destul de înstărite pentru a-i putea da lui Chesnel un acont de o sută de mii de franci, sumă destul de importantă.

„Cu o sută de mii de franci – îşi zicea notarul, frecându-şi inimile – voi putea acoperi multe creanţe. Băiatul are datorii cămătăreşti; o să-l încuiem aici, iar eu mă voi duce la Paris să astup guriţe dulăilor ălora.”

Chesnel, cinstitul Chesnel, nepătatul Chesnel, demnul Chesnel numea dulăi pe creditorii lui Victurnien, copilul inimii sale. Viitorul notar ieşea tocmai din strada du Bercail, când intra caleaşca domnişoarei Armande. Curiozitatea

firească a oricărui tânăr la vederea unei căleşti oprindu-se în acel oraş, la o asemenea oră, ta uşa bătrânului notar, îl făcu să se oprească în umbra unui gang, de unde o zări pe domnişoara Armande.

„Domnişoara Armande d'Esgrignon la ora asta? Oare ce s-o fi petrecând la ei?” îşi zise.

Văzând-o pe domnişoară, Chesnel o primi în mod îndeajuns de misterios, trăgând înapoi lampa pe care o ţinea în mină. Văzându-l şi pe Victurnien, înţelese totul, de la prima vorbă pe care domnişoara Armande i-o şopti la ureche; privi în lungul străzii pe care o văzu pustie şi tăcută; îi făcu semn şi tânărul sări din caleaşcă în curte. Dar zadarnic, căci ascunzătoarea lui Victurnien era de acum cunoscută de către succesorul lui Chesnel.

— Ah! domnule conte! exclamă fostul notar când Victurnien se află instalat într-o cameră ce dădea în biroul lui Chesnel şi în care nu se putea pătrunde decât trecând peste trupul acestuia.

— Da, domnule Chesnel, răspunse tânărul, înţelegând exclamaţia bătrânului său prieten, nu te-am ascultat şi acum iată-mă prăbuşit în fundul unei prăpăstii, unde voi pieri.

— Nu, nu! răspunse moşneagul privind triumfător spre domnişoara Armande şi spre conte. Mi-am vândut biroul de notariat. Am muncit destul şi am hotărât să mă retrag. Mâine la prânz voi avea o sută de mii de franci cu care se pot aranja multe. Domnişoară, adăugă el, sunteţi obosită. Urcaţi-vă în trăsură şi duceţi-vă să vă culcaţi. Afacerile, pe mâine.

— E în siguranţă aci? întrebă ea, arătând spre Victurnien.

— Fireşte! răspunse bătrânul.

Îşi sărută nepotul pe fruntea căruia s-au prelins câte va lacrimi şi plecă.

— Dragul meu Chesnel, la ce folosesc cei o sută de mii de franci ai dumitale, în situaţia în care mă aflu? se adresă

contele bătrânului când rămaseră singuri. Cred că nu-mi cunoşti toată nenorocirea.

Victurnien îi povesti totul din fir în păr. Chesnel rămase înmărmurit. Fără puterea devotamentului său, n-ar fi îndurat lovitura. Două şiruri de lacrimi se prelingeau din ochii lui, care s-ar fi părut că uitaseră să mai plângă. Redevenise copil pentru câteva clipe. Câteva clipe îşi pierdu şi minţile, ca un om care şi-ar găsi casa în flăcări şi printr-un geam ar vedea focul cuprinzând leagănul copiilor şi ar auzi cum le sfârâie părul arzând. Se ridică în picioare, înălţă mâinile sale bătrâne şi le flutură plin de deznădejde, cu gesturi de nebun.

— Mai bine ar muri pe loc tatăl dumitale, decât să afle aşa ceva, tinere! E destul că eşti falsificator, ca să mai fi şi paricid. Să fugi? Nu, căci ai fi osândit în lipsă. Nenorocit copil, de ce nu mi-ai falsificat semnătura mea? Eu aş fi plătit, n-aş fi dus poliţa la procuror. Acum nu mai pot face nimic. M-ai aruncat în străfundurile iadului! Du Croisier! Ce ne facem cu el? Dacă ai fi ucis pe cineva, asta încă s-ar mai fi putut ierta! Dar un fals! un fals! Şi timpul, timpul care zboară, făcu el arătând cu un gest ameninţător spre vechea sa pendulă. Acum ne trebuie un paşaport fals; o crimă atrage altă crimă. Trebuie, spuse el, făcând o pauză, trebuie înainte de orice să salvăm familia d'Esgrignon.

— Dar banii sunt încă la doamna de Maufrigneuse, strigă Victurnien.

— Ah! exclamă Chesnel. Ei bine, mai avem un pic de speranţă. Vom putea oare să-l înduplecăm pe du Croisier, să-l cumpărăm? Îi vom da, de va voi, toată averea familiei. Mă duc la el, mă duc să-l trezesc, să-i ofer orice. De altfel nu dumneata, ci eu voi fi acela care a comis falsul. Voi merge la galere. Am depăşit vârsta pentru galere; nu vor putea decât să mă închidă.

— Dar am scris cu propria mea mână tot documentul, mărturisi Victurnien, fără să pară impresionat de acest nesfârşit devotament.

— Imbecil! mă iertaţi, domnule conte. Trebuia să fi pus pe Joséphin să-l scrie, urlă bătrânul notar ca turbat. E un om bun, ar îi luat totul asupra lui. S-a sfârşit! Se năruie lumea, reluă bătrânul, istovit, aşezându-se. Du Croisier este un tigru: să ne ferim să-l trezim… Cât e ceasul? Unde e poliţa? La Paris am răscumpăra-o de la Keller; s-ar învoi. Ah! este o afacere în care orice devine o primejdie; cel mai mic demers greşit ne poate pierde. În tot cazul, ne trebuiesc banii, Nimeni nu vă ştie aici. Dacă trebuie, veţi trăi îngropat ca într-o hrubă. Eu plec imediat la Paris. Aud venind poştalionul de Brest.

Într-o clipă, bătrânul îşi regăsi toate puterile tinereţii sale, sprinteneala, vigoarea; îşi tăcu o desagă de călătorie, luă ceva bani şi aduse o pâine de şase livre în odaia mică, unde îşi închise copilul de suflet.

— Nici un zgomot! îi spuse el. Rămâneţi aici până la întoarcerea mea, fără să aprindeţi lumina noaptea; dacă nu, intraţi la ocnă! Mă înţelegeţi, domnule conte? Da, la ocnă – dacă într-un oraş ca al nostru v-ar şti cineva aici.

Apoi Chesnel plecă, după ce dădu câteva dispoziţii menajerei: să spună că e bolnav, să nu primească pe nimeni, să trimită pe toţi la plimbare, să amine cu trei zile orice afaceri. Se duse să-l incinte pe directorul poştei, îi povesti un roman, căci avea talentul unui romancier iscusit: obţinu, dacă va mai fi vreun loc, să fie luat fără autorizaţie de călătorie; şi mai obţinu să fie păstrat secretul acestei plecări grăbite.

Poştalionul sosi – din fericire gol. Ajuns a doua zi, în zori, la Paris, notarul se prezentă la nouă dimineaţa la Keller. – care îi spuse că afurisitul document fusese retrimis încă în urmă cu trei zile lui du Croisier; dar, în afară de aceste informaţii, încă nimic compromiţător. Înainte de a se despărţi de bancher, Chesnel îl întrebă dacă – în cazul în care s-ar depune banii – ar putea căpăta înapoi hârtia. François Keller răspunse că hârtia aparţinea acum lui du Croisier. – singur stăpân s-o păstreze sau să o înapoieze.

În culmea desperării, bătrânul se duse la ducesă. La ora aceea, doamna de Maufrigneuse nu primea pe nimeni. Chesnel îşi dădea seama cât preţuia timpul; de aceea se aşeză în anticameră şi scrise câteva rânduri pe care le făcu să ajungă la doamna de Maufrigneuse, seducând, încântând, interesând şi chiar poruncind slujitorilor celor mai obraznici şi celor mai neînduplecaţi din lume. Cu toate că era încă în pat, ducesa, spre mirarea întregii case, primi în iatacul ei pe bătrânul în pantaloni negri, cu ciorapii încreţiţi şi pantofi cu catarame.

— Ce este, domnule? i se adresă ea, căutând să apară cât mai bine în mijlocul neorânduielii în care se afla; ce vrea de la mine ingratul?

— Este, doamnă, exclamă moşneagul, faptul că aveţi la dumneavoastră o sută de mii de scuzi ai noştri.

— Da, răspunse ea, dar ce înseamnă…

— Această sumă este rezultatul unui fals care ne poate duce la galere şi pe care l-a făcut din dragoste pentru dumneavoastră, spuse Chesnel cu înflăcărare. Cum de n-aţi ghicit, dumneavoastră, care sunteţi atât de înţeleaptă? În loc să certaţi băiatul, trebuia să-l întrebaţi şi să-l salvaţi, oprindu-l la timp. Acum, dea Domnul ca nenorocirea să nu fie de neînlăturat. Vom avea nevoie de toată trecerea dumneavoastră pe lângă rege.

De la primele vorbe care îi explicau întâmplarea, ducesa – ruşinată de purtarea ei faţă de un îndrăgostit atât de pătimaş – fu cuprinsă de teama să nu fie bănuită de complicitate. În dorinţa de a arăta că a păstrat banii fără să se atingă de ei, uită de convenienţe şi încetă să-l mai considere pe notar ca bărbat; zvârli la o parte plapuma cu o mişcare violenta şi se repezi la scrin, trecând pe dinaintea notarului ca unul dintre acei îngeri care străbat vignetele lui Lamartine, reinstalându-se apoi tulburată În pat, după ce întinsese lui Chesnel cei o sută de mii de scuzi.

— Sunteţi un înger, doamnă! exclamă el. (De buna seamă, trebuia să fie înger pentru toată lumea!) Dar asta nu e tot,

reluă notarul, mă bizui pe sprijinul dumneavoastră ca să ne salvaţi.

— Să vă salvez! Voi reuşi sau voi pieri! Trebuie să iubeşti într-adevăr mult, pentru ca să nu te dai înapoi de la o nelegiuire. Pentru care femeie s-a mai tăcut o atare faptă? Bietul copii! Duceţi-vă şi nu pierdeţi timpul, domnule Chesnel. Aveţi încredere în mine ea în dumneavoastră.

— Doamnă ducesă! Doamnă ducesă! Bătrânul notar abia putu să mai articuleze aceste cuvinte, atât era de mişcat... Plângea; îi veni să ţopăie, dar de frică să nu înnebunească, se stăpâni.

— Noi îi vom salva, noi amândoi, spuse el depărtându-se.

Chesnel se duse de îndată să-l vadă pe Joséphin, care îi deschise scriind şi sertarul în care tânărul conte îşi ţinea hârtiile şi găsi, din fericire, câteva din scrisorile lui du Croisier şi Keller, care le puteau fi de folos. Apoi se sui într-o diligentă care tocmai pleca. Plăti pe vizitii ca să mâne diligenta greoaie tot atât de repede ca poştalionul; din fericire, întâlni alţi doi călători, tot atât de zoriţi ca el şi cu care se înţelese să ia masa chiar în diligenţă fără să mai facă vreun alt popas. Caii parcă înghiţeau pământul. Notarul reveni în strada du Bercail, după o lipsă ele trei zile. Cu toate că era unsprezece înainte de miezul nopţii, ajunsese prea târziu. Chesnel zări jandarmii în faţa porţii şi când ajunse în prag, văzu în curte pe tânărul conte arestat. Hotărât lucru, dacă ar fi avut putere, i-ar fi omorât pe toţi oamenii justiţiei şi pe soldaţi; dar nu putu decât să se arunce de gâtul lui Victurnien.

— Dacă nu izbutesc să înăbuş afacerea, va trebui să vă împuşcaţi, înainte ca să fie emis actul de acuzare, îi şopti la ureche.

Victurnien era atât de înmărmurit, încât îl privi pal notar fără să-i înţeleagă.

— Să mă omor? îngână el.

— Da. Dacă nu vei avea curajul s-o faci, bizuie-te pe mine, copilul meu, îi spuse Chesnel strângându-i mâna.

În ciuda durerii pe care i-o pricinuia acest sfâşietor spectacol, el rămase înfipt pe picioarele-i tremurânde, ca să-şi mai privească fiul inimii sale, pe contele d'Esgrignon, pe moştenitorul acestei mari familii, dus între jandarmi, înconjurat de comisarul de poliţie al oraşului, judecătorul de pace şi portărelul parchetului. Bătrânul nu-şi regăsi cumpătul şi prezenţa de spirit decât după ce grupul dispăru, când nu mai auzi zgomotul paşilor şi liniştea se aşternu din nou.

— O să răciţi, domnule, îi spuse Brigitte.

— Să te ia dracu! strigă notarul înfuriat.

Brigitte, care n-auzise asemenea cuvinte de douăzeci şi nouă de ani, de când slujea la Chesnel, scăpă lumânarea din mână; dar, fără să bage de seamă spaima femeii, stăpânul, care nu mai auzi exclamaţia menajerei, o luă la fugă spre Val-Noble.

„E nebun! îşi spuse ea. De fapt, are şi de ce. Dar unde s-o duce? Mi-e cu neputinţă să mă iau după el. Ce are să se întâmple? S-o fi dus să se înece?”

Brigitte dădu fuga şi trezi pe primul secretar şi-l trimise să vegheze pe malurile râului ce dobândise o tristă faimă, de când ai sinuciderea unui tânăr plin de viitor şi moartea recentă a unei tinere fete seduse.

Chesnel se duse la du Croisier – nu mai avea altă nădejde. Falsul nu era urmărit decât pe bază de plângere prealabilă. Dacă du Croisier s-ar fi învoit, era încă posibil de a face să treacă plângerea drept o neînţelegere. Chesnel spera să-l poată cumpăra.

În seara aceasta, venise mai multă lume ca de obicei la domnul şi doamna du Croisier. Cu toate că afacerea aceasta fusese ţinută secret între preşedintele Tribunalului, domnul du Ronceret, domnul Sauvager, primul substitut de procuror şi domnul du Coudrai, fostul păstrător de ipoteci, destituit pentru malversaţiuni, doamnele du Ronceret şi du Coudrai împărtăşiseră secretul la câte una sau două prietene intime. Ştirea se răspândise deci în societatea

burgheză şi nobilă care-şi dădea întâlnire în casa lui du Croisier. Fiecare simţea gravitatea unei asemenea afaceri şi niciunul nu îndrăznea să vorbească deschis. Legăturile doamnei du Croisier cu marea nobilime erau de altfel atât de cunoscute, încât abia îndrăzniră unii să şoptească ceva despre nenorocirea întâmplată familiei d'Esgrignon şi să ceară lămuriri. Cei care erau îndeosebi interesaţi aşteptară, pentru a vorbi despre această chestiune, ora la care doamna du Croisier se retrăgea în camera de dormit, unde îşi făcea rugăciunile, departe de privirile soţului său. În clipa în care stăpâna casei dispăru, aliaţii lui du Croisier, care cunoşteau tainele şi planurile marelui industriaş, se numărară din ochi şi constatând că în salon rămăseseră încă persoane ale căror opinii şi interese le făceau suspecte, continuară să joace. Către ora unsprezece şi jumătate, nu mai rămăseseră decât intimii: domnul Sauvager, domnul Carnusot, judecătorul de instrucţie cu soţia sa, domnul şi doamna du Ronceret, fiul lor Félicien, domnul şi doamna du Coudrai, Joseph Blondet, fiul cel mare al unui bătrân judecător, în totul vreo zece inşi.

Se povesteşte că Talleyrand, într-o noapte de pomină, la ora trei dimineaţa, jucând cărţi la ducesa de Luynes, întrerupse jocul, îşi puse ceasul pe masă şi întrebă pe cei din jur dacă prinţul de Condé avea alţi copii afară de ducele d'Enghien62.

— De ce oare întrebaţi un lucru pe care-l ştiţi atât de bine? replică doamna Luynes.

— Fiindcă dacă prinţul nu are alţi copii, atunci familia de Condé s-a stins!

După o clipă de tăcere, jocul fu reluat. Printr-un gest asemănător procedă şi preşedintele du Ronceret, fie că ştia acest episod al istoriei contemporane, fie că minţile mărunte se aseamănă poate cu cele mari, în expresiile vieţii politice. Îşi privi ceasul şi întrerupând bostonul, spuse:

— În acest moment se procedează la arestarea contelui d'Esgrignon şi această familie atât de înfumurată va fi în

veci dezonorată.

— Ai pus mâna pe băiat? întrebă vesel du Coudrai.

Toţi cei de faţă, în afară de preşedinte, de substitut şi du Croisier rămaseră uluiţi.

— Este arestat în casa lui Chesnel, unde se ascunsese, adăugă substitutul cu aerul unui om foarte capabil, dar necunoscut, care ar merita s-ajungă ministru al Poliţiei.

Acest Sauvager, prim-substitut, era un tânăr de douăzeci şi cinci de ani, slab şi deşirat, cu faţa prelungă şi măslinie, cu părul negru şi creţ, ochii duşi în fundul capului, cu cearcăne mari şi pleoape zbârcite şi cătrănite. Avea un nas de pasăre de pradă, o gură strânsă şi obrajii supţi de ambiţie. Era tipul fiinţelor de mâna a doua, pândind împrejurările, hotărât la orice pentru a ajunge, dar rămânând în limitele posibilului şi în hotarul legalităţilor. Aerul său important anunţa în chip strălucit limbuţia sa slugarnică. Taina ascunzătorii lui Victurnien îi fusese dezvăluită de succesorul lui Chesnel şi privea cu admiraţie isteţimea acestuia. Ştirea păru să surprindă peste măsură pe judecătorul de instrucţie Camusot care, în urma rechizitoriului lui Sauvager, emisese mandatul de arestare, executat atât de repede. Camusot era în vârstă de vreo treizeci de ani, mic, bondoc, blond, cu trupul moale şi chipul palid ca aproape toţi magistraţii ce trăiesc închişi în cabinetele sau în sălile lor de chibzuinţă. În ochii lui, de un galben deschis, se citea acea neîncredere care trece drept şiretenie.

Doamna Camusot îşi privi soţul ca şi cum i-ar fi spus: „N-am avut eu dreptate?”

— Vasăzică procesul va avea loc? întrebă judecătorul de instrucţie.

— Te îndoiai? reluă du Coudrai. Totul s-a terminat, de vreme ce am pus mâna pe conte.

— Mai este juriul, spuse Camusot. Şi în privinţa aceasta, domnul prefect va avea grijă, cu recuzările ordonate de Parchet şi cu cele ale acuzatului, să nu rămână decât

oameni favorabili achitării. Părerea mea ar fi să tranzacţionăm, spuse el adresându-se lui du Croisier.

— Să tranzacţionăm, spuse preşedintele, dar Justiţia este sesizată.

— Achitat sau condamnat, contele d'Esgrignon nu va ieşi mai puţin dezonorat din această afacere, declară substitutul.

— Sunt parte civilă, adăugă du Croisier. Îl voi angaja pe unul dintre fraţii Dupin, pe cel mai mare. Vom vedea cum va scăpa familia d'Esgrignon din ghearele lui.

— Va şti şi ea să se apere, să-şi aleagă un avocat de la Paris. Îţi va da ca adversar pe Berryer63, spuse doamna Camusot. La aşa pisică, aşa şoareci!

Un Croisier, Sauvager şi preşedintele priviră pe judecător stăpâniţi de acelaşi gând. Tonul şi maniera cu care tânăra femeie zvârlise proverbul în obrazul retor opt inşi care puneau la cale pierzania familiei d'Esgrignon, le pricinuia nelinişti pe care însă fiecare dintre ei ştia să şI. Le ascundă, aşa cum ştiau şi ascundă provincialii, obişnuiţi cu vicleniile vieţii lor monahale. Doamna Camusot observă schimbarea de pe feţele lor, îndată ce au început să miroasă că judecătorul s-ar putea opune planurilor lui du Croisier, văzând că soţul ei îşi dezvăluie gândurile, ea încerca să măsoare adâncimea acestor sentimente de ură şi să ghicească prin ce interese du Croisier şi-a asociat pe primul substitut, care activase cu atâta grabă şi aut de vizibil împotriva vederilor celor de la putere.

— În orice caz, spuse ea, dacă în această afacere vor veni avocaţi celebri de la Paris, vom avea câteva foarte interesante şedinţe ale Curţii cu juri. Cred însă că afacerea se va stinge între Tribunal şi Curtea regală. Se poate lesne închipui că guvernul va face în ascuns tot ce va putea pentru a salva pe tânărul care aparţine unei ilustre familii şi a cărui prietenă este ducesa de Maufrigneuse. Aşa că nu cred să putem avea un scandal de felul Landernau64.

— Cu câtă uşurinţă vorbiţi, doamnă! spuse cu severitate preşedintele. Credeţi că Tribunalul, care va instrui afacerea şi o va judeca, se va lăsa influenţat de considerente străine de justiţie?

— Împrejurările au dovedit contrariul, răspunsa ea răutăcioasă, uitându-se la preşedinte şi la substitut, care îi aruncară o privire rece.

— Explicaţi-vă, doamnă, o soma substitutul. Vorbiţi ca şi cum nu ne-am fi făcut datoria.

— Cuvintele doamnei n-au nici o valoare, spuse Camusot.

— Dar cele ale preşedintelui n-au preîntâmpinat oare o chestiune pendinte de instrucţie, zise ea, mai înainte ca instrucţia să fie măcar începută şi Tribunalul să se fi pronunţat?

— Aci nu suntem la Palatul de Justiţie, îi răspunse substitutul acru; şi, de altfel, le ştiu toate astea.

— Nici procurorul regal nu ştie încă nimic, îi replică ea privindu-l cu ironie. Se va întoarce cu toată graba de la Camera deputaţilor, l-aţi dat de lucru; va face probabil chiar ei personal concluziile.

Substitutul îşi încruntă sprâncenele stufoase şi cei interesaţi observară zugrăvite pe fruntea sa unele scrupule târzii.

Se lăsă o linişte adâncă, în timpul căreia nu se mai auzi decât foşnetul cărţilor de joc. Domnul şi doamna Camusot, văzându-se trataţi cu răceală, plecară pentru a lăsa pe conspiratori să discute în voie.

— Camusot, i se adresă soţia sa când ajunseră în stradă, te-ai pripit mult prea mult. De ce să laşi pe oamenii aceştia să creadă că nu eşti de acord cu planurile lor? Îţi pot juca vreo farsă.

— Ce-mi pot face? Sunt singurul judecător de instrucţie.

— Nu pot oare să te vorbească de rău în ascuns şi să te trezeşti destituit?

În aceeaşi clipă, perechea se ciocni de Chesnel. Bătrânul notar recunoscu pe judecător. Cu luciditatea celor care au

obişnuinţa afacerilor, el îşi dădu seama că soarta familiei d'Esgrignon se află în mâinile acestui om.

— Ah! Domnule, exclamă bătrânul, ce mare nevoie vom avea de dumneavoastră. Aş vrea să vă spun doar două vorbe. Mă scuzaţi, doamnă, se adresă el soţiei judecătorului, trăgându-l deoparte.

Ca o perfectă conspiratoare, doamna Camusot îşi întoarse privirile spre casa lui du Croisier, pentru a întrerupe convorbirea celor doi, în cazul când cineva ar ieşi; dar bănuia – şi pe bună dreptate – că duşmanii erau ocupaţi cu discutarea incidentului pe care ea îl aruncase de-a curmezişul planurilor lor. Chesnel trase pe judecător într-un colţ întunecos, lângă zid, şi se apropie de urechea lui.

— Dacă veţi ajuta familia d'Esgrignon, vă veţi câştiga tot creditul ducesei de Maufrigneuse, al prinţului de Cadignan, al ducelui de Navarreins, de Lenoncourt, al ministrului de Justiţie, al cancelarului şi al regelui. Vin de la Paris, ştiam tot şi am alergat să explic totul la Curte. Ne bizuim pe dumneavoastră şi voi păstra secretul. Dacă ne sunteţi duşman, plec înapoi la Paris mâine şi depun în mâinile excelenţei sale o plângere de legitimă suspiciune împotriva Tribunalului, dintre membrii căruia mai mulţi au fost, fără îndoială, chiar astă-seară în casa lui du Croisier, unde au băut, au mâncat. – ceea ce este împotriva legilor – şi care de altfel sunt prietenii săi.

Dacă ar fi putut, Chesnel ar fi pus şi pe Tatăl Ceresc să intervină; părăsi pe judecător fără să mai aştepte răspunsul şi se repezi gonind ca un căprior spre casa lui du Croisier.

Somat de soţia sa să-i spună ce vorbise cu Chesnel, judecătorul se supuse şi fu întâmpinat de eternul: „N-aveam eu dreptate, dragă?” pe care femeile îl spun şi când nu au dreptate, dar atunci cu mai puţină blândeţe. Ajuns acasă, Camusot trebui să recunoască superioritatea soţiei sale şi norocul ce i-o hărăzise, mărturisire care a pricinuit fără îndoială o noapte fericită celor doi soţi.

Chesnel întâlni grupul inamicilor săi care ieşeau de la du Croisier şi se temu să nu-l găsească culcat, ceea ce ar fi fost o adevărată nenorocire, căci se găsea într-una dintre acele împrejurări care cer, înainte de orice, iuţeală în acţiune.

— Deschideţi, în numele regelui! strigă el servitorului care tocmai închidea vestibulul.

Îşi îngăduise să pună pe rege alături de un mic judecător ambiţios şi cuvântul îi rămăsese pe buze; se fâstâci, aiura. Uşa se deschise. Notarul se repezi ca un fulger în anticameră.

— Băiete, zise el servitorului, ai o sută de scuzi dacă poţi deştepta pe doamna du Croisier şi mi-o poţi trimite numaidecât aci. Spune-i ce vrei…

Chesnel deveni calm şi rece în momentul în care deschise uşa strălucitului salon unde du Croisier, singur, se plimba cu paşi mari. Cei doi bărbaţi se măsurară o clipă, cu o privire în adâncul căreia mocneau douăzeci de ani de ură şi duşmănie. Unul pusese piciorul pe inima familiei d'Esgrignon, celălalt înainta spre el cu o forţă de leu, pentru a i-o smulge.

— Vă salut cu umilinţă, domnule, spuse Chesnel. Aţi depus plângerea?

— Da, domnule.

— De când?

— De ieri.

— În afară de mandatul de arestare, n-a mai fost înaintat nici un act?

— Bănuiesc că nu, răspunse du Croisier.

— Vin ca să tratăm.

— Justiţia este sesizată, acţiunea publică îşi va urma cursul, nimic n-o poate opri.

— Să nu ne ocupăm de asta. Sunt la ordinele dumneavoastră, la picioarele dumneavoastră.

Bătrânul Chesnel căzu în genunchi, întinzând mâinile rugătoare spre du Croisier.

— Ce vreţi? Moşiile noastre, castelul nostru? Luaţi tot, dar retrageţi plângerea; nu ne lăsaţi decât viaţa şi onoarea. Pe lângă tot ce vă ofer, voi îi sluga dumneavoastră, veţi putea dispune de mine.

Du Croisier lăsă pe bătrân în genunchi şi se aşează într-un fotoliu.

— Nu sunteţi răzbunător, sunteţi bun. Nu ne puteţi urî într-atât încât să nu ne înţelegem. Până în zori băiatul ar fi liber.

— Tot oraşul ştie de arestarea lui, spuse du Croisier, savurându-şi răzbunarea.

— Este o mare nenorocire, dar dacă nu sunt nici dovezi, nici judecată, toate se vor aranja.

Du Croisier reflecta. Chesnel credea că în el se da lupta cu interesele sale şi nutri speranţa să-şi înfrângă duşmanul cu ajutorul acestui puternic mobil al acţiunilor omeneşti. În acest moment hotărâtor, se ivi doamna du Croisier.

— Veniţi, doamnă, şi ajutaţi-mi să vă înduplec soţul, i se adresă Chesnel, tot în genunchi.

Uimită peste măsură, doamna du Croisier ridică pe bătrân, Chesnel îi povesti întreaga afacere. Când nobila fiică a slujitorului ducilor d'Alençon află despre ce este vorba, se întoarse cu ochii plini de lacrimi către du Croisier.

— Ah! poţi oare şovăi? D'Esgrignonii, onoarea provinciei! i se adresă ea.

— Nu despre asta este vorba, exclamă du Croisier ridicându-se şi reluându-şi agitat plimbarea.

— Cum? Despre ce poate fi atunci vorba? întrebă mirat Chesnel.

— Domnule Chesnel, e vorba de Franţa! E vorba de ţară, e vorba de popor, e vorba de a învăţa pe nobilii dumitale domni că există o Justiţie, o lege, o burghezie, o mică nobleţă, care nu valorează mai puţin decât ei, şi care îi va învinge! Nu calci în picioare zece lanuri de grâu pentru un iepure, nu aduci dezonoarea în familii seducând nişte biete fete, nu dispreţuieşti nişte oameni care îţi sunt egali, nu-ţi

baţi joc de ei timp de zece ani, fără ca aceste fapte să nu crească, să nu devină avalanşe şi aceste avalanşe să se rostogolească, să strivească şi să îngroape pe aceşti domni nobili. Vreţi să se revină la vechea stare de lucruri, vreţi să rupeţi în bucăţi pactul social, această chartă unde sunt înscrise drepturile noastre…

— Mai departe! spuse Chesnel.

— Nu este oare o sfântă datorie să luminăm poporul? strigă du Croisier, În sfârşit, el va deschide ochii asupra moralităţii partidului dumneavoastră, când va vedea pe un nobil mergând ca orice individ de rând în faţa Juraţilor. Se va spune că oamenii mărunţi care-şi păstrează onoarea preţuiesc mai mult decât cei mari care şi-o pierd. Curtea cu juri străluceşte pentru toată lumea. Eu sunt aici apărătorul poporului, prietenul legilor. Chiar dumneavoastră m-aţi aruncat de partea poporului, în două rânduri: o dată refuzând să vă înrudiţi cu mine şi a doua oară aşezându-mi în marginea societăţii dumneavoastră. Acum culegeţi ce-aţi semănat.

Acest început avu darul să sperie atât pe Chesnel cât şi pe doamna du Croisier. Femeia întrevedea pentru prima dată caracterul afurisit al soţului ei; a fost o adevărată lumină care a căzut şi asupra trecutului şi asupra viitorului. Părea cu neputinţă ca acest colos să poată fi înduplecat, dar Chesnel nu se dădu înapoi în faţa imposibilului.

— Cum se poate? Nu eşti în stare să ierţi, n-ai inimă de creştin? interveni doamna du Croisier.

— Iert cum iartă şi Dumnezeu, doamnă: condiţionat.

— Ce condiţii? întrebă Chesnel, începând să întrezărească o speranţă.

— Se apropie alegerile; vreau să-mi daţi voturile de care dispuneţi.

— Le veţi avea, făgădui Chesnel.

— Vreau, continuă du Croisier, să fim primiţi, soţia mea şi cu mine, în chip familiar, în fiece seară, cu o prietenie cel

puţin aparentă, de către marchizul d'Esgrignon şi de către ai săi.

— Nu ştiu cum voi aranja aceasta, dar veţi fi primiţi.

— Aş dori o ipotecă de patru sute de mii de franci, bazată pe o tranzacţie scrisă cu privire la această afacere, pentru a vă avea întotdeauna la mână.

— Consimţim, aprobă Chesnel, fără să mărturisească încă faptul că are la el cei o sută de mii de scuzi. Dar hârtia va fi în mâna unei terţe persoane şi va fi înapoiată familiei după alegerea dumneavoastră şi după plata sumei.

— Nu! După căsătoria nepoatei mele, domnişoara Duval, care va avea poate într-o zi o avere de patru milioane. Această fată va fi instituită moştenitoarea mea şi a soţiei mele prin acte scrise. Vei face în aşa fel ca să fie luată în căsătorie de tânărul conte.

— Niciodată! strigă Chesnel.

— Niciodată, repetă du Croisier, îmbătat de triumf. Atunci, bună seara!

„Dobitoc ce sunt, îşi spuse Chesnel, de ce să nu pot minţi, faţă de un asemenea om!”

Du Croisier plecă, savurând plăcerea de a anula totul în numele orgoliului său jignit, după ce se bucurase de umilirea lui Chesnel, după ce pusese în cumpănă soarta acestei superbe familii care era Întruchiparea aristocraţiei provinciei şi îşi lăsase implântată urma ghearelor în inima d'Esgrignonilor.

Se urcă în camera lui, iar soţia rămase cu Chesnel. În beţia sa, nu mai vedea nici o piedică în calea victoriei; credea că cei o sută de mii de scuzi fuseseră cheltuiţi şi pentru a-i găsi, familia d'Esgrignon va fi nevoită să-şi ipotecheze sau să-şi vândă pământurile. În ochii săi, Curtea cu juri era deci de neînlăturat. Afacerile de falsuri, însă, se pot aranja totdeauna, dacă suma este restituită. Îndeobşte, victimele acestor delicte sunt oameni bogaţi, care n-au intenţia să dezonoreze un imprudent. Dar du Croisier nu voia să renunţe la drepturile sale decât ştiind bine pentru ce. Se

culcă deci, visând la fericita realizare a speranţelor lui, fie cu ajutorul Curţii cu juri, fie prin această căsătorie; şi jubila de bucurie, auzind glasul lui Chesnel care se târguia cu doamna du Croisier. Foarte evlavioasă şi catolică, regalistă şi legată de nobilime, doamna du Croisier împărtăşea părerile lui Chesnel în ceea ce priveşte pe d'Esgrignon. Simţămintele ei fuseseră crunt lovite. Această bună regalistă auzise urletele liberalismului care, după opinia confesorului său, dorea nimicirea catolicismului. Pentru ea, „stângă” echivala cu 1793, cu rebeliunea şi eşafodul.

— Ce ar spune unchiul dumneavoastră65, acest sfânt care ne ascultă? o întrebă Chesnel.

Doamna du Croisier nu răspunse decât prin lacrimi grele care i se prelingeau pe obraji.

— Aţi fost pricina morţii unui biet băiat şi a doliului veşnic al unei mame, spuse Chesnel, care văzând cât de bine loveşte, ar fi lovit în această inimă până ce ar fi sfărâmat-o, numai să-l poată salva pe Victurnien. Vreţi să ucideţi acum pe sărmana domnişoară Armande care n-ar supravieţui nici o săptămână dacă numele familiei lor ar fi pătat. Vreţi să-l ucideţi pe bătrânul Chesnel, fostul dumneavoastră notar, care se va duce să-l omoare în închisoare pe tânărul conte înainte de a fi acuzat şi se va sinucide apoi, ca să nu meargă în faţa Curţii cu juri, învinuit de omor!

— Prietene, ajunge! Ajunge! Sunt gata la orice pentru a înăbuşi o afacere ca asta, dar nu-l cunosc pe du Croisier cu adevărat decât de acum câteva clipe. Dumitale îţi pot mărturisi! Nu văd nici un mijloc.

— Şi dacă totuşi ar fi unul? întrebă Chesnel.

— Mi-aş da jumătate din viaţă ca să existe vreo posibilitate, zise ea, subliniindu-şi vorbele cu un gest energic din caP. Care trăda dorinţa ei fierbinte de a izbândi.

Asemeni primului Consul care, învins pe câmpul de la Marengo până la orele cinci ale serii, izbuti la ora şase să fie victorios, datorită atacului desperat al lui Desaix şi înspăimântătoarei şarje a lui Kellermann, Chesnel întrezări

şi el în noianul ruinelor elementele victoriei. Trebuia să fii Chesnel, trebuia să fii bătrân notar, vechi intendent, trebuia să fi fost micul ajutor de notar de odinioară al maestrului Sorbier-tatăl, trebuiau străfulgerările care foarte adesea brăzdează cu o dâră de lumină desperarea, pentru a fi tot atât de mare ca un Napoleon, ba chiar mai mare poate, căci bătălia aceasta nu mai reprezenta un Marengo, ci un adevărat Waterloo în care Chesnel voia să-şi înfrângă prusacii pe care îi şi avea înaintea sa.

— Doamnă, v-am condus timp de douăzeci de ani treburile; dumneavoastră sunteţi în fruntea burgheziei, aşa după cum d'Esgrignonii sunt fruntea nobilimii din această provincie, şi trebuie să vă spun că în această clipă atârnă numai de dumneavoastră mântuirea familiei d'Esgrignon. Răspundeţi deci. Veţi lăsa să fie dezonorate spiritele protectoare ale unchiului dumneavoastră, pe cei d'Esgrignon şi pe sărmanul Chesnel? Voiţi oare să ucideţi pe domnişoara Armande care e atât de nenorocită? Voiţi să vă răscumpăraţi greşelile făcând această bucurie strămoşilor dumneavoastră, intendenţi ai ducilor d'Alençon şi aducând o alinare sufletului neuitatului nostru abate care, dacă ar putea ieşi din mormânt, v-ar porunci să faceţi ceea ce eu în genunchi vă implor?

— Ce anume? exclamă doamna du Croisier.

— Ei bine, iată cei o sută de mii de scuzi, spuse el scoţând din buzunar pachetele cu bilete de bancă. Primiţi-i şi totul se va rezolva.

— Dacă e numai atât, şi dacă din asta nu poate rezulta nimic rău pentru soţul meu…

— Numai bine, o asigură Chesnel. Îl scutiţi de eterna răzbunare a iadului, cu preţul unei mici dezamăgiri în lumea asta.

— Nu va îi compromis? întrebă ea privind pe Chesnel.

Chesnel citi atunci în adâncul sufletului bietei femei. Doamna du Croisier şovăia între două porunci: între îndatoririle pe care Biserica le impune soţiilor – şi

comandamentele faţă de Tron şi Altar; îşi găsea bărbatul nevrednic, dar nu îndrăznea să-l osândească şi ar fi voit în acelaşi timp să poată mântui pe d'Esgrignoni, fără ca să săvârşească nimic împotriva intereselor soţului ei.

— Întru nimic, doamnă, spuse Chesnel. Vechiul dumneavoastră notar v-o jură pe Sfânta Evanghelie…

Chesnel nu mai avea de oferit familiei d'Esgrignon decât fericirea vieţii sale de apoi. O puse şi pe aceasta la bătaie, cu o minciună îngrozitoare; trebuia să înşele pe doamna du Croisier, sau să piară. Numaidecât îi dictă o chitanţă, pentru e sută de mii de scuzi, pe care o data cinci zile mai înainte de fatalul document, zile când îşi amintea că du Croisier era tocmai plecat din oraş la moşiile soţiei sale, unde-l chemau nişte treburi.

— Îmi juraţi, spuse el după ce dădu doamnei du Croisier banii şi puse mâna pe chitanţă, că veţi declara şi în faţa judecătorului de instrucţie că aţi primit suma la data stabilită în chitanţă?

— Dar asta nu este o minciună?

— Oficială, spuse Chesnel.

— N-aş putea-o face fără să cer sfatul duhovnicului meu, abatele Couturier.

— Ei bine, încuviinţă Chesnel, nu vă conduceţi în această chestiune decât după sfaturile sale.

— Făgăduiesc.

— Nu înmânaţi suma domnului du Croisier decât după ce veţi fi apărut în faţa judecătorului de instrucţie.

— Bine, spuse ea. Vai! Dumnezeu să-mi dea putere ca să apar dinaintea justiţiei omeneşti pentru a susţine un neadevăr.

După ce sărută mâna doamnei du Croisier, Chesnel se ridică cu toată măreţia, ca unul dintre profeţii pictaţi de Raphael la Vatican.

— Sufletul unchiului dumneavoastră tresaltă de bucurie. Aţi răscumpărat pe veci greşeala de a fi luat în căsătorie pe un duşman al Tronului şi al Altarului.

Aceste cuvinte au atins adânc sufletul înfricoşat al doamnei du Croisier. Chesnel se gândi din primul moment să se asigure de abatele Couturier, îndrumătorul conştiinţei doamnei du Croisier. Ştia câtă stăruinţă pun oamenii credincioşi în triumful ideilor lor, odată ce s-au aşezat pe o poziţie; ţinu deci să angajeze cât mai curând Biserica în această luptă, situând-o de partea lui. Se duse deci la palatul d'Esgrignon, o trezi pe domnişoara Armande, o încunoştinţă de întâmplările de peste noapte şi o trimise la Episcopie pentru a aduce pe prelat însuşi pe câmpul de bătaie.

„Doamne! Trebuie să salvez casa d'Esgrignon!” îşi spuse Chesnel întorcându-se acasă cu paşi rari. „Afacerea aceasta a devenit acum o luptă judiciară. Averii în faţă oameni roşi de patimi şi interese, de la care se poate obţine orişice. Acest du Croisier a profitat de absenţa procurorului regal, care ne este devotat, dar care e plecat la Paris, la deschiderea Camerei. Ce-au făcut ca să-l hotărască pe primul substitut să dea curs plângerii, fără să-şi consulte şeful? Mâine dimineaţă va trebui să aflăm şi această taină, să studiez terenul şi poate că după ce voi fi dat de firul urzelii, mă voi întoarce la Paris pentru a pune în mişcare puterile din înaltele sfere prin mijlocirea doamnei de Maufrigneuse.”

Cam acestea erau gândurile bietului atlet vârstnic, care vedea just situaţia acum, când se culca, aproape zdrobit de povara atâtor emoţii şi oboseli. Totuşi, înainte de a adormi, supuse din nou unui examen atent pe magistraţii care alcătuiau Tribunalul, încercând să le surprindă gândurile, să desluşească ambiţiile lor ascunse, pentru a vedea ce perspective are în această luptă şi în ce fel i-ar putea înrâuri. Rezumând lungul examen de conştiinţă pe care şi-l făcu Chesnel, ne vom putea forma o imagine a magistraturii de provincie. Judecătorii şi funcţionarii regelui, siliţi să-şi înceapă cariera în provincie, unde clocotesc ambiţiile, nu văd la început altceva decât Parisul; toţi doresc să

strălucească pe această importantă scenă, unde se dezbat marile cauze politice, unde magistratura vine În contact cu interesele arzătoare ale societăţii. Dar acest rai al slujitorilor Justiţiei primeşte în sinul lui prea puţini aleşi şi nouă zecimi dintre magistraţi trebuie, mai curând sau mai târziu, să-şi găsească un rost definitiv în provincie.

Astfel orice Tribunal sau orice Curte de provincie cuprinde două categorii bine conturate: cea a ambiţioşilor care au încetat să mai nădăjduiască şi se mulţumesc cu exagerata consideraţie care se acordă în provincie magistraturii, sau pe care îi toropeşte o viaţă tihnită – şi, cealaltă parte, cea a tinerilor cu real talent, a căror voinţă de a se împlini nu este micşorată de nici o dezamăgire, sau pe care setea de a parveni îi stimulează neîncetat, dându-le un fel de fanatism al sacerdoţiului lor. În acea vreme, regalismul însufleţea pe tinerii magistraţi împotriva duşmanilor casei de Bourbon. Cel mai mărunt substitut visa rechizitorii, năzuia din toată inima la un proces politic din acelea care scot în relief zelul, atrage atenţia Ministerului şi ajută la avansarea oamenilor regelui. Care dintre parchete, de pildă, nu invidia Curtea în resortul căreia izbucnea o conspiraţie bonapartistă? Cine nu-şi dorea un Caron, un Berton66, o ciocnire de scuturi? Aceste ambiţii înfierbântate, întărâtate de luptele de partid, susţinute de raţiunea de stat şi de necesitatea de a monarhiza Franţa, erau lucide, prevăzătoare, perspicace, făceau cu rigurozitate poliţia, spionau populaţia şi o îndrumau pe calea supunerii din care nu trebuia să iasă. Justiţia – pe atunci fanatizată de crezul monarhic – îndrepta relele Parlamentului şi mergea poate cu prea multă ostentaţie mână în mână cu Religia. Ea a fost, în acea perioadă, mai plină de zel decât de îndemânare, păcătuind mai puţin prin machiavelism decât prin sinceritatea vederilor ei ce păreau ostile intereselor ţării, pe care încerca s-o pună la adăpost de revoluţie. Dar luată în întregul ei. Justiţia cuprindea încă prea multe elemente burgheze: era încă prea accesibilă patimilor meschine ale

liberalismului, trebuia mai curând sau mai târziu să devină constituţională, să se orânduiască de partea burgheziei în ziua luptei. Şi în acest mare corp, ca şi în administraţie, domnea multă ipocrizie sau, mai bine zis, un anumit spirit de imitaţie care făcea ca întreaga Franţă să se modeleze totdeauna după cerinţele Curţii şi s-o înşele astfel, în chipul cel mai nevinovat.

Cele două feţe ale lumii judiciare se întâlneau şi în Tribunalul care avea să hotărască soarta tânărului d'Esgrignon. Preşedintele du Ronceret şi un bătrân jude, pre nume Blondet, reprezentau tagma magistraţilor resemnaţi să continue a îi ceea ce sunt, pentru totdeauna legaţi de oraşul lor. Categoria celor tineri şi ambiţioşi număra pe Camusot, judecătorul de instrucţie şi pe Michu, numit judecător-supleant prin protecţia familiei de Cinq-Cygne şi care la prima mişcare urma să intre în corpul Curţii regale din Paris.

Pus la adăpost de destituire prin efectele inamovibilităţii judiciare şi văzându-se respins de aristocraţie, potrivit importanţei ce-şi dădea, preşedintele du Ronceret optase pentru burghezie, dând dezamăgirii sale o poleială de independenţă, fără să ştie că părerile sale îl condamnau să rămână pe viaţă preşedinte de tribunal, O dată intrat pe acest făgaş, se văzu silit, prin logica lucrurilor, să-şi pună speranţele de avansare în reuşita lui du Croisier şi a stângii. Nu era simpatizat nici la Prefectură, nici la Curtea regală. Silit să păstreze totuşi bune relaţii cu cei de la putere, era suspectat şi de liberali. Nu-şi avea deci loc în nici un partid. Obligat să lase lui du Croisier candidatura electorală, nu i se dădea o prea mare consideraţie şi juca un rol secundar. Falsitatea poziţiei sale îi influenţa caracterul; de aceea era mereu acrit şi nemulţumit. Obosit de ambiguitatea poziţiei sale politice, îşi puse în gând, într-ascuns, să ia şefia partidului liberal şi să-l domine astfel pe du Croisier. Conduita sa în afacerea contelui d'Esgrignon fu primul pas în această carieră. El reprezenta în chip admirabil esenţa

acelei burghezii care jigneşte cu patimile ei meschine marile interese ale ţării: capricioasă în politică, azi pentru, şi mâine împotriva, puterii care compromite tot şi nu salvează nimic, disperată de tot răul pe care l-a săvârşit şi continuând să-i dea naştere, nevoind să-şi recunoască micimea şi hărţuind conducerea a cărei slujitoare se pretindea a fi – în acelaşi timp umilă şi arogantă, cerând poporului o subordonare pe care ea nu o acorda regalităţii, îngrijorată totdeauna de superiorităţi şi de talente pe care ar vrea să le coboare la nivelul ei, ca şi cum măreţia ar putea fi măruntă, ca şi cum puterea ar fi posibilă fără de o forţă.

Preşedintele acesta era un om deşirat, costeliv şi subţire, cu fruntea teşită, cu părul castaniu şi rar, cu ochii gălbui, tenul roşcovan, buzele înguste. Vocea lui stinsă avea un şuier greoi de astmatic. Soţia lui erai o făptură lungă şi solemnă, care se împopoţona cu cele mai caraghioase rochii şi se purta peste măsură de gătită.

Preşedinta îşi dădea aere de regină, îmbrăcată în culori fistichii; ea nu mergea niciodată la bal fără a-şi împodobi capul cu turbane din acelea atât de dragi englezoaicelor şi foarte preţuite în provincie. Având laolaltă o rentă de patru sau cinci mii de livre, soţii du Ronceret totalizau, cu salariul lui de preşedinte, cam douăsprezece mii de franci. Cu toată înclinarea lor spre zgârcenie, pentru a-şi satisface orgoliul, o dată pe săptămână aveau ziua lor de primire. Credincioşi vechilor moravuri ale oraşului, unde du Croisier introdusese luxul modern, domnul şi doamna du Ronceret nu făcuseră, de la căsătoria lor, nici cea mai mică schimbare în bătrâna lor locuinţă, proprietatea doamnei. Casa avea o faţadă spre curte, o alta spre o mică grădină şi prezenta către stradă o coamă de zid sură şi triunghiulară, cu câte o fereastră la fiece etaj. Curtea şi grădina erau împrejmuite cu un zid înalt, de-a lungul căruia, se afla o alee de castani; în curte, atenansele. Spre stradă, în dreptul grădinii, se ridica un vechi grilaj de fier, ros de rugină, iar în dreptul curţii – între două porţiuni de zid – o poartă mare, terminată printr-un uriaş ornament în chip de scoică. Aceeaşi scoică reapărea deasupra uşii de la faţadă. Acolo totul era întunecos, îmbâcsit, neaerisit. Pe peretele din mijloc, ferestrele erau zăbrelite, ca de închisoare. Florile aveau aerul că nu se simt bine în micile răzoare ale grădiniţei, în care trecătorii puteau zări, prin grilaj, tot ce se petrece. La parter, dintr-o mare anticameră orientată spre grădină, se intra în salonul unde una dintre ferestre dădea în stradă; salonul avea un lei de terasă a cărei uşă, cu ochiuri de geam, răspundea în grădină. Sufrageria, deopotrivă de mare ca salonul, era de cealaltă parte a anticamerei. Cele trei încăperi se armonizau de minune cu acest ansamblu melancolic. Tavanele tăiate de grinzi masive, vopsite, împodobite la mijloc cu câteva sărăcăcioase romburi sculptate, izbeau privirea. Zugrăvelile în tonuri ţipătoare erau vechi şi afumate. Salonul, cu perdele grele de mătase roşie, arse de soare, fusese garnisit cu o mobilă

vopsită în alb şi acoperită cu vechi tapiserii de Beauvais în nuanţe şterse. Pe cămin ticăia o pendulă din timpul lui Ludovic al XV-lea, aşezată între două sfeşnice extravagante, ale căror lumânări galbene nu se aprindeau decât în zilele în care soţia preşedintelui scotea, din învelitoarea lui verde, un vechi lustru cu ţurţuri din cristal de stâncă. Trei mese de joc cu postav verde slinos, un joc de table, erau de ajuns pentru distracţia musafirilor, cărora doamna du Ronceret le servea cidru, biscuiţi, castane şi un sirop de migdale – toate pregătite de ea în casă. De câtva timp luară obiceiul ca, la fiecare două săptămâni, să ofere câte un ceai cu nişte prăjituri destul de pricăjite. Trimestrial, soţii du Ronceret ofereau o mare cină cu câte trei feluri de mâncare, trâmbiţată în tot oraşul, servită în farfurii respingătoare, dar gătită cu îndemânarea ce caracterizează bucătăresele de provincie. Acest ospăţ demn de Gargantua dura câte şase ceasuri. Preşedintele încerca atunci, printr-un belşug de avar, să se ia la întrecere cu eleganţa lui du Croisier. Astfel, în căminul preşedintelui, viaţa şi manifestările ei erau în concordanţă cu caracterul acestuia şi cu falsa lui poziţie. Se simţea prost ta el, fără să ştie de ce; nu îndrăznea să facă însă nici o cheltuială ca să schimbe această stare de lucruri, fericit fiind că ponte pune deoparte, în fiece an, câte şapte sau opt mii de franci pentru a-l putea înzestra pe fiul său Félicien; acesta nu voise să se facă nici magistrat, nici avocat, nici să intre în administraţie şi trândăvia lui îl umplea de deznădejde. Asupra acestui punct, preşedintele era în rivalitate cu vicepreşedintele săli, domnul Blondet, vechi judecător, al cărui fiu legase o strânsă prietenie cu familia Blandureau. Aceşti bogaţi neguţători de postav aveau o singură fiică, cu care preşedintele voia să-l căpătuiască pe Félicien. Cum căsătoria lui Joseph Blondet depindea de numirea lui ca jude-supleant – numire pe care bătrânul Blondet spera s-o obţină dându-şi demisia – preşedintele du Ronceret zădărnicea în taină demersurile lui Blondet şi îl lucra în

ascuns pe Blandureau. Şi poate că de n-ar fi survenit întâmplarea tânărului conte d'Esgrignon, vicleanul preşedinte, a cărui avere era mult mai mare decât a rivalului său, ar fi putut submina familia Blondet.

Victima manevrelor acestui machiavelic preşedinte, domnul Blondet, una dintre acele ciudate figuri cuibărite în provincie ca nişte vechi medalii ascunse într-o criptă, număra alunei cam şaizeci şi cinci de ani şi se ţinea destul de bine pentru vârsta lui; era înalt de statură şi grumazul său amintea pe al canonicilor de altădată. Faţa sa ciupită de vărsat – boala îi deformase şi nasul, răsucindu-l în chip de şurub – nu era lipsită de caracter; era uniform colorată într-o nuanţă roşcată şi luminată de doi mici ochi, de obicei batjocoritori şt de o uşoară mişcare ironică a buzelor sale vineţii. Avocat înainte de Revoluţie, fusese numit apoi acuzator public, fiind cel mai blând dintre aceşti cumpliţi funcţionari. Moş Blondet, cum i se spunea, domolise acţiunea revoluţionară, consimţind la orice, dar neexecutând nimic. Silit să aresteze nişte nobili, atâta a tărăgănat procesul lor, cu o îndemânare care i-a atras stima tuturor, încât l-a dus până în ziua a 9 thermidor67. Fireşte, moş Blondet ar fi trebuit să ajungă preşedinte de tribunal; dar, la reorganizarea tribunalelor, fu îndepărtat de Napoleon, a cărui antipatie pentru republicani se manifesta până în cele mai mici amănunte ale guvernării.

Calificarea de fost acuzator public, înscrisă în cazierul lui Blondet, făcu pe împărat să întrebe pe Cambacérčs68 dacă nu cumva mai ştie prin ţară un urmaş al vreunei vechi familii de parlamentari care să fie pus în locul judelui şi, cu acest prilej, fu numit du Ronceret, al cărui tată fusese consilier în Parlament69. În ciuda aversiunii împăratului, marele cancelar, având în vedere interesul Justiţiei, îl menţinu pe Blondet ca judecător, spunând că bătrânul magistrat era unul dintre cei mai tari jurisconsulţi ai Franţei. Talentul de judecător, cunoştinţele sale în vechiul drept şi, mai târziu, în noua legislaţie, ar fi trebuit să-l ducă

departe; dar asemănător în această privinţă câtorva minţi luminate, el dispreţuia cu mărinimie cunoştinţele sale juridice şi se ocupa în schimb aproape exclusiv de o ştiinţă cu totul străină de profesiunea sa, căreia îi jertfea timpul, râvna şi capacităţile sale.

Moşul iubea cu patimă horticultura, era în corespondenţă cu cei mai renumiţi amatori, avea ambiţia de a crea specii noi, se interesa de noile descoperiri în botanică – în sfârşit, trăia în lumea florilor.

Ca orice florar, avea predilecţie pentru o anumită plantă aleasă între toate, şi favorita lui era Pelargonium. Tribunalul cu procesele lui, viaţa sa reală, nu însemnau nimic pe lângă viaţa fantastică şi plină de emoţii pe care bătrânul o ducea, din ce în ce mai absorbit de nevinovatele sale sultane. Grija deosebită pentru grădină, viaţa paşnică de horticultor, l-au ţintuit pe bătrân în sera lui. Fără această patimă, ar fi putut ajunge deputat în timpul Imperiului, ar fi strălucit fără îndoială în corpul legislativ. Altă pricină a vieţii retrase pe care o ducea a fost şi căsnicia lui. La patruzeci de ani, făcuse nerozia să se căsătorească cu o fată de optsprezece, de la care, după primul an, a avut un fiu numit Joseph. Trei ani mai târziu, doamna Blondet, pe atunci cea mai frumoasă femeie din oraş, inspiră prefectului o pasiune ce nu se sfârşi decât o dată cu moartea sa. De la prefect a avut – cu ştiinţa întregului oraş şi însuşi a bătrânului Blondet – un al doilea fiu botezat Émile. Doamna Blondet, care ar fi putut stimula ambiţia soţului ei şi s-ar fi putut strădui să treacă înaintea florilor, încurajă pornirea judecătorului pentru botanică şi nu voi să părăsească oraşul; după cum nici prefectul nu voi să preia altă prefectură, atât timp cât i-a trăit iubita. La etatea lui, magistratul, neputând susţine lupta cu o tânără femeie, se consolă cu sera lui, luându-şi o foarte chipeşă slujnică ce avea menirea să-i îngrijească acest serai plin de frumuseţi mereu reînnoite. În timp ce judecătorul răsădea, stropea, plivea, altoia, încrucişa şi varia nuanţele florilor, doamna

Blondet îşi cheltuia banii în toalete şi mode, pentru a străluci în saloanele prefecturii. O singură grijă, educaţia lui Émile, ce desigur ţinea şi ea tot de marea ei pasiune, o mai putea smulge din mrejele acestei frumoase iubiri care, până în cele din urmă, stârni admiraţia întregului oraş. Acest copil al dragostei era pe atât de frumos şi de deştept, pe cât era celălalt de urât şi bădărănos. Orbit de dragostea lui de tată, bătrânul jude iubea pe Joseph tot atât pe cât soţia lui ţinea la Émile. Timp de doisprezece ani, domnul Blondet a fost de o desăvârşită resemnare şi a închis ochii cu bună ştiinţă la amorurile soţiei sale, păstrând o atitudine demnă şi nobilă, asemenea marilor seniori ai veacului al optsprezecelea; dar, ca toţi oamenii cu apucături liniştite, nutrea o înverşunată ură împotriva fiului său mezin. În 1818, la moartea soţiei sale, el alungă pe intrus, trimiţându-l să facă dreptul la Paris, fără alt sprijin decât un peculiu de o mie două sute de franci, la care nici un strigăt de deznădejde nu-l făcu să mai adauge vreun sfanţ. Fără protecţia adevăratului său tată, Émile Blondet ar fi fost pierdut.

Casa judecătorului este una dintre cele mai frumoase din oraş. Situată aproape în faţa Prefecturii, pe strada principală, are o curticică despărţită de uliţă printr-un vechi grilaj de fier, susţinut de doi stâlpi de cărămidă. Între fiecare din aceşti stâlpi şi imobilul vecin, se găsesc alte două grilaje, aşezate pe ziduri joase, tot din cărămidă. Această curte, lată de zece şi lungă de douăzeci de stânjeni, este împodobită cu două straturi masive de flori, despărţite printr-o cărare pietruită care duce de la stradă la uşa casei. Aceste două straturi, cu minunatele lor inflorescenţe mereu împrospătate, stârnesc în orice anotimp admiraţia trecătorilor. De la poalele celor două movile de flori se ridică, pe pereţii caselor vecine, un minunat covor de plante agăţătoare. Îmbrăcaţi cu capitoliu, stâlpii sunt împodobiţi cu două vase de teracotă în care cactuşi aclimatizaţi oferă privirilor uimite ale celor mai puţin cunoscători, frunzele lor

monstruoase, zburlite de ţepi, urmare parcă a unei boa le botanice. Casa, construită din cărămidă şi ale cărei ferestre sunt înfrumuseţate cu o bordură rotunjită, tot din cărămizi, îşi arată faţadei simplă, înveselită cu obloane de un verde viu. Uşa cu ochiuri de geam permite să se întrevadă un lung coridor, la capătul căruia se află o altă uşă cu geamuri, ce dă pe aleea principală a unei grădini de vreo două pogoane. Răzoarele stufoase ale grădinii interioare se văd adesea, prin geamurile salonului şi ale sufrageriei care corespund şi ele, situate în linie directă, ca şi cele de pe coridor. Spre stradă, cărămida a prins, în decurs de două veacuri, o mantie de rugină şi de muşchi, ce îmbină tonuri verzulii, în perfectă armonie cu prospeţimea boschetelor de flori şi a arbuştilor. E cu neputinţă să nu-i placă unui călător, care trece prin oraş, această casă cuibărită cu atâta graţie între flori şi năpădită de muşchi până la acoperişul împodobit cu doi porumbei de ceramică.

În afară de casă, al cărei aspect nu se schimbase de un veac, judecătorul mai avea şi o rentă de vreo patru mii de livre, provenită din moşii. Răzbunarea lui, destul de legitimă, consta în intenţia de a lăsa moştenire această casă, locul de judecător şi pământurile, fiului său Joseph; intenţiile sale erau cunoscute de tot oraşul. Făcuse un testament în favoarea acestui fiu, pe care îl înzestra cu tot ceea ce legea permite unui tată să dea unuia dintre copii, deposedându-l pe celălalt. Pe lângă aceasta, bătrânul agonisea de cincisprezece ani (pentru a le lăsa acestui prostănac), sumele necesare spre a răscumpăra de la fratele său Émile partea care nu-i putea îi luată. Izgonit din casa părintească, Émile Blondet ştiuse să-şi tacă la Paris o situaţie deosebită, dar mai mult morală decât materială. Lenea lui, lipsa de tenacitate, nepăsarea l-ar fi adus la desperare pe adevăratul său tată (destituit cu ocazia unei schimbări ministeriale atât de frecvente în timpul Restauraţiei şi care a murit complet ruinat), care se îndoia de viitorul acestui copil, înzestrat de natură cu cele mai

strălucite însuşiri. Émile Blondet era susţinut de prietenia unei domnişoare de Troisville, căsătorită cu contele de Montcornet, care îl cunoscuse înainte de a se căsători. Mama lui trăia încă în momentul în care familia de Troisville se întorcea din emigrare. Doamna Blondet era puţin înrudită cu această familie, dar totuşi îndeajuns ca să-l poată introduce în mediul acesta pe Émile. Biata femeie presimţea viitorul fiului ei, îl vedea orfan (lucru care face ca sfârşitul unei mame să fie cu atât mai dureros) şi îi căuta protectori. A reuşit astfel să împrietenească pe Émile cu cea mai mare dintre domnişoarele de Troisville care, deşi îi arăta multă simpatie, nu-l putea lua de soţ. Legătura lor amintea întrucâtva de Paul şi Virginia70. Doamna Blondet încercă să facă să dureze această afecţiune reciprocă, menită să se curme aşa cum sfârşesc de obicei asemenea copilării din care se înfruptă pe furiş dragostea, arătând lui Émile că familia Troisville ar fi un sprijin pentru el. Când, în preajma morţii, doamna Blondet află de căsătoria domnişoarei de Troisville cu generatul Montcornet, veni s-o roage în chip solemn să nu-l părăsească niciodată pe Émile şi să-i fi călăuză în lumea parizianã, unde norocul îl chema pe general spre o glorioasă carieră. Din fericire pentru el, Émile ştiu să se descurce şi singur. La douăzeci de ani se remarcă printr-un strălucit debut în lumea literară. Succesul său nu rămase mai prejos nici în înalta societate, unde fusese introdus de tatăl său, care la început a putut să-l ajute. Celebritatea-i precoce şi înfăţişarea lui chipeşă au strâns poate şi mai mult legătura de prietenie ce-l apropia de contesă. Poate că doamna de Montcornet (care avea şi sânge rusesc în vine, căci mama ei era fiica unei prinţese Şerbellof) şi-ar fi renegat prietenul din copilărie, sărac şi luptând din răsputeri cu piedicile vieţii pariziene şi literare; dar când începură strâmtorările datorite traiului aventuros al lui Émile, prietenia lor căpătă o statornicie de nezdruncinat – şi de o parte şi de cealaltă. Blondet, pe care tânărul d'Esgrignon îl întâlni cu ocazia primului său ospăţ,

trecea drept una dintre gloriile gazetăriei. Era la mare preţ în lumea politică şi îşi merita cu prisosinţă reputaţia. Bătrânul Blondet n-avea nici cea mai mică idee despre puterea pe care guvernul constituţional o dăduse ziarelor; nimeni nu se gândea să-i vorbească despre un fiu de care el nici nu voia să audă; nu ştia deci nimic despre acest blestemat vlăstar şi nici despre puterea lui. Integritatea judecătorului era deopotrivă de mare ca şi patima lui pentru flori; el nu cunoştea decât Dreptul. Primea pe împricinaţi, îi asculta, sta de vorbă cu ei, le arăta florile, primea în dar de la ei seminţe preţioase; dar în jilţul său de judecător, devenea omul cel mai nepărtinitor din lume. Felul lui de a proceda era atât de bine cunoscut, încât părţile nu veneau la el decât pentru a-i înfăţişa probele ce puteau aduce o lumină în sacerdoţiul pe care-l exercita. Nimeni nu încerca să-l înşele. Ştiinţa sa, priceperea şi indiferenţa sa faţă de propriile sale însuşiri, îl făceau atât de indispensabil lui Ronceret încât, chiar fără considerente de ordin matrimonial, acesta tot ar fi stânjenit în ascuns demersurile bătrânului judecător în favoarea fiului său; căci dacă băiatul ar fi părăsit Tribunalul, preşedintele n-ar mai fi fost în stare să pronunţe o sentinţă. Blondet nu ştia că fiul său Émile i-ar fi putut împlini dorinţele în câteva ore. Trăia cu o simplitate demnă de eroii lui Plutarc. Seara studia procesele, dimineaţa îşi îngrijea florile, iar în timpul zilei judeca în instanţă. Frumoasă-i slujitoare, coaptă acum şi zbârcită ca un măr ajuns la Paşti, îngrijea de acest cămin, ţinut după legile şi obiceiurile celei mai straşnice zgârcenii. Domnişoara Cadot avea veşnic la ea cheile dulapurilor şi ale cămării cu fructe; era neobosită, mergea ea însăşi în piaţă, deretica prin casă, gătea şi nu lipsea niciodată de la liturghia de dimineaţă. Pentru a da o idee despre viaţa intimă a acestei gospodării, ar fi de ajuns să spunem că tatăl şi fiul nu mâncau niciodată decât fructele puţin atinse, după deprinderea domnişoarei Cadot de a nu servi la desert decât pe cele culese mai de mult; nu cunoşteau

bucuria plinii proaspete şi ţineau toate posturile prescrise de Biserică. Grădinarul îşi avea raţia lui, ca un soldat, şi era mereu supravegheat de această bătrână Validé71, tratată de stăpâni cu atâta deferenţă, încât o aşezau cu ei la masa. În tot timpul meselor, trebăluia între sufragerie şi bucătărie.

Căsătoria lui Joseph Blondet cu domnişoara Blandureau fusese condiţionată, de către părinţii fetei, de numirea bietului avocat fără procese în postul de judecător supleant. În dorinţa de a ajuta fiului său să-şi exercite această profesiune, tatăl nu înceta să-i bată capul cu tot felul de lecţii, doar-doar să capete rutina meseriei. Tânărul Blondet îşi petrecea serile în casa Blandureau, unde fusese admis şi Félicien du Ronceret de când se întorsese de la Paris, fără ca bătrânul sau tânărul Blondet să fie câtuşi de puţin îngrijoraţi. Principiile economice după care se conducea viaţa lor – măsurată cu o exactitate demnă de Cântarul pentru aur al lui Gérard Dow72 – unde nu se trecea nici un grăunte de sare de prisos şi unde nici cel mai mic profit nu era nesocotit, aceste principii economice atât de rigide cedau totuşi în faţa cerinţelor grădinii şi ale serei. Grădina era nebunia „domnului”, admitea domnişoara Cadot, care nu considera dragostea lui oarbă pentru Joseph o nebunie. Cu privire la acest copil, ea împărtăşea preferinţele tatălui; îl iubea, îi cârpea ciorapii şi ar fi vrut ca toţi banii băgaţi în horticultura să fie cheltuiţi cu el. Aleile grădinii, ţinută în chip desăvârşit de un singur grădinar, erau presărate cu nisip fin de râu şi mereu greblate, iar de-a lungul lor creşteau cele mai rare flori. Aci toate miresmele, toate culorile, miile de ghivece micuţe ce dormitau la soare ca şopârlele pe pereţi, nenumărate săpăligi şi prăşitoare aşezate în şir – în sfârşit, toate uneltele şi tot dichisul pentru gingaşa producţie erau îndreptăţite de această nevinovată patimă. La capătul serei din grădină, judecătorul construise un lei de amfiteatru, pe treptele căruia îşi aveau locul cinci sau şase mii de ghivece de

pélargonium – splendidă şi renumită colecţie pe care tot târgul şi câteva persoane din departamentele învecinate veneau s-o admire la vremea când plantele înfloreau. În trecerea sa prin oraş, împărăteasa Marie-Louise onorase cu vizita sa această curioasă seră şi fusese atât de impresionată încât vorbise lui Napoleon despre ea; iar împăratul îl decorase pe bătrânul judecător. Cum acest savant horticultor nu frecventa nici un fel de societate în afară de casa Blandureau, habar n-avea de toate demersurile făcute în surdină de către preşedinte. Cei care pătrunseseră intenţiile lui du Ronceret se temeau prea mult de el pentru a-l înştiinţa pe inofensivul Blondet.

Cât despre Michu, acest tânăr cu atâtea proptele, era mult mai preocupat să placă femeilor din înalta societate, unde recomandările familiei de Cinq-Cygne73 îl ajutaseră să fie primit, decât să vadă de procesele cu totul neînsemnate ale unui tribunal provincial. Având o rentă de două mii de franci, era căutat de mame şi ducea o viaţă de huzur. Îşi „făcea” tribunalul, Ca să fie cu cugetul împăcat, aşa cum îţi faci temele la şcoală; la toate el da din cap, spunând: „Bine, domnule preşedintei” Dar sub aparenţa-i nepăsare, se ascundea inteligenţa superioară a unui om ce-şi făcuse studiile la Paris şi care se distingea de pe acum ca substitut. Obişnuit să studieze cu îndemânare orice problemă, el rezolva cu repeziciune pricini care preşedintelui şi lui Blondet le luau un timp îndelungat – şi de multe ori el rezuma acestora chestiunile mai dificile.

În împrejurări delicate, preşedintele şi vicepreşedintele consultau pe judecătorul lor supleant, îi încredinţau deliberările cele mai spinoase, minunându-se întotdeauna de iuţeala cu care cuprindea lucrurile, în aşa măsură încât bătrânul Blondet nu mai găsea nimic de adăugat sau de refăcut. Oblăduit de aristocraţia cea mai pretenţioasă, tânăr şi bogat, judecătorul supleant trăia în afara intrigilor şi meschinăriilor districtului, lua deseori parte la petrecerile câmpeneşti, zburda cu tinerelul, făcea curte

mamelor, dănţuia pe la baluri şi juca la cărţi ca un adevărat om de finanţe. Pe scurt, se achita în chip desăvârşit de rolul său de magistrat la modă, fără să-şi compromită demnitatea pe care ştia – ca orice om de duh – să şi-o afirme ori de câte ori se cerea. Inspira simpatie prin felul sincer în care adoptase moravurile de provincie, fără să le critice. Şi toţi îşi dădeau osteneala să-i facă tânărului cât mai plăcut acest răstimp de restrişte.

Procurorul regal, magistrat de mare talent, dar care era vârât în politică, impunea preşedintelui. Dacă nu s-ar fi întâmplat să lipsească din oraş, nu s-ar fi iscat toată afacerea d'Esgrignon. Iscusinţa, îndemânarea lui în asemenea împrejurări, ar fi aranjat lucrurile. Preşedintele şi du Croisier profitaseră de faptul că el se afla tocmai atunci în Parlament – unde trecea drept unul dintre cei mai străluciţi oratori guvernamentali – pentru a-şi urzi intrigile, socotind cu destulă viclenie că Justiţia, o dată sesizată şi totul fiind dat în vileag, nu va mai fi nimic de făcut. Într-adevăr, în timpul acela, la nici un tribunal Parchetul n-ar fi primit, fără o îndelungă cercetare şi fără să refere procurorului general, o plângere pentru fals împotriva primului născut al uneia dintre cele mai nobile familii ale Regatului. În asemenea împrejurări, oamenii justiţiei, de acord cu guvernul, ar îi încercat mii de tranzacţii pentru a înăbuşi o plângere care putea trimite la galere un tânăr imprudent. Ar fi făcut de altfel acelaşi lucru şi în cazul unei familii liberale onorabile, bineînţeles, cu condiţia ca să nu fie prea făţiş potrivnică Tronului şi Altarului. Primirea reclamaţiei lui du Croisier şi arestarea tânărului conte nu s-ar fi produs, în mod normal, cu atâta uşurinţă. Iată deci cum procedaseră preşedintele şi du Croisier pentru a-şi atinge ţelul.

Domnul Sauvager, tânăr avocat regalist, ajuns la gradul de prim-substitut, datorită servilismului faţă de guvern, domnea la Parchet în lipsa şefului său. De el depindea lansarea rechizitoriului care să dea curs plângerii lui du

Croisier Sauvager, om de nimic şi fără nici o avere, trăia numai din leafă. Guvernul se bizuia pe de-a-ntregul pe un om de la care aştepta totul. Preşedintele a vrut să profite de această situaţie. De îndată ce falsul fu în mâinile lui du Croisier, chiar în aceeaşi seară, doamna du Ronceret, împinsă de soţul ei, avu o lunga convorbire cu Sauvager, atrăgându-i atenţia cât de nesigură este cariera de magistrat În Parchet: o simplă toană ministerială, o singură greşeală şi viitorul unui om se poate nărui.

— Fii un om conştiincios şi pune-ţi concluziile chiar împotriva guvernului, dacă n-are dreptate. Tot eşti pierdut. Poţi profita în momentul de faţă, adăugă ea, de situaţia dumitale, pentru a face o căsătorie frumoasă care să te pună pentru totdeauna la adăpost de orice neajuns, procurându-ţi o avere care să-ţi îngăduie să te faci judecător de şedinţă. Prilejul e cum nu se poate mai binevenit. Domnul du Croisier nu va avea niciodată copii, toată lumea ştie de ce; averea lui şi a nevestei sale va trece aşadar asupra nepoatei lor, domnişoara Duval. Domnul Duval, ale cărui buzunare sunt doldora, este cineva în industria metalurgică, iar tatăl său, care încă trăieşte, mai are şi el avere. Laolaltă, tatăl şi fiul au un milion ce va fi dublat cu ajutorul lui du Croisier, care e acum în legătură cu marile bănci şi industrii din Paris. Domnul şi doamna Duval vor acorda, fireşte, mâna fetei lor, unui bărbat ce le va fi prezentat de către unchiul lor du Croisier, având în vedere cele două averi ce vor rămâne nepoatei, căci du Croisier va da, fără îndoială, domnişoarei Duval şi averea soţiei lui care nu are moştenitori. Cunoşti ura pe care du Croisier o poartă familiei d'Esgrignon; serveşte-l aşadar, fii bărbat, primeşte plângerea pentru fals pe care o va depune împotriva tânărului d'EsgrignoN. Urmăreşte imediat pe conte, fără să mai consulţi pe procurorul regal. Apoi roagă-te lui Dumnezeu să fii destituit pentru c-ai fost un magistrat imparţial şi ai judecat împotriva dorinţei guvernului şi viitorul îţi e asigurat! Vei avea o soţie încântătoare şi zestre

– o rentă de treizeci de mii de livre, fără să mai socoteşti cele patru milioane la care poţi spera peste vreo zece ani.

În două seri, primul substitut fu cu totul câştigat. Preşedintele şi domnul Sauvager ţinuseră afacerea secretă faţă de bătrânul judecător, faţă de supleant şi de al doilea substitut Sigur de imparţialitatea lui Blondet în faţa faptelor, preşedintele avea majoritatea, fură să mai pună la socoteală pe Camusot. Dar totul avea să dea greş din pricina defecţiunii neprevăzute a judecătorului de instrucţie. Preşedintele dorea o punere sub acuzare înainte ca procurorul regal să fie încunoştinţat. Nu cumva Camusot sau cel de-al doilea substitut îl vor încunoştinţa?

Acum, explicând viaţa intimă a judecătorului de instrucţie Camusot, se vor vedea poate motivele care îndrituiau pe Chesnel să considere pe acest tânăr magistrat drept prieten al d'Esgrignonilor – ceea ce îl făcuse să aibă curajul de a-l opri în plină stradă. Camusot, fiu! primei soţii a unui negustor de mătăsuri din strada Bourdonais, obiect al ambiţiilor tatălui său, fusese hărăzit magistraturii. Căsătorindu-se, obţinuse protecţia unui aprod de la cabinetul regelui (protecţie ascunsă, dar eficace), fapt căruia îi datora numirea sa ca judecător şi mai târziu ca judecător de instrucţie. La moartea părinţilor săi, nu avusese altă avere decât o rentă de trei mii de scuzi; domnişoara Thirion nu-i adusese decât o zestre de douăzeci de mii de franci, deci gospodăria lui era destul de săracă, deoarece leafa de judecător în provincie nu trecea peste o mie cinci sute de franci. Judecătorii de instrucţie mai au un supliment de o mie de franci pentru cheltuieli şi lucrări neprevăzute. Cu toate că îţi dau multă bătaie de cap, acestea sunt posturi deştul de căutate, dar sunt revocabile; de aceea, doamna Camusot îşi mustrase soţul pentru că îşi dezvăluise gândurile în faţa preşedintelui. După trei ani de căsnicie, Marie-Cécile-Amélie Thirion primi binecuvântarea cerească prin două fericite naşteri: a unei fete şi a unui băiat; dar ea se ruga lui Dumnezeu să n-o mai

binecuvânteze atât… încă asemenea câteva binecuvântări şi strâmtorarea ar fi devenit mizerie. Averea domnului Camusot-tatăl avea să se facă aşteptată încă multă vreme. De altfel, această frumoasă moştenire nu putea să asigure un venit mai mare decât opt sau zece mii de franci rentă copiilor negustorului, în număr de patru. Şi apoi, până să se întâmple ceea ce, acei ce se îndeletnicesc cu peţitul, numesc „speranţe” – judecătorul nu va avea şi el copii de înzestrat? Oricine va pricepe deci situaţia unei femeiuşti pline de cuminţenie şi hotărâre, cum era doamna Camusot; ea îşi dăduse prea bine seama câtă importanţă putea avea pentru soţul ei orice pas greşit şi de aceea se amesteca în treburile lui judiciare.

Copilă unică a unui fost slujitor al regelui Ludovic al XVIII-lea, un valet ce-l însoţise pe rege în Italia, în Curlanda, în Anglia şi pe care suveranul îl răsplătise, dându-i singurul post pe care-l putea ocupa – aprod la cabinetul său de lucru – Amélie cunoscuse în căminul părintesc un fel de reflex al vieţii de la Culte. Thirion îi descria nobilimea, miniştrii, personalităţile de vază pe care el le anunţa, le introducea şi le vedea intrând şi ieşind. Crescută oarecum la uşa palatului Tuileries, tânăra prinsese ceva din principiile practicate acolo şi adoptase dogma supunerii absolute faţă de putere. Iată de ce socotise, cu înţelepciune, că aşezându-se de partea d'Erisgrignonilor, soţul ei ar fi pe placul doamnei ducese de Maufrigneuse, aşadar pe placul a două familii puternice, pe care tatăl ei s-ar putea bizui la nevoie pentru a mijloci pe lângă rege. La cel dintâi prilej, Camusot ar fi putut fi numit judecător la Paris. Această mult visată şi fără încetare dorită avansare avea să le aducă un salariu de şase mii de franci, la care se adăuga bucuria de a locui la tatăl ei, sau la Camusot, cu toate avantajele celor două averi părinteşti. Dacă proverbul „ochii care nu se văd, se uită” se adevereşte cu privire la cele mai multe dintre femei, el se dovedeşte cu atât mai adevărat când e vorba de sentimente de familie şi de protecţii ministeriale sau regale. În toate

timpurile, oamenii aflaţi în serviciul personal al regelui îşi conduc foarte bine corabia; te interesezi de un om, fie el chiar un valet, când îl vezi zilnic.

Doamna Camusot, care se considera „în trecere” aci, închiriase o căsuţă în strada du Cygne. Oraşul nu era destul de populat pentru ca să se ti împământenit obiceiul de a închiria locuinţe mobilate, iar familia, nu de ajuns de înstărită pentru a-şi permite să locuiască un palat, ca Michu de pildă. Pariziana se resemnase aşadar să accepte un mobilier de provincie. Veniturile modeste au silit-o să ia o casă foarte urâtă, dar care se remarca totuşi printr-o oarecare naivă inventivitate în unele amănunte. Lipită de imobilul vecin în aşa tel încât faţada privea spre curte, nu avea spre stradă decât o singură fereastră la fiecare etaj. În fundul curţii (împrejmuită de două ziduri împodobite cu trandafiri şi verdeaţă), cu faţa spre casă, se înălţa un hambar sprijinit pe două arcade de cărămidă. O uşă mică te conducea în acest imobil întunecos, umbrit de un nuc mare crescut în mijlocul ogrăzii. La parter, unde te ducea o scară cu rampă dublă şi balustrada de fier împodobită, dar roasă de rugină, se afla sufrageria ce da spre stradă, iar de partea cealaltă bucătăria. Din capătul coridorului care despărţea cele două camere, pornea o scară de lemn. Etajul întâi se compunea numai din două camere, dintre care una slujea de cabinet magistratului, cealaltă fiind dormitorul soţilor. Al doilea cat, mansardat, cuprindea, de asemenea, două odăi, una pentru bucătăreasă, cealaltă pentru jupâneasa care avea în grijă şi copiii. Niciuna dintre aceste camere n-avea plafon, ci doar grinzi văruite, cu spaţiul dintre ele bulgărit. Cele două odăi de la primul etaj, cum şi sala de jos, aveau pereţii căptuşiţi cu tăblii de forme complicate, pe care migăliseră cu răbdare dulgherii veacului trecut. Această lemnărie, vopsită într-un cenuşiu murdar, avea cea mai tristă înfăţişare. Cabinetul judecătorului semăna cu al unui avocat de provincie: un birou mare şi un fotoliu de mahon, biblioteca de student în

drept şi un mobilier sărăcăcios adus de la Paris. Camera doamnei purta pecetea gustului provincial; ornamente albastre şi albe, un covor şi o mobilă disparată, fără stil, care părea modernă, deşi ceva asemănător nu fusese nicicând adoptat la Paris. Cât despre sufrageria de la parter, era o odaie de provincie, goală, rece, cu tapet igrasios şi şters. În acest cadru – fără a avea altă privelişte decât nucul, zidurile negre acoperite cu frunziş şi strada aproape pustie – îşi petrecea zilele o femeie destul de vioaie şi plină de viaţă, obişnuită cu distracţiile şi agitaţia Parisului, singură în cea mai mare parte a timpului sau primind vizite plicticoase şi stupide, care o făceau să prefere singurătatea în locul sporovăielilor fără de rost, mai ales că cea mai uşoară glumă ce şi-ar fi îngăduit-o ar fi stârnit nesfârşite comentarii, înveninându-i astfel zilele. Ocupată cu copiii, nu atât din plăcere, cât mai ales pentru a-şi umple viaţa solitară, nu găsea alte perspective gândurilor sale decât intrigile care se ţeseau în jurul ei şi uneltirile unor provinciali prinşi în cercul strâmt al ambiţiilor. De aceea pătrundea cu uşurinţă unele taine la care soţul ei nici nu se gândea. Nu şopronul plin cu lemne în care jupâneasa spăla rufe îi atrăgea privirile atunci când, aşezată la fereastra odăii ei, se întrerupea din lucrul vreunei broderii; în acele clipe vedea Parisul, unde totul era plăcut, plin de viaţă; visa la serbări şi plângea la gândul că se afla surghiunită în închisoarea aceea rece de provincie. Regreta că trăia într-un ţinut liniştit, unde nu se întâmpla nici o conspiraţie, nici o afacere răsunătoare. Se vedea lâncezind vreme îndelungată la umbra nucului din curte.

Doamna Camusot era o femeie mică, durdulie, proaspătă, blondă, cu fruntea bombată, gura nu prea cărnoasă şi bărbia proeminentă – trăsături pe care tinereţea le făcea suportabile, dar menite s-o îmbătrânească de timpuriu. Ochii săi vii şi şăgalnici trădau însă excesiva şi nevinovata ei dorinţă de a parveni şi invidia pe care i-o pricinuia actuala ei inferioritate; ei aprindeau două lumini pe faţa sa comună

şi o înfrumuseţau cu o anumită putere a simţământului acesta pe care mai târziu avea să-l ostoiască succesul. Punea multă grijă în dichisirea toaletelor şi inventa iot soiul de garnituri pe care şi le broda singură; chibzuia îndelung asupra gătelilor, împreună cu: jupâneasa adusă, de la Paris, menţinând astfel În provincie buna faimă a parizienelor. Causticitatea ei o făcea să fie temută; nu era câtuşi de puţin iubită. Cu spiritul ei fin, iscoditor, propriu femeilor lipsite de ocupaţie, silite astfel să-şi umple zilele cu fel de fel de preocupări, ea descoperise gândurile tainice ale preşedintelui. De aceea îl sfătuise în ultimul timp pe Camusot să-l înfrunte. Afacerea în care era implicat tânărul conte era o excelentă ocazie. Înainte de a veni la serata lui du Croisier, nu-i fusese greu să demonstreze soţului ei că, în această afacere, primul substitut merge împotriva intenţiilor şefilor săi. Datoria lui Camusot era să-şi facă o trambulină din acest proces criminal, favorizând familia d'Esgrignon, cu mult mai puternică decât tabăra lui du Croisier.

— Sauvager n-are să se însoare niciodată cu domnişoara Duval, deşi i s-a fluturat înaintea ochilor această perspectivă; are să fie în schimb păcălit de către machiavelicii de la Val-Noble, cărora le va jertfi cariera. Camusot, afacerea asta, atât de nenorocită pentru d'Esgrignon şi atât de perfid pornită de către preşedinte în favoarea lui du Croisier, nu-ţi va fi de folos decât ţie, îi zise ea pe când se întorceau acasă.

Şireata parizianǎ dibuise de asemenea uneltirile ascunse ale preşedintelui pe lângă Blandureau şi motivele pe care le avea ca să zădărnicească strădaniile bătrânului Blondei; dar nu vedea nici un profit în faptul de a-l fi lămurit pe tată sau pe fiu asupra primejdiei situaţiei lor; se bucura de această comedie începută, fără să bănuiască ce mare însemnătate putea avea secretul pe care ea îl aflase, în privinţa cererii făcute familiei Blandureau, de către succesorul lui Chesnel, în favoarea lui Félicien Ronceret. În

cazul în care poziţia soţului ei ar fi ameninţată de către preşedinte, doamna Camusot îl putea ameninţa la rândul ei, atrăgând atenţia horticultorului că i se fură floarea pe care el voia s-o transplanteze în grădina lui.

Fără să poată pătrunde, ca doamna Camusot, dedesubturile prin care preşedintele şi du Croisier îl câştigaseră pe primul substitut. – examinând diferitele interese grupate în jurul florilor de crin ale Tribunalului, Chesnel văzu că se poate bizui pe procurorul regal, pe Camusot şi pe Michu. Doi judecători ce erau pentru d'Esgrignon, ar fi zădărnicit toată uneltirea. În sfârşit, notarul cunoştea prea bine dorinţele bătrânului Blondet ca să ştie că imparţialitatea lui s-ar fi lăsat înduplecată doar pentru a realiza ţelul întregii sale vieţi: numirea fiului său în postul de supleant. Chesnel adormi plin de speranţe, cu gândul să se ducă la domnul Blondet, spre a-i oferi posibilitatea realizării vechilor sale năzuinţe şi spre a-i dezvălui perfidia preşedintelui du Ronceret. După ce va fi câştigat de partea sa pe bătrânul judecător, va vizita pe judecătorul de instrucţie, căruia nădăjduia să-i dovedească, dacă nu nevinovăţia, cel puţin imprudenţa lui Victurnien şi să reducă astfel toată afacerea la o tinerească nechibzuinţă.

Chesnel n-apucă să doarmă nici prea mult, nici prea liniştit căci, înainte de zorii zilei, menajera îl trezi ca să-i prezinte pe ce! mai fermecător personaj al acestei povestiri, pe cel mai drăguţ tânăr din lume, pe doamna ducesă de Maufrigneuse, îmbrăcata bărbăteşte şi venită singură cu caleaşca.

— Ţin să-l salvez sau să mor cu el, se adresă ea notarului, căruia i se părea că visează. Am o sută de mii de franci pe care regele mi i-a dat din caseta lui personală, pentru a cumpăra dovada nevinovăţiei lui Victurnien, dacă adversarul său este coruptibil. Dacă dăm greş, am otravă, pentru a-l pune la adăpost de orice, chiar pentru a-l sustrage acuzaţiei. Dar nu vom da greş. Procurorul regal, căruia i-am dat de ştire tot ceea ce se petrece, mă urmează:

n-a putut veni cu mine, căci a vrut să ia cu el şi ordinele ministrului de Justiţie.

Chesnel povesti ducesei, scenă cu scenă, toate cele întâmplate; se înfăşură apoi în halatul său de casă şi căzu la picioarele ei pe care începu să le sărute, cerându-şi scuze pentru necuviinţa pe care bucuria îl încumeta s-o facă.

— Suntem salvaţi! strigă el poruncind Brigittei să pregătească tot ce ar avea nevoie ducesa, după o noapte petrecută pe drum.

Făcu apel la curajul frumoasei Diana, demonstrându-i necesitatea de a se duce la judecătorul de instrucţie dis-de-dimineaţă, pentru ca nimeni să nu afle taina acestui demers, nici să bănuiască măcar sosirea ei.

— Dar ce, crezi că n-am paşaport în regulă? spuse ea, arătând o foaie în care era trecută drept domnul viconte Félix de Vandenesse, secretar particular al regelui. Nu ştiu eu să-mi joc bine rolul de bărbat? reluă ducesa, trecându-şi degetele prin peruca ei a la Titus ţi jucându-se cu cravata.

— Ah, doamnă ducesă, sunteţi un înger! strigă Chesnel şi-l podidiră lacrimile. (Ea rămânea desigur un înger, chiar şi-n straie bărbăteşti.) încheiaţi-vă redingota, înfăşuraţi-vă până la ochi în mantie, luaţi-mă de braţ şi să alergăm la Camusot, înainte ca cineva să ne poată întâlni.

— Voi vedea pe un om care se numeşte Camusot?

— Şi care are nasul precum numele74, răspunse Chesnel.

Cu toate că bătrânului notar numai de glumă nu-i ardea, socotea că se cuvine s-asculte de capriciile ducesei, să râdă o dată cu ea, să plângă o dală cu ea; îl înfiora însă lipsa de seriozitate a unei femei care chiar atunci când face o faptă mare, găseşte prilej de glumă. Dar ce n-ar fi făcut pentru a salva băiatul!

În timp ce Chesnel se îmbrăca, doamna de Matifrigneuse luă o ceaşcă de cafea cu lapte cu frişcă, pe care i-o servi Brigitte, recunoscând superioritatea bucătăreselor de provincie asupra maiştrilor bucătari de la Paris, care neglijează mici amănunte atât de importante pentru

cunoscători. Datorită gusturilor stăpânului ei, amator de mâncăruri alese, Brigitte îi putu oieri o gustare de soi, după care ducesa, însoţită de Chestiei, porni spre casa doamnei şi domnului Camusot.

— Ah! Mai există şi o doamnă Camusot! exclamă ducesa. Atunci, afacerea s-ar putea aranja.

— Cu atât mai mult cu cât doamna – care este pariziană – pare a se plictisi groaznic printre noi, provincialii.

— Deci nu trebuie să avem nici un secret faţă de ea.

— Veţi putea judeca singură ce trebuie să ascundeţi şi ce nu, adăugă cu supunere Chesnel. Cred că va fi foarte măgulită să primească în casa ei pe ducesa de Maufrigneuse. Pentru a nu compromite nimic, va trebui, desigur, să rămâneţi la ea până diseară, bineînţeles dacă nu vedeţi în asta vreun inconvenient.

— E o persoană bine, doamna Camusot? întrebă ducesa cu un aer îngâmfat.

— Cam face pe stăpâna la ea acasă, răspunse Chesnel.

— Atunci probabil că se amestecă şi-n afacerile Tribunalului, reluă ducesa. Numai în Franţa, domnule Chesnel, se întâlnesc femei care devin soţii atât de conştiincioase, încât se căsătoresc şi cu funcţiile, comerţul sau lucrările soţilor lor. În Italia, în Anglia, în Spania, femeile îşi fac un punct de onoare din a-şi lăsa bărbaţii să se zbată singuri, în toate chestiunile de afaceri; îşi dau tot atâta osteneală să le ignoreze, pe cât se străduiesc burghezele noastre franceze să fie la curent cu ele. De o gelozie de necrezut în politica conjugală, franţuzoaicele vor să le ştie pe toate. De aceea, în cele mai mărunte greutăţi ale vieţii, se simte în Franţa mâna femeii care sfătuieşte, îndrumă, luminează pe soţul ei. Cei mai mulţi bărbaţi n-au a se plânge în această privinţă. În Anglia, dimpotrivă, lipsa de interes pentru afacerile soţului este atât de perfectă, încât dacă un bărbat ar fi băgat la închisoare pentru datorii timp de douăzeci şi patru de ore, la întoarcere, soţia lui, neinformată, ar fi în stare să-i facă o scenă de gelozie.

— Am ajuns cu bine, fără să fi întâlnit pe nimeni, spuse Chesnel. Doamnă ducesă, veţi avea cu atât mai multă trecere aici, cu cât tatăl doamnei Camusot, pe numele său Thirion, este aprod la cabinetul maiestăţii sale.

— Şi regele nu s-a gândit la asta! Nu se gândeşte la nimic! exclamă ea. Thirion e acela care ne-a introdus, pe prinţul de Cadignan, pe domnul de Vandenesse şi pe mine! Suntem deci stăpâni în această casă. Pune totul la cale cu soţul, în timp ce eu voi vorbi cu soţia lui.

Jupâneasa, care tocmai spăla şi îmbrăca copiii, introduse pe cei doi străini în săliţa neîncălzită.

— Du-te şi prezintă această carte de vizită stăpânei dumitale, şopti ducesa la urechea servitoarei – dar nimeni să n-o citească în afară de ea. Dacă eşti discretă, te voi răsplăti, micuţa mea.

Jupâneasa rămase înmărmurită, auzind glas de femeie sub această încântătoare înfăţişare de bărbat.

— Trezeşte-l pe domnul Camusot, i se adresă şi Chesnel, şi spune-i că-l aştept pentru o chestiune importantă.

Jupâneasa urcă scările. Peste câteva clipe, doamna Camusot, în capot, se repezi pe scări şi pofti înăuntru pe frumosul străin, după ce împinse pe Camusot, dezbrăcat, în cabinetul său, cu toate catrafusele, poruncindu-i să se îmbrace şi s-o aştepte acolo. Atâta vâlvă şi emoţie fusese provocată de cartea de vizită pe care era gravat:

Doamna ducesă de Maufrigneuse.

Fiica aprodului de la cabinetul regelui înţelesese totul.

— Domnule Chesnel, parc-a căzut trăsnetul aici, spuse jupâneasa în şoaptă, la întoarcere. Domnul se îmbracă în cabinet; poftiţi, puteţi urca.

— Nici un cuvânt despre toate astea, îi porunci notarul.

Chesnel, simţindu-se sprijinit de înalta doamnă care avea şi consimţământul verbal al regelui în privinţa măsurilor de luat pentru salvarea contelui d'Esgrignon, luă un aer autoritar, care i-a servit mult mai mult în întâlnirea cu

Camusot, decât aerul umil cu care i-ar fi vorbit dacă ar fi fost singur, fără ajutoare.

— Cuvintele mele de ieri seară – i se adresă el lui Camusot – v-au putut mira, dar sunt cât se poate de serioase. Familia d'Esgrignon se bizuie pe dumneavoastră pentru buna instruire a unei afaceri din care trebuie să iasă neîntinată.

— Domnule Chesnel, nu vreau să relev ceea ce este supărător pentru mine şi jignitor la adresa Justiţiei în cuvintele dumneavoastră. Poziţia pe care o aveţi pe lângă familia d'Esgrignon o scuză îndeajuns, dar…

— Scuzaţi-mă că vă întrerup. Vin să vă spun lucruri pe care superiorii dumneavoastră le gândesc, dar n-au curajul să le mărturisească, şi pe care oamenii deştepţi le ghicesc; şi dumneavoastră sunteţi un om deştept. Să presupunem că tânărul a acţionat cu imprudenţă; credeţi că Regele, Curtea, Cabinetul ministerial sunt măguliţi să vadă un nume vechi ca al d'Esgrignonilor târât la Curtea cu juri? Este oare în interesul nu numai al regalităţii, dar al ţării, ca familiile istorice să se prăbuşească? Egalitatea, astăzi cuvântul magic al opoziţiei, nu-şi află oare chezăşia în existenţa unei înalte aristocraţii consacrate de timp? Ei bine, în cazul nostru nu numai că n-a fost nici cea mai mică imprudenţă, dar suntem chiar nişte nevinovaţi căzuţi într-o capcană.

— Sunt curios să ştiu cum! răspunse judecătorul.

— Domnule Camusot, reluă Chesnel, de doi ani de zile, du Croisier a lăsat mereu să se ridice, pe numele lui, sume importante de către contele d'Esgrignon. Voi produce poliţe pentru peste o sută de mii de scuzi, mereu achitate de el, sume ce i-au fost restituite prin mine. Notaţi bine acest lucru, fie înainte, fie după scadenţă. Domnul conte d'Esgrignon este în măsură să vă prezinte o chitanţă pentru suma ridicată de dânsul, anterior aşa-zisului fals! În acest caz, nu vedeţi în această plângere un act de ură de partid? Nu este această acuzaţie o odioasă calomnie adusă moştenitorului uneia dintre cele mai vechi familii, de către

cei mai înverşunaţi duşmani ai Tronului şi ai Altarului? Aşadar n-a existat fals în această afacere, după cum nu este în expunerea ce v-o fac. Întrebaţi-o pe doamna du Croisier, care încă nu ştie de plângerea pentru fals; vă va declara că eu i-am înmânat suma, pe care a păstrat-o pentru a o da soţului, care atunci era absent şi care nu i-a cerut-o. Întrebaţi-i şi pe du Croisier, probabil că nici nu ştie că am plătit doamnei du Croisier aceşti bani.

— Domnule, răspunse judecătorul de instrucţie, puteţi face asemenea afirmaţii în salonul domnului d'Esgrignon, sau cuiva care n-are habar de această afacere şi veţi fi crezut; dar un judecător de instrucţie. În afară doar dacă nu este un dobitoc, nu poate crede că o soţie supusă, ca doamna du Croisier, poate păstra în scrinul ei o sută de mii de scuzi, fără să spună o vorbă soţului ei; sau că un bătrân notar m-a informat numaidecât pe domnul du Croisier de plata sumei.

— Bătrânul notar s-a dus la Paris să pună capăt destrăbălărilor băiatului.

— N-am interogat încă pe contele d'Esgrignon, reluă judecătorul; răspunsurile sale mă vor lămuri.

— E la secret? întrebă notarul.

— Da, răspunse Camusot.

— Domnule judecător, exclamă Chesnel, care văzu primejdia, instrucţia poate fi condusă fie pentru, fie împotriva noastră; veţi alege între a constata – după declaraţiile doamnei du Croisier – restituirea sumei, anterior poliţei, şi între a interoga pe un biet învinovăţit care în tulburarea lui nu-şi va mai aminti desigur nimic şi care va compromite tot. Veţi alege ce vi se pare mai verosimil: sau faptul că o femeie nepricepută în afaceri poate uita ceva, sau că un d'Esgrignon poate săvârşi un fals.

— Nu e vorba de toate astea, răspunse judecătorul. E vorba să ştim dacă domnul conte d'Esgrignon a făcut o poliţă din partea de jos a unei scrisori trimise lui de către du Croisier.

— Ei! putea s-o facă, strigă doamna Camusot, care tocmai intra, urmată de frumosul necunoscut.

Domnul Chesnel restituise doar suma…

Şi se aplecă spre soţul ei şoptindu-i:

— La primul loc vacant, vei fi numit judecător supleant. Serveşti de-a dreptul pe rege în această afacere şi sunt sigură că n-au să te uite. Acest tânăr este ducesa de Maufrigneuse, vezi, nu care cumva să spui c-ai văzut-o, dar fă orice pentru tânărul conte – hai, curaj.

— Chiar dacă instrucţia, replică judecătorul, ar fi condusă favorabil, în sensul că ar pune în evidenţă nevinovăţia tânărului conte, pot eu oare să răspund de judecata care va urma? Domnul Chesnel şi tu, draga mea, cunoaşteţi dispoziţiunile preşedintelui…

— La mai lasă! îl întrerupse doamna Camusot. Du-te chiar azi dimineaţă la domnul Michu, spune-i de arestarea domnului conte şi veţi fi doi contra doi. Îţi garantez eu. Michu e parizian şi ştii cât de devotat este nobilimii. Un câine bun aleargă după vânat de soi.

În aceeaşi clipă se auzi la uşă glasul domnişoarei Cadot, anunţând că aduce o scrisoare urgentă. Judecătorul ieşi şi se întoarse citind aceste rânduri:

Domnul vicepreşedinte al Tribunalului roagă pe domnul Camusot să ia parte la audieri azi şi în zilele următoare, pentru ca Tribunalul să fie complet în timpul lipsei domnului preşedinte care îi trimite salutările sale.

— S-a isprăvit cu instrucţia afacerii d'Esgrignon! exclamă doamna Camusot. Nu ţi-am spus eu c-au să-ţi joace o festă urâtă? Preşedintele s-a dus să te vorbească de rău la procurorul general şi la preşedintele Curţii. Înainte ca să poţi instrui afacerea, vei fi schimbat. E limpede!

— Veţi rămâne, domnule Camusot, spuse ducesa. Procurorul regal va sosi, nădăjduiesc, la timp.

— Când soseşte procurorul regal, trebuie să găsească totul pus la punct, spuse cu avânt doamna Camusot. Da, dragul meu, da, întări ea, uitându-se hotărât la soţul ei care

încremenise. Preşedinte bătrân şi ipocrit! Vrei să faci pe şiretul cu noi; ai să-ţi mai aduci aminte de asta! Vrei să jucăm după cum ne cânţi tu, ei, lasă, că o să-ţi arate ea ţie, Cécile-Amélie Thirion. Bietul moş Blondet! Cu atât mai bine pentru el că preşedintele a plecat în călătorie; nătărăul ăla de fiu-său are să se însoare cu domnişoara Blandureau. Mă duc să-i deschid ochii lui Blondet-tatăl. Tu, Camusot, du-te la Michu, în timp ce doamna ducesă şi cu mine alergăm să vorbim cu bătrânul Blondet. Şi aşteaptă-te să auzi tot oraşul vuind că m-am plimbat cu un amant în dimineaţa asta.

Doamna Camusol dădu braţul ducesei şi o conduse pe străzi lăturalnice, până ce ajunseră la uşa bătrânului judecător, fără să întâlnească vreo persoană primejdioasă. Între timp, Chesnel se duse să se sfătuiască cu tânărul conte la închisoare, unde Camusot îl lăsă să pătrundă într-ascuns.

Bucătăresele, servitoarele şi alţi oameni sculaţi de dimineaţă, care au văzut-o pe doamna Camusot şi pe ducesă pe uliţe dosnice, l-au luat pe tânăr drept un amant sosit de la Paris. După cum bine prevăzuse Cécile-Amélie, până seara ştirea despre abaterile ei conjugale se împrăştiase în tot târgul şi bârfeala era în toi. Doamna Camusot şi pretinsul amant l-au găsit pe bătrânul Blondet în seră. După ce salută pe soţia colegului său şi pe tovarăşul ei, aruncă tânăr ului încântător o privire cercetătoare, plină de neîncredere.

— Vă prezint un vâr de-al soţului meu, se adresă ea domnului Blondet, arătând spre ducesă, unul dintre cei mai distinşi horticultori din Paris, care se întoarce din Bretagne şi nu poate petrece decât o singură zi cu noi. Domnul a auzit vorbindu-se de florile şi arbuştii dumneavoastră, şi ne-am permis să venim de dimineaţă.

— Ah! Domnul este horticultor? întrebă bătrânul judecător.

Ducesa dădu din cap fără să scoată o vorbă.

— Iată, spuse judecătorul, arborele meu de cafea şi arborele de ceai.

— De ce oare a plecat domnul preşedinte? întrebă doamna Camusot. Fac prinsoare că absenţa lui e în legătură cu Camusot.

— Întocmai. Iată, domnule, cel mai rar cactus din lumE. Continuă el arătând într-un ghiveci o plantă ce semăna cu un bambus mâncat de lepră. Vine din Noua Olandă. Dar sunteţi cam tânăr, domnule, pentru un horticultor.

— Lasă florile, dragă domnule Blondet, întrerupse doamna Camusot. E vorba de dumneata, de speranţele dumitale, de căsătoria fiului dumitale cu domnişoara Blandureau. Preşedintele te păcăleşte.

— Ei aş! exclamă judecătorul neîncrezător.

— Da, reluă ea. Dacă te-ai ocupa mai mult de oameni şi mai puţin de flori, ai vedea că zestrea şi speranţele pe care le-ai sădit, le-ai stropit, le-ai plivit şi le-ai crescut, sunt azi pe cale de a fi culese de alte mâini viclene.

— Doamnă!…

— O! Nimeni din târg nu va avea curajul să se strice cu preşedintele, spunându-ţi adevărul. Eu, care nu sunt din partea locului şi care, datorită acestui tânăr cumsecade voi merge în curând la Paris, te anunţ că succesorul lui Chesnel a cerut în mod formal mâna domnişoarei Claire Blandureau, pentru tânărul du Ronceret, căruia părinţii lui îi dau cincizeci de mii de scuzi. Cât despre Félicien, promite să accepte să fie avocat, pentru a fi numit judecător.

Bătrânul magistrat scăpă din mână ghiveciul pe care-l luase, vrând să-l arate ducesei.

— Ah! cactusul meu! Ah! fiul meu! Domnişoara Blandureau! Uite, s-a rupt floarea cactusului.

— Dar toate se pot aranja, spuse râzând doamna Camusot. Dacă vrei să-ţi vezi fiul judecător de azi într-o lună, îţi vom spune ce trebuie să faci…

— Domnule, treceţi dincolo, veţi vedea pelargoniile mele, o privelişte feerică atunci când ele sunt înflorite. De ce, se

adresă el doamnei Camusot, îmi vorbiţi de aceste afaceri în faţa vărului dumneavoastră?

— Totul depinde de el, răspunse doamna Camusot. Numirea fiului dumitale este pierdută pe vecie dacă vorbeşti cuiva despre acest tânăr.

— Ei, asta-i!

— Tânărul acesta este o floare.

— Ah!

— Este ducesa de Maufrigneuse, trimisă de rege pentru a salva pe tânărul d'Esgrignon, arestat ieri în urma unei plângeri pentru fals, depusă de du Croisier. Doamna ducesă are cuvântul ministrului de Justiţie, care va ratifica promisiunile pe care dânsa vi le va face.

— Cactusul meu este salvat! spuse judecătorul, examinând preţioasa plantă. Haideţi, vă ascult.

— Consultă-te cu Camusot şi cu Michu, pentru ca afacerea să fie cocoloşită cât mai repede şi fiul dumitale va fi numit. Numirea lui va sosi destul de repede pentru a-ţi îngădui să împiedici manevrele celor doi Ronceret pe lângă familia Blandureau. Fiul dumitale va fi mai mult decât judecător supleant, va prelua în cursul acestui an succesiunea domnului Camusot. Procurorul regal soseşte azi; domnul Sauvager va fi, fără îndoială, silit să-şi dea demisia, din cauza comportării sale în această afacere. Soţul meu vă va arăta la Tribunal acte care dovedesc nevinovăţia contelui d'Esgrignon şi din care rezultă că falsul a fost o cursă întinsă de du Croisier.

Bătrânul judecător intră în circul olimpic al celor şase mii de pelargonii şi salută pe ducesă cu cuvintele:

— Domnule, dacă ceea ce doriţi este legal, lucrul se poate face.

— Înmânaţi mâine demisia dumneavoastră domnului Chesnel şi vă promit că în cursul săptămânii vă voi trimite numirea fiului dumneavoastră, răspunse ducesa. Dar nu o înaintaţi decât după ce procurorul regal vă va confirma cele spuse de mine. Vă înţelegeţi mai bine între dumneavoastră,

oamenii de drept. Spuneţi-i numai că ducesa de Maufrigneuse v-a dat cuvântul ei. Şi nici un cuvânt asupra călătoriei mele aici, adăugă ea.

Bătrânul judecător îi sărută mâna şi începu să culeagă, fără milă, florile cele mai frumoase, pe care i le oferi în dar.

— Nici nu vă gândiţi! îl opri ea. Oferiţi-le doamnei. Nu este normal să vezi flori în mâna unui bărbat care merge la braţul unei femei frumoase.

— Înainte de a pleca la Tribunal, vorbi doamna Camusot, duceţi-vă la succesorul lui Chesnel şi informaţi-vă de propunerile pe care le-a făcut în numele domnului şi doamnei du Ronceret.

Bătrânul judecător, uluit de duplicitatea preşedintelui, rămase în picioare, lângă poartă, privind după cele două femei care se depărtau pe străzi lăturalnice. Vedea prăbuşindu-se edificiul pe care-l clădise cu atâta osteneală timp de zece ani, pentru copilul său iubit. Să fie oare cu putinţă? Bănui un vicleşug şi alergă la succesorul lui Chesnel. La ora nouă şi jumătate, înainte de audieri, vicepreşedintele Blondet, judecătorul Camusot şi Michu se aflau cu o remarcabilă exactitate în camera de consiliu, a cărei uşă o închise cu grijă bătrânul judecător, văzând pe Camusot şi pe Michu venind împreună.

— Ei bine, domnule vicepreşedinte, i se adresă Michu, domnul Sauvager a cerut un mandat împotriva unui conte d'Esgrignon, fără să consulte pe procurorul regal, pentru a fi astfel pe placul unui du Croisier, duşman al guvernului regelui. Este o adevărată anarhie. Pe de altă parte, preşedintele pleacă pentru ca să zădărnicească instrucţia! Şi noi nu ştim nimic de acest proces. Oare au voit să ne forţeze mâna?

— Este prima dată că aud despre această afacere, zise bătrânul judecător, curios de demersul tăcut de preşedinte pe lângă familia Blandureau.

Succesorul lui Chesnel, omul lui du Ronceret, printr-un vicleşug al bătrânului judecător, dezvăluise secretul.

— Noroc că v-am vorbit eu, scumpe maestre, spuse Camusot lui Blondet, căci altfel aţi fi renunţat pe veci de a vă mai vedea fiul aşezat sub însemnele florilor de crin ale Tribunalului şi de a-l mai căsători cu domnişoara Blandureau.

— Dar nu e vorba nici de fiul meu, nici de căsătoria lui, spuse judecătorul. Se pune întrebarea dacă tânărul conte d'Esgrignon este sau nu vinovat?

— Se pare, interveni domnul Michu, că banii au fost daţi doamnei du Croisier de către Chesnel; s-a făcut o nelegiuire, dintr-un simplu fleac neregulamentar. Băiatul ar fi luat, spune plângerea, partea de jos a unei scrisori, unde era semnătura lui du Croisier, şi a făcut din ea o poliţa către Keller.

— O imprudenţă! adăugă Camusot.

— Dar dacă du Croisier a încasat banii, de ce s-a mai plâns? întrebă Blondet.

— Încă nu ştie că suma a fost dată soţiei sale – sau se face că nu ştie, spuse Camusot.

— Răzbunări de provinciali! adăugă Michu.

— Mi se pare totuşi că e un fals, replică bătrânul Blondet.

— Vi se pare, zise Camusot. Dar mai întâi, presupunând că tânărul conte n-ar fi avut dreptul să ridice bani în numele lui du Croisier, n-ar fi în nici un caz contrafacere de semnătură. Dar din moment ce fusese înştiinţat că Chesnel vărsase acea sumă, a crezut că are acest drept.

— Ei bine, unde vedeţi falsul? întrebă bătrânul judecător. Esenţa delictului, în materie de drept civil, este să pricinuieşti o pagubă cuiva.

— E limpede. Luând drept bună versiunea lui du Croisier, semnătura a fost deturnată de la destinaţia ei, pentru a încasa banii, împotriva interzicerii formale pe care du Croisier a făcut-o bancherului său, spuse Camusot.

— Aceasta, domnilor, mi se pare un fleac, un lucru de nimic. Aveai suma, trebuia să aştept o poliţă de la dumneata; dar eu, conte d'Esgrignon, aveam nevoie

urgentă de bani şi am… Haida-de! Plângerea e pătimaşă, miroase a răzbunare, Pentru ca să existe fals, legiuitorul prevede intenţia de a sustrage o sumă, de a-ţi atribui un profit la care n-ai avea dreptul. Nu există fals nici după conceptul dreptului roman, nici după actuala jurisprudenţă – asta în civil – căci nu sunt în cauză nici acte publice, nici acte autentice.

În materie privată, un fals presupune intenţia de a fura, dar aici, unde e furtul? În ce timpuri trăim, domnilor? Preşedintele pleacă pentru a stânjeni o instrucţie care ar fi trebuit să fie terminată! Nu-l cunosc pe domnul preşedinte decât de azi, dar îi voi plăti arieratele erorii mele; de-acum înainte îşi va face singur ciornele pentru deciziile ce le dă. În chestiunea asta, trebuie să acţionaţi cu cea mai mare grabă, domnule Camusot.

— După părerea mea, interveni Michu, ar trebui nu să obţinem punerea în libertate pe cauţiune, ci să-l scoatem pe băiat imediat din afacerea asta. Totul depinde de interogatoriul ce-l vom lua lui du Croisier şi soţiei sale. Îi puteţi chema în timpul audierii, domnule Camusot, le puteţi lua depoziţiile înainte de ora patru, întocmiţi raportul la noapte şi mâine judecăm afacerea asta înainte de audieri.

— În timp ce avocaţii vor pleda, vom conveni asupra procedurii de urmat, spuse Blondet lui Camusot.

Cei trei judecători îşi îmbrăcară robele şi intrară în şedinţă.

La ora douăsprezece, monseniorul şi domnişoara Armande sosiseră la palatul d'Esgrignon, unde se şi aflau Chesnel şi abatele Couturier. După o destul de scurtă conferinţă între duhovnicul doamnei du Croisier şi prelat, acesta se duse în grabă la penitenta sa.

La unsprezece dimineaţa, du Croisier primise un mandat de aducere care-l chema între orele unu şi două la Cabinetul judecătorului de instrucţie. Ajunse acolo pradă unor bănuieli destul de întemeiate. Neputând să prevadă sosirea ducesei de Maufrigneuse şi a procurorului regal,

nici grabnica confederare a celor trei magistraţi, preşedintele uitase să traseze lui du Croisier un plan de conduită pentru cazul când ar începe instruirea. Niciunul, nici celălalt nu crezuseră că lucrurile se vor desfăşura atât de repede. Du Croisier se grăbi să se supună mandatului, pentru a cunoaşte cât mai curând dispoziţiile domnului Camusot. Fu deci silit să se înfăţişeze. Judecătorul i-a pus, pe scurt, următoarele şase întrebări; – Aşa-zisul act fals purta sau nu adevărata lui semnătură?

— Avusese, înainte de acest act, afaceri cu domnul conte d'Esgrignon?

— Domnul d'Esgrignon nu scosese în diferite rânduri poliţe pe numele lui, cu sau fără aviz?

— Nu scrisese el o scrisoare domnului d'Esgrignon, prin care îl autoriza să ridice bani în contul lui? – îi plătise Chesnel de mai multe ori diferite solduri?

— Nu lipsise din oraş la cutare dată?

La toate aceste întrebări, du Croisier răspunsese afirmativ. În ciuda explicaţiilor sale prelungite, judecătorul aducea mereu pe bancher la alternativa între da şi nu. După ce întrebările şi răspunsurile an fost consemnate în procesul-verbal, judecătorul sfârşi prin această zdrobitoare întrebare:

— Ştia du Croisier că banii de pe poliţa zisă falsă erau depuşi la el – conform declaraţiei lui Chesnel – şi că domnul conte d'Esgrignon avea o scrisoare de la numitul Chesnel anterioară cu cinci zile poliţei?

Această ultimă întrebare îl îngrozi pe du Croisier. Ceru să i se spună ce înseamnă acest interogatoriu, dacă el era vinovatul şi contele d'Esgrignon intimatul? Atrase apoi atenţia că, dacă banii ar fi fost la el, n-ar fi făcut plângerea.

— Justiţia vrea să fie lămurită, spuse judecătorul, concediindu-l, nu fără a lua în seamă această ultimă observaţie a lui du Croisier.

— Dar domnule, banii…

— Banii sunt la dumneavoastră, zise judecătorul.

Chesnel, de asemenea citat, apăru pentru a explica afacerea. Veracitatea aserţiunilor sale a fost întărită de depoziţia doamnei du Croisier. Judecătorul interogase pe contele d'Esgrignon care, învăţat de Chesnel, arătă prima scrisoare în care du Croisier îi spunea că poate ridica fonduri în numele lui, fără să-i facă jignirea de a-i depune banii anticipat. Apoi mai depuse o scrisoare a lui Chesnel, prin care notarul îl înştiinţase că a vărsat cei o sută de mii de scuzi domnului du Croisier. Cu asemenea dovezi, nevinovăţia tânărului conte trebuia să învingă în faţa Tribunalului. Când du Croisier se întoarse acasă, faţa lui era albă de mânie şi pe buze-i stăruia o uşoară spumă a furiei sale mocnite. Îşi găsi soţia în salon, lângă cămin, tricotându-i o pereche de târlici; când ridică ochii asupra lui, tremura toată, dar se resemnase.

— Ce-ai declarat în faţa judecătorului, doamnă, strigă du Croisier, bâlbâindu-se. M-ai dezonorat, m-ai pierdut, m-ai trădat!

— Te-am salvat, răspunse ea. Dacă vreodată te vei înrudi cu familia d'Esgrignon, prin căsătoria nepoatei dumitale cu tânărul conte, aceasta o vei datora purtării mele de azi.

— Minune! A grăit Măgăriţa lui Balaam75! urlă el; nu mă mai mir de nimic! Şi, unde sunt cei o sută de mii de scuzi despre care Chesnel spune c-ar fi la mine?

— Iată-i, răspunse ea, scoţând de sub perna fotoliului pachetul cu bancnote. N-am făcut un păcat de moarte declarând că domnul Chesnel mi i-a dat.

— În lipsa mea?

— Nu erai aici.

— Mi-o juri pe fericirea vieţii tale viitoare?

— Jur, spuse ea cu voce liniştită.

— De ce nu mi-ai spus nimic?

— Aici am făcut rău, răspunse femeia, dar greşeala mea se întoarce spre binele vostru. Nepoata ta va fi într-o zi o marchiză d'Esgrignon şi poate vei fi şi tu deputat, dacă te

porţi bine în afacerea asta nenorocită. Ai mers prea departe; încearcă să-ţi revii.

Du Croisier se plimba prin salon în prada celei mai mari tulburări şi soţia sa aştepta, tot atât de tulburată, rezultatul plimbării.' În sfârşit, du Croisier sună:

— Nu primesc pe nimeni astă-seară, porunci el feciorului. Să închideţi poarta. Tuturor celor care vor veni, să le spui că doamna şi cu mine suntem la ţară. Vom pleca imediat după masa pe care o vei servi cu jumătate de oră mai devreme.

În cursul serii, în toate saloanele, la micii negustori, ba chiar printre săraci sau cerşetori, în sfârşit, în tot oraşul, se vorbea despre marea ştire: arestarea contelui d'Esgrignon, bănuit de fals. Contele va merge la Curtea cu juri, va fi osândit, înfierat pe viaţă. Cea mai mare parte dintre cei ce ţineau la onoarea familiei d'Esgrignon negau faptul.

Când se întunecă, Chesnel veni să ia de la doamna Camusot pe tânărul necunoscut pe care îl conduse la palatul d'Esgrignon, unde îl aştepta domnişoara Armande. Biata fată conduse la ea în cameră pe ducesa de Maufrigneuse, căreia îi dădu apartamentul său. Episcopul îl ocupa pe al lui Victurnien. Când nobila Armande rămase singură cu ducesa, îi spuse tu o privire jalnică:

— Eraţi într-adevăr datoare să veniţi în ajutorul acestui nefericit copiL. Care s-a aruncat în prăpastie pentru dumneavoastră; un copil – pentru care se jertfesc toţi cei de aici.

Ducesa îşi şi aruncase privirea ei de femeie prin camera domnişoarei d'Esgrignon şi văzuse aici icoana vieţii acestei minunate fete: privind încăperea goală, rece şi lipsită de lux, ai îi zis că te afli în chilia unei călugăriţe. Ducesa era emoţionată de clipa care-i dezvăluia trecutul, prezentul şi viitorul acestei vieţi – dându-şi seama totodată de marele contrast ce-l stirpea prezenţa sa – şi nu-şi putu reţine lacrimile care-i alunecau pe obraji.

— O! am făcut rău, iertaţi-mă, doamnă ducesă! vorbi creştina din ea, biruind pe mătuşa lui Victurnien. Nu cunoşteaţi neajunsurile noastre; nepotul meu nu a avut puterea să vi le mărturisească. De altfel, privindu-vă, totul capătă un înţeles – chiar şi nelegiuirea.

Domnişoara Armande, uscată şi slabă, palidă, dar frumoasă ca unul dintre acele chipuri firave şi severe pe care numai pictorii germani ştiu să le zugrăvească, avea şi ea ochii înlăcrimaţi.

— Linişteşte-te, înger drag, spuse ducesa. E salvat!

— Da, dar onoarea, dar viitorul lui? Chesnel mi-a spus că regele ştie adevărul.

— Ne vom gândi să îndreptăm răul, răspunse ducesa.

Domnişoara Armande coborî în salon şi găsi „Salonul cu vechituri” în plenul său. Venise toată lumea, pe de o parte pentru a sărbători pe monsenior, dar pe de alta pentru a fi în jurul marchizului d'Esgrignon. Chesnel, postat în anticameră, recomanda fiecăruia în parte secretul cel mai desăvârşit asupra marii afaceri, pentru ca nu care cumva venerabilul marchiz să afle vreodată ceva. Severul frânc ar fi fost în stare să-şi sugrume fiul sau să-l ucidă pe du Croisier. În această împrejurare ar fi trebuit un criminal, fie de o parte, fie de alta.

Printr-o ciudată întâmplarE. Marchizul, fericit de întoarcerea fiului său la Paris, vorbi de Victurnien mai mult ca de obicei. Victurnien va căpăta în curând un post de la rege. Monarhul se va ocupa, în sfârşit, de familia d'Esgrignon. Fiecare dintre cei de faţă, cu inima cătrănită, lăuda frumoasa purtare a lui Victurnien. Domnişoara Armande pregătea terenul pentru apariţia subită a nepotului, spunând fratelui ei că Victurnien va veni fără îndoială să-i vadă şi că probabil e pe drum.

— Ei bine! spuse marchizul, în picioare în faţa căminului, dacă îşi vede de treabă, să stea mai degrabă acolo unde se află, să nu se gândească la bucuria pe care bătrânul său

tată ar simţi-o revăzându-l. Mai presus de orice, serviciul regelui!

Mulţi dintre cei care au auzit aceste cuvinte s-au înfiorat. Procesul putea pune umărul unui d'Esgrignon sub fierul roşu al călăului. A fost o clipă de tăcere apăsătoare. Bătrâna marchiză de Castéran nu-şi putu stăpâni o lacrimă pe care o lăsă să se prelingă peste fard, întorcând capul.

A doua zi la amiază, pe o zi senină, toată, populaţia În fierbere era împrăştiată pe străzi în grupuri şi nu vorbea decât de marea întâmplare. Tânărul conte era sau nu la închisoare? În clipa aceea fu văzută binecunoscuta cabrioletă a contelui d'Esgrignon coborând strada Saint-Blaise, dinspre Prefectură, Cabrioleta era condusă de însuşi contele, întovărăşit de un încântător tânăr necunoscut, amândoi veseli, râzând, stând de vorbă, purtând trandafiri de Bengal la butonieră. A fost una dintre loviturile de teatru care nu se pot descrie! La ora zece, o sentinţă de „nul şi neavenit” – perfect de bine motivată – redase libertatea tânărului conte. Du Croisier, în schimb, putea fi dat în judecată pentru calomnie. Bătrânul Chesnel, ca din întâmplare, urca Strada Mare şi spunea cui voia să-l audă că du Croisier întinsese o mârşavă cursă pentru a compromite onoarea casei d'Esgrignon; şi că dacă nu era urmărit pentru calomnie, datora această mărinimie nobleţei de sentimente care însufleţea pe d'Esgrignoni. În seara acestei faimoase zile, după ce marchizul d'Esgrignon se dusese la culcare, tânărul conte, domnişoara Armande şi frumosul paj care trebuia să plece, rămaseră singuri cu Cavalerul, căruia nu i se putuse ascunde nici o clipă identitatea încântătorului tânăr şi care a fost singurul (în afară de cei trei judecători şi doamna Camusot) care a ştiut de prezenţa ducesei în oraş.

— Familia d'Esgrignon este salvată, zise Chesnel, dar după această lovitură nici într-o sută de ani nu se va mai ridica. Acum trebuiesc plătite datoriile şi nu aveţi altceva de făcut,

domnule conte, decât să vă însuraţi cu o moştenitoare bogată.

— Şi s-o iei de oriunde ai găsi-o, întări ducesa.

— A doua mezalianţă! exclamă domnişoara Armande.

Ducesa începu să râdă.

— E mai bine să te căsătoreşti decât să mori, spusa ea, scoţând din buzunarul hainei sticluţa cu otravă dată de spiţerul palatului Tuileries.

Domnişoara Armande făcu un gest de spaimă, în timp ce Chesnel luă mâna inimoasei Maufrigneuse şi i-o sărută fără să-i ceară voie.

— Ce nebuni sunteţi voi aceştia de aici, spuse ducesa, aţi vrea să încremeniţi într-al cincisprezecelea veac, când suntem în cel de-al nouăsprezecelea! Dragi copii, nu mai există nobilime, nu mai există aristocraţie! Codul civil al lui Napoleon a desfiinţat pergamentele, aşa cum tunul a ucis Feudalitatea… Veţi fi cu mult mai nobili decât sunteţi, atunci când o să aveţi bani! Însoară-te cu cine vrei, Victurnien; îţi vei înnobila soţia; iată cel mai zdravăn dintre privilegiile ce rămân nobilimii franceze. Oare domnul de Talleyrand nu s-a căsătorit cu o doamnă Grandt, fără a se compromite? Amintiţi-vă de Ludovic al XIV-lea, însurat cu văduva lui Scarron76.

— Dar n-o luase în căsătorie pentru banii ei, întrerupse domnişoara Armande.

— Aţi primi-o pe contesa d'Esgrignon, dacă ar fi nepoata lui du Croisier? întrebă Chesnel.

— Poate, răspunse ducesa. Regele, fără îndoială că ar vedea-o cu plăcere. Desigur că nu ştiţi ce se petrece, adăugă ea, văzând uimirea zugrăvită pe toate feţele. Victurnien a fost la Paris. El ştie cum merg lucrurile acolo. Eram mai puternici sub Napoleon. Victurnien, căsătoreşte-te cu domnişoara Duval, căsătoreşte-te cu cine vrei; ea va fi marchiză d'Esgrignon tot aşa de bine cum eu sunt ducesă de Maufrigneuse.

— Totul e pierdut; chiar onoarea, suspină Cavalerul, făcând un gest.

— Adio, Victurnien, şopti ducesa sărutându-l pe frunte. Nu ne vom mai vedea. Tot ce ai mai bun de făcut este să trăieşti pe domeniile dumitale. Aerul Parisului nu ţi-a priit.

— Diana! strigă băiatul cu desperare.

— Domnule! Este cu putinţă? Mă miră atitudinea dumitale, îl întrerupse cu răceală ducesa, părăsind rolul de bărbat şi pe acela de ibovnică şi redevenind nu numai înger, dar şi ducesă; nu numai ducesă, dar şi Célimena lui Molière.

Ducesa de Maufrigneuse, plină de demnitate, salută pe cele patru personaje şi stoarse cea de pe urină lacrimă de admiraţie pe care Cavalerul a mai vărsat-o pentru sexul frumos.

— Cum seamănă cu prinţesa Goritza! exclamă el cu glasul scăzut.

Diana dispăruse. Biciul poştalionului l-a şfichiuit şi pe Victurnien, vestindu-l că frumoasa poveste a primei sale iubiri se sfârşise. Cât a fost în primejdie, Diana îl privise încă pe tânărul conte ca pe un amant; dar o dată salvat, ducesa dispreţuia pe omul slab ce se arătase a fi.

După şase luni, Camusot fu numit judecător supleant la Paris, şi mai târziu judecător de instrucţie. Michu a devenit procuror regal. Moş Blondet a fost numit consilier de Curte, ca să aibă timp să-şi aranjeze pensionarea, şi s-a întors cu multă bucurie să locuiască în frumoasa lui căsuţă. Joseph Blondet obţinu scaunul de judecător al tatălui său, fără perspective de avansare pentru tot restul zilelor sale, şi a devenit soţul domnişoarei Blandureau, care se plictiseşte în casa de cărămizi şi trandafiri, ca un crap într-un bazin de marmură. În sfârşit, Michu şi Camusot au primit crucea Legiunii de Onoare77, iar bătrânul Blondet pe cea de cavaler. Cât despre primul substitut al procurorului regal domnul Sauvager, a fost trimis în Corsica, spre marea bucurie a lui du Croisier, care nu voia să-i dea în căsătorie nepoata.

Du Croisier, aţâţat de preşedinte, atacă sentinţa de „nul şi neavenit” şi pierdu.

În întregul Departament, liberalii susţineau că tânărul d'Esgrignon săvârşise un fals. Regaliştii, pe de altă parte, povesteau despre îngrozitoarea uneltire de răzbunare pusă la cale de infamul du Croisier.

Un duel a avut loc între Victurnien şi du Croisier. Norocul a fost de partea fostului furnizor, care a rănit destul de grav pe tânărul conte, menţinându-şi mai departe afirmaţiile. Lupta dintre cele două partide se înverşuna mai mult, prin aceea că liberalii aduceau mereu afacerea pe tapet.

Du Croisier, încontinuu respins în alegeri, nu mai vedea cum şi-ar mai fi putut căsători nepoata cu tânărul conte – mai ales după acest duel.

O lună de la confirmarea sentinţei de către Curtea Superioară, Chesnel, istovit de această luptă îndârjită care îi slăbise puterile fizice şi morale – asfinţi în culmea gloriei, ca un câine credincios care a primit o muşcătură de mistreţ în pântec. A murit fericit cât mai putea fi el, lăsând familia d'Esgrignon aproape ruinată şi un tânăr în mizerie, într-un lânced plictis şi fără nici o perspectivă de căpătuială. Acest gând nemilos, adăugit la amărăciunile lui, îl doborâse pe bietul moşneag, în mijlocul atâtor prăbuşiri, covârşit de griji, avu totuşi o mare mulţumire: bătrânul marchiz, în urma sfaturilor surorii sale – îi acordase întreaga lui prietenie. Acest înalt personaj veni în căsuţa din strada du Bercail şi se aşeză la căpătâiul fostului său servitor, ale cărui sacrificii nu-i erau cunoscute. Chesnel se ridică în capul oaselor şi recită cântarea lui Simion. Marchizul îngădui să fie înmormântat în capela castelului, de-a curmezişul locului unde el însuşi; aproape ultimul d'Esgrignon, avea să se odihnească.

Aşa s-a stins cel din urmă reprezentant al acestei frumoase şi măreţe clase de slujitori – cuvânt adesea luat într-un sens nefavorabil, dar noi aici îi restituim adevăratul său înţeles, care exemplifică ataşamentul feudal de la

slujitor la stăpân. Simţământul acesta, care mai exista doar în fundul provinciei, la câţiva dintre vechii slujitori ai Regalităţii, cinsteşte în egală măsură nobilimea care inspira asemenea sentimente şi burghezia care le purta şi le manifesta. Acest adânc şi splendid devotament nu mai este cu putinţă în ziua de azi. Casele nobile nu mai au slujitori, după cum nici Franţa nu mai are rege, nici pairi din tată în fiu78, nici averi legale pe veci de casele istorice, pentru a le perpetua măreţia. Deci Chesnel tui mai era unul dintre marii oameni necunoscuţi ai vieţii particulare, devenise şi el ceva măreţ. Neîncetata-i piliere de jertfă mi-i dă oare ceva uriaş şi sublim? Nu întrece ea eroismul trecător al faptelor bune, care nu sunt decât nişte izbucniri de moment? Oameni ca Chesnel fac parte din clasa de mijloc, situată între mizeria poporului şi măreţia aristocraţiei şi care pot îmbina astfel modestele calităţi ale burghezului cu înalta gândire a nobilului, luminându-le pe amândouă cu facla unei înţelepte învăţături.

Victurnien, judecat nefavorabil la Curte, n-a putut să-şi găsească nici slujbă şi nici fată cu zestre. Regele refuză necontenit să-i facă pairi pe cei d'Esgrignon – singura favoare care l-ar fi scos din sărăcie pe Victurnien. Cât trăia tatăl său, nu ar fi fost cu putinţă să se căsătorească cu vreo burgheză bogată şi astfel a fost silit să ducă o viaţă meschină în casa părintească, cu amintirea celor doi ani de splendoare pariziană şi dragoste aristocratică. Trist şi posac, lâncezea între un tată deznădăjduit care atribuia starea în care-şi vedea fiul, vreunei boli – şi o mătuşă măcinată de griji. Chesnel nu mai era. Marchizul se prăpădi şi el în anul 1830, după ce văzu pe regele Carol al X-lea trecând pe la Nonancourt unde, întru întâmpinarea lui, se duse şi marele d'Esgrignon, urmat de nobilimea din „Salonul cu vechituri”. Bătrânul mai fu în stare să meargă pentru a-i prezenta omagiile sale şi pentru a se alătura sărăcăciosului cortegiu al monarhiei învinse – act de curaj care astăzi pare atât de mărunt, dar care atunci, în

viitoarea Revoluţiei, îl făcea temerar, umplându-l de măreţie.

— Galii sunt biruitori! au fost ultimele cuvinte ale marchizului.

Victoria lui du Croisier a devenit atunci completă; o săptămână după moartea tatălui său, noul marchiz d'Esgrignon acceptă ca soţie pe domnişoara Duval, obţinând trei milioane zestre; du Croisier şi soţia sa îi mai asigurau nepoatei şi averea lor, printr-un act scris. În timpul ceremoniei, du Croisier afirma că, desigur, casa d'Esgrignon este cea mai onorabilă dintre familiile nobile ale Franţei.

Marchizul d'Esgrignon (care are peste o sută de mii de scuzi rentă), poate fi văzut în fiecare iarnă la Paris, unde duce viaţa plină de veselie a holteilor, nemaiavând, din atitudinea marilor seniori de altădată decât indiferenţa faţă de soţia sa, de care nici nu se sinchiseşte.

„Cât despre domnişoara d'Esgrignon – scria Émile Blondet, căruia îi datorăm amănuntele acestei povestiri – dacă nu mai seamănă cu acel chip ceresc întrevăzut în copilărie, hotărât că este, la şaizeci şi şapte de ani, cea mai dureroasă şi mai interesantă figura din „Salonul cu vechituri” unde încă mai tronează. Am văzut-o cu prilejul ultimei mele călătorii acasă, unde m-am dus să scot actele necesare căsătoriei mele. Când tatăl meu a aflat cu cine mă căsătoresc, a rămas înmărmurit şi nu şi-a regăsit glasul decât când i-am spus că sunt predici.

„Te-ai născut prefect!” mi-a răspuns el zâmbind. Făcând o plimbare prin oraş, am întâlnit-o pe domnişoara Armande, care mi s-a părut mai înaltă ca oricând. Mi s-a părut că-l zăresc pe Marius pe ruinele Cartaginii79. N-a supravieţuit ea tuturor credinţelor şi tuturor idealurilor ei spulberate? Nu mai crede decât în Dumnezeu. De obicei tristă, tăcută, nu mai păstrează din frumuseţea-i de odinioară decât ochii săi cu sclipiri supranaturale. Când am văzut-o mergând la biserică cu cartea de rugăciuni în mână, nu m-am putut

împiedica să gândesc că ea se roagă lui Dumnezeu ca s-o ia din astă lume.”

Septembrie, 1838

SFÂRŞIT

1 fraţii Thierry ar fi scris Karawl – e vorba de istoricii, contemporani cu Balzac, Amedee Thierry (1797-1873) şi Augustin Thierry (1795-1856), care s-au ocupat cu studii din epoca merovingiană şi au utilizat în mod deosebit cronicile şi documentele originale. Aici ar fi putut găsi ei grafia veche, germanică, a numelui de Carol.

2 în faţa Comunelor – „Comunele” erau în Evul Mediu, oraşele care izbutiseră să obţină oarecare autonomie, prin „charte” smulse de la suzerani sau acordate de regi, aceştia încercând astfel să înlăture concurenţii feudali şi să întărească puterea centrală.

3 pair al Franţei – în secolul al XIX-lea, membru al Camerei aristocratice, creată în 1814 de Bourbonii „restauraţi” pentru a contrabalansa Camera deputaţilor, pe care n-o puteau suprima. Demnitatea de pair era acordată de rege şi era ereditară. Instituţia a dispărut prin revoluţia din 1848.

4 Luynes – familie aristocratică din Provenţa; contemporan cu marchizul d'Esgrignon a fost ducele de Luynes (1749-1807), deputat în Statele Generale din 1789, devenind senator în 1803.

5 sans-culottes – nume dat în batjocură de către aristocraţie revoluţionarilor din 1792, care renunţaseră la pantalonul (culotte) al costumului elegant din secolul al XVIII-lea şi purtau pantaloni lungi. Istoria a şters însă, orice batjocură de pe această expresie, făcând-o sinonimă cu: patriot revoluţionar.

6 o mie de scuzi – trei mii de franci.

7 înainte de Tulburări – neînţelegând caracterul adânc istoric al revoluţiei din 1789-94, care a răsturnat clasa feudală fie la putere, marchizul d'Esgrignon, reprezentant al acestei clase, vorbeşte de revoluţie ca de nişte simple tulburări trecătoare.

8 Saint-Germain – cartier din Paris, locuit de familiile nobile.

9 Agnes, Marie Touchet sau Gabrielle – favorite regale celebre: Agnes Sorei (1422-1450) a fost iubită de Carol al VII-lea, Marie Touchet (1549-1638) de Carol al IX-lea şi Gabrielle d'Estrées (1573-1599) de Henric al IV-lea.

10 suveranul… era regele Ludovic al XVIII-lea – regaliştii, care nu-l recunoşteau pe Napoleon, spunându-i „uzurpatorul” sau, în cel mai bun caz, „domnul Bonaparte”, considerau drept suveran, deşi nu se afla în Franţa, pe fratele lui Ludovic XVI, urmaşul la tron, deoarece Ludovic (XVII), fiul lui Ludovic XVI, murise fără a domni.

11 Departament – Provincie.

— Prefectură…

— Intendenţă – vechile denumiri ale regimului feudal: „provincie”, „intendenţă”. – fuseseră înlocuite prin noi termeni administrativi, în noua organizare napoleoniană: „departament”, „prefectură”; aristocraţii, însă, care se încăpăţânau să considere că nimic nu s-a schimbat, continuau să folosească denumirile vechi.

12 ci-devant des Grignon – fost des Grignon; expresia se întrebuinţa şi substantival, pentru a desemna pe foştii exponenţi ai regimului feudal, pe aristocraţi (un ci-devant = un fost aristocrat).

13 Maturin… Hoffman – autori de romane „negre”, fantastice, cu spectre, bandiţi, răpiri etc. Hoffman (1776-1822), romancier şi muzician german, este autorul Povestirilor fantastice, iar Maturin (1782-1824), romancier irlandez, a scris, printre altele, celebrul Melmoth rătăcitorul, din care s-a inspirat Balzac.

14 căderea domnului Decazes – Elie Decazes (1780-1860) a fost ministrul lui Ludovic al XVIII-lea; liberalismul său era însă rău văzut de anturajul ultraregalist al lui Ludovic al XVIII-lea. Marele favorit al lui Ludovic al XVIII-lea – primul Bourbon „restaurat” – Decazes, a fost mai întâi prefect de poliţie, ulterior ministru de Interne, apoi preşedinte al Consiliului. Regele nu făcea nimic fără să-l întrebe. Decazes a căzut totuşi în dizgraţie, o dizgraţie impusă de camarila regală, după atentatul împotriva ducelui de Berry.

15 domnul Polignac – prinţul de Polignac (Jules-Armand) a manifestat de la începutul Restauraţiei opinii de dreapta; devenit prim-ministru sub Carol al X-lea, el a contribuit, prin politica sa reacţionară, la izbucnirea revoluţiei din 1830, care a însemnat desfiinţarea Bourbonilor.

16 guvernul domnului de Villčle – contele de Villčle (Joseph) era ţeful ultraregaliţtilor ţi, în această calitate, a prezidat guvernul lui Carol al X-lea între 1821 şi 1828, impunând o sene de legi reacţionare şi despăgubiri de un miliard pentru aristocraţii întorşi din emigraţie, pedeapsa cu moartea pentru profanatorii bisericilor etc.

17 un simplu armistiţiu – într-adevăr, domnia Bourbonilor, după revenirea lor, nu a mai durat decât 15 ani. „Restauraţia” a ocupat anii 1815-1830. Revoluţia din 1830 a pus definitiv capăt dinastiei bourboniene, care reprezenta monarhia absolută.

18 du Croisier luase în căsătorie pe acea bogată fată bătrână… – personajul numit du Bousquier din romanul Fata bătrână apare deci aici cu numele du Croisier; în mai multe rânduri, se amintesc, în acest roman, împrejurări din Fata bătrână.

19 Laffitte… Casimir Périer – Viilčle… Peyronnet – de o parte bancherii cu vază ai vremii – de alta, conducătorii politici ai Restauraţiei. Jacques Laffitte (1767-1844) a contribuit la înlocuirea Bourbonilor prin Orléanişti (1830), Casimir Perier (1777-1832), şi el liberal, a ajuns ministru de Interne în 1831, în care calitate, însă, a reprimat

insurecţiile populare; cât despre contele de Peyronnet, acesta, ca ţi Villčle, a făcut politica reacţionară a lui Carol al X-lea; condamnat la muncă silnică după 1830, a fost graţiat în 1835.

20 Benjamin Constant… Chateaubriand – Benjamin Constant (1767-1830), liberal cu vază în timpul Restauraţiei, este ales cunoscut ca scriitor; el a scris romanul psihologic Adolphe (1809) şi lucrarea Despre religie considerată în originea, formele şi dezvoltarea sa (1824, 5 volume), pe care o aminteşte Balzac. Chateaubriand, scriitor celebru, regalist şi catolic, nu se mai înţelegea totuşi, în ultimii ani ai Restauraţiei, cu monarhia.

21 cei 221 – deputaţii care au votat, la 15 martie 1830, adresa împotriva guvernării regelui Carol al X-lea, adresă care a însemnat prologul revoluţiei din iulie.

22 preceptorul contelui Victurnien – profesorul particular al contelui; în familiile aristocratice, „preceptorul” însoţea în permanenţă pe tânărul care-i era încredinţat, ocupându-se în general de formarea lui intelectuală şi morală; alţi profesori „specialişti” puteau completa instrucţiunea tânărului.

23 oratorian – oratorienii erau membrii unei congregaţii religioase fondate la Roma în secolul al XVI-lea; printre ei se aflau mulţi eruditi.

24 Buonaparte – pronunţie condescendentă şi ironică a numelui consacrat de Bonaparte, care făcea aluzie la originea corsicana a împăratului.

25 Faublas – eroul romanului Iubirile celebre ale cavalerului de Faublas de Louvet de Couvray, apărut între 1787 şi 1790. Este tipul romanelor licenţioase care plăceau în vremea aceea anumitor cercuri. Faublas e un tânăr de 16 ani pe care-l iubesc toate femeile şi care-şi satisface toate capriciile.

26 Dancourt… Beaumarchais – autori de comedii care satirizează viaţa destrăbălată a aristocraţiei din secolul al

XVIII-lea, Dancourt (1661-1725) în Cavalerul la modă şi Beaumarchais (1632-1709) în Nunta lui Figaro.

27 lovitura de măciucă dată de domnul Mirabeau – pentru aristocraţi, a fost într-adevăr o lovitură de măciucă acţiunea, alături de revoluţionarii din 1789, a unuia dintre ei, marchizul Honore-Gabriel de Mirabeau (1749-1791), ales deputat al „stării a treia” în Adunarea Constituantă.

28 douăzeci de mii de scuzi – şaizeci de mii de franci.

29 nu-i vom mai putea încarcera – sub monarhia absolută, obiceiul era, în adevăr, ca aristocraţii care erau nemulţumiţi de purtarea fiilor lor să ceară regelui şi să obţină ordine de întemniţare a acestor fii (lettres de cachet). Marchizul de Mirabeau a fost tocmai unul dintre tinerii închişi în aceste condiţii între 1777 şi 1781.

30 Saint-Preux… Lovelace – eroi de romane din secolul al XVIII-lea; primul este protagonistul romanului lui Rousseau Iulia sau noua Heloizã, al doilea este un tip de seducător din celebrul roman al lui Richardson, Clarisse Harlowe.

31 nu părăsise încă pantalonul franţuzesc – purta încă pantalonul scurt (culotte), la modă în secolul al XVIII-lea.

32 Quotidienne şi Gazette de France – ziare din vremea Restauraţiei. La Gazette avea o tendinţă conservatoare iar La Quotidienne era ziarul regalist prin excelenţă.

33 Sterne – autor englez foarte des pomenit de Balzac, care-i aprecia spiritul şi ironia. Lawrence Sterne (1713-1768) este autorul povestirilor Tristram Shandy şi Călătoria sentimentală.

34 Dedal către Icar – în mitologia greacă, Icar, fiul lui Dedal, este arătat reuşind să fugă din labirintul cretan, împreună cu tatăl său, cu ajutorul unor aripi de pene lipite cu ceară – aripi închipuite şi realizate de acesta din urmă. Mai imprudent decât Dedal, neascultând sfaturile lui, Icar s-a apropiat însă prea mult de soare, aripile i s-au topit şi el a căzut în mare.

35 Tuileries – palat din Paris, reşedinţă regală din timpul lui Napoleon până la Comuna din Paris (1871), când a

dispărut în flăcări.

36 Riviere, Blacas… de Viilčle, la Bourdonnaye – oameni politici ţi miniţtri din vremea Restauraţiei, cei mai mulţi (Vaublanc, Vitrolles, de Villčle etc.) ultraregaliţti; un La Rochejacquelin a fost ţeful vandeenilor contrarevoluţionari; Pasquier a fost preşedintele Camerei pair-ilor şi cancelar sub Ludovic-Filip, adică după 1830.

37 Dandy – bărbat îmbrăcat elegant, după ultima modă (din englezeşte).

38 ducesa d'Angoulęme – fiică a lui Ludovic al XVI-lea şi soţia fiului mai mare a lui Carol al X-lea, ducesa d'Angouleme (1778-1851) avea o mare influenţă la Curtea ultimilor Bourboni; despre ea spunea Napoleon I că e singurul bărbat din familie.

39 whist – joc de cărţi, de provenienţă engleză, care se joacă în echipe adversare – doi contra doi; whistul şi bostonul se jucau mult în vremea Restauraţiei şi a monarhiei din iulie, constituind una dintre nenumăratele forme ale „modelor” aduse din Anglia.

40 vidam – titlu indicând în trecut pe reprezentantul laic al unui episcop şi pe comandantul trupelor acestuia.

41 un adevărat groom englezesc – micii groomi (băieţi de serviciu) a căror modă venea din Anglia erau numiţi „tigri”, iar eleganţii vremii (dandies), care se plimbau în tilbury (trăsurică venită tot din Anglia) gătiţi cu mănuşi galbene, se simţeau dezonoraţi fără acest semn de „distincţie”

42 cardinalul… tabăra du Drap d'or – cardinalul cu care nobilii de altădată (sec. XVII) se aflau în război era cardinalul de Richelieu, care suprimase duelurile şi alte apucături ale aristocraţilor, pe care voia să-i facă slujbaşi disciplinaţi ai monarhiei absolute. – „Tabăra cu pânză de aur”, semn al somptuozităţilor regale de odinioară, este cea în care regele Franţei l-a primit pe regele Angliei, Henric al VIII-lea (1520), pentru a trata cu el o alianţă împotriva lui Carol al V-lea. (Dar tocmai acest lux cu care regele Franţei

voia să-l ameţească pe regele Angliei, i l-a înstrăinat pe acesta.)

43 ladies – în limba engleză: doamne nobile, de neam.

44 rolul romanticei Agnčs – rolul de ingenuă, cel al lui Agnčs (din Ţcoala femeilor, de Moličre), pe care naivitatea ţi puritatea n-o împiedică să fie ingenioasă pentru a-şi urma impulsul inimii.

45 o Messalină – nume – devenit comun, pentru a indica pe femeile desfrânate – al primei soţii a împăratului roman Claudiu I (sec. 1), cunoscută prin viaţa ei destrăbălată.

46 acest Nucingen al nostru – acest bancher, cel care cheltuieşte pentru noi; Nucingen este bancherul de mare anvergură, fără scrupule dar cu multe milioane, din opera lui Balzac (vezi Casa Nucingen, Moş Goriot, Splendoarea şi mizeria curtezanelor etc.).

47 generozităţi scipioniene, devotamente amadisiene – Scipio Africanul a fost învingătorul lui Hanibal la Zama (202 î.e.n.) şi cuceritorul Cartaginii. Se povesteşte că, găsind printre ostaticii din Cartagina o foarte frumoasă prinţesă spaniolă, nu a păstrat-o ca sclavă, ci a redat-o logodnicului ei.

— Amadis, eroul romanului cavaleresc spaniol Amadis de Galia, este tipul îndrăgostitului credincios şi respectuos.

48 Bois de Boulogne – pădurice la marginea Parisului, loc de plimbare.

49 Porte Saint-Martin – teatru parizian de bulevard.

50 Sganarelle în faţa lui Géronte – în comedia lui Moličre Doctorul fără voie, ţăranul isteţ Sganarelle este pus în situaţia de a trata ca medic pe fata bogătaşului Géronte. El se prezintă cu un fals respect în faţa lui Géronte pe care se pregăteşte să-l înşele şi pe care, mai în glumă, mai în serios, îl şi bate.

51 în petto – în limba italiană: în sine, pe tăcute.

52 mareşalul Trivulce – dintr-o veche familie italiană, ai căror membrii au servit pe regii Franţei în războaiele lor din Italia.

— Jean-Jacques Trivulce (zis şi marele Trivulce) a fost mareşal al Franţei în vremea lui Ludovic al XII-lea, trăind în a doua jumătate a secolului al XV-lea (1448-1518).

53 Bayard – celebru conducător de oşti din vremea regelui Carol al VIII-lea, Ludovic al XII-lea şi Francisc I, supranumit „cavalerul fără teamă şi fără pată” (1473-1524).

54 marchiza de Spinola – în cursul expediţiilor lui Ludovic XII în Italia, o italiană din familia Spinola s-a îndrăgostit într-atât de regele Franţei, incit a murit auzind mai târziu de îmbolnăvirea lui.

55 Regele nostru… n-a murit ca Charles d'Angleterre – în timp ce Carol I al Angliei, condamnat la moarte pentru despotism şi trădare, a fost decapitat cu toate onorurile (1649), construindu-i-se un eşafod special lipit de palatul regal, pe care a trecut direct din camera sa, Ludovic al XVI-lea al Franţei, şi el trădător, a fost decapitat pe eşafodul comun dintr-o piaţă a Parisului (1793).

56 sabia Comandorului – ameninţarea pedepsei; în piesa lui Molicre, Don Juan, eroul îţi bate joc de statuia Comandorului pe care-l ucisese odinioară, invitând-o la masă. Statuia vine la întâlnire şi Don Juan e înghiţit de pământ în mijlocul tunetelor.

57 sirocco – vânt fierbinte, care suflă pe Mediterana şi pe coastele Africii şi care usucă vegetaţia.

58 Buffon (Georges-Louis Leclerc de) – cel mai mare savant naturalist francez din secolul al XVIII-lea (1707-1788); a publicat, începând din 1749, o vastă Istorie naturală, celebră şi prin calitatea stilului său.

59 Celimcne… Figaro… Panurge – Célimcne este aristocrata cochetă din Mizantropul lui Molicre; Figaro – bărbierul şi valetul isteţ şi ingenios din Bărbierul din Sevilla şi Nunta lui Figaro (comediile lui Beaumarchais); iar Panurge e studentul poznaş dar inteligent din romanul satiric al lui Rabelais, Gargantua şi Pantagruel.

60 Richelieu… părintele Joseph – pentru cardinalul de Richelieu, ministrul lui Ludovic al XIII-lea şi slujitorul

consecvent al absolutismului regal, părintele Joseph (François le Clerc de Tremblay) era, din umbră, un confident şi un sfătuitor cu mare influenţă; de aceea i se spunea „eminenţa cenuşie”.

61 marea actriţă Mars – celebra mademoiselle Mars (Anne Routet) a ilustrat scena franceză, interpretând roluri din piesele lui Moličre, din cele ale lui Marivaux precum şi din dramele romantice; a trăit între 1779 şi 1847.

62 Talleyrand… ducele de Enghien – Talleyrand – care îl servea acum pe Napoleon, după ce servise regimurile anterioare (avea să le servească şi pe cele următoare); – ştia că, din ordinul lui Bonaparte, ducele de Enghien, fiul prinţului de Condé, fusese adus la Paris şi trebuia să fie împuşcat la închisoarea din Vincennes (1804).

63 Dupin… Berryer – André Dupin, cel mai mare dintre fraţii Dupin (1783-1865), era un jurisconsult cu faimă pe vremea lui Balzac, ca şi, de altfel, avocatul Nicolas Berryer (1757-1841), apărătorul mareşalului Ney; nu e exclus, însă, ca Balzac să se refere aici la fiul lui Berryer, Antoine Berryer (1790-1868), şi el avocat celebru, legitimist, în vârstă de peste 35 de ani în momentul acţiunii romanului.

64 scandal la Landernau – aşa se spune, în locuţiuni populare franceze, vorbind de un lucru care va face vâlvă: „O să se audă în Landernau!”; cum însă localitatea Landernau e foarte mică, locuţiunea este ironică şi se referă la scandaluri care n-au mare importanţă.

65 unchiul dumneavoastră… – este abatele de Sponde (v. Fata bătrână, unde doamna du Croisier este încă domnişoara Cormon).

66 un Caron, un Berton – Augustin-Joseph Caron, fost ofiţer al lui Napoleon I, a condus o conspiraţie bonapartistă în 1820 şi a fost împuşcat în 1822. Jean-Baptiste Berton, şi el ofiţer în armatele napoleoniene, s-a afiliat grupelor de carbonari împotriva Restauraţiei şi a pregătit o mişcare insurecţională la Saumur; a fost arestat şi decapitat în 1822.

67 nouă thermidor – 27 iulie, 1794, zi în care guvernământul revoluţionar radical al lui Robespierre a fost răsturnat de partizanii unei politici de compromis.

68 Cambacérčs – ducele de Cambacérčs era „arhicancelar”, ţef suprem al justiţiei sub Napoleon I.

69 fusese consilier în Parlament – adică în principala instituţie judecătorească din Franţa; „parlament”, „parlamentar” au fost termeni legaţi de magistratură în timpul regimului feudal; sensul actual de „adunare de deputaţi”, „deputat”, este legat de dezvoltarea sistemului electoral.

70 Paul şi Virginia – personaje din romanul cu acelaşi nume al lui Bernardin de St. Pierre (1787), întruchipând idilic iubirea inocentă a doi adolescenţi.

71 Sultană autoritară.

72 omul care cântăreşte aur al lui Gérard Dow – tablou celebru al pictorului olandez Gérard Dow (1613-1675). Realizator minuţios de scene de interior. Balzac îl preţuieşte mult şi îl citează des.

73 Michu… familia de Cinq-Cygne – Balzac a dezvoltat pe larg un episod din viaţa familiei de Cinq-Cygne şi al relaţiilor ei cu Michu în nuvela O afacere tenebroasă.

74 care are nasul precum numele – Chesnel pune în legătură numele lui Camusot cu cuvântul francez camus – cârn, şi poate şi cu expresia avoir du nez – a avea fineţe.

75 Măgăriţa lui Balaam – Biblia povesteşte că profetul Balaam, mergând călare pe o măgăriţă, întâlni un înger cu sabia în mână, pe care el nu-l vedea, dar îl vedea măgăriţa. Aceasta nu mai voi să înainteze, deşi stăpânu-său o lovea, şi căzu reproşându-i loviturile. În acel moment, văzu şi Balaam îngerul.

76 Ludovic al XIV-lea însurat cu văduva lui Scarron – spre bătrâneţe, Ludovic al XIV-lea s-a căsătorit în secret cu Françoise d'Aubigne, văduva scriitorului Scarron, care era educatoarea copiilor nelegitimi ai regelui şi care a devenit marchiză de Maintenon.

77 „Legiunea de onoare” – decoraţie franceză, instituită în 1802 de Napoleon Bonaparte; pe atunci prim-consul, pentru a răsplăti serviciile militare şi civile.

78 Franţa nu mai are rege, nici pairi din tată în fiu – până în 1830, demnitatea de pair, acordată de rege, era ereditară; ea n-a mai fost transmisibilă sub Ludovic-Filip, iar în 1848 a fost desfiinţată; în 1830, fusese de asemenea desfiinţată dinastia Bourbonilor.

79 Marius pe ruinele Cartaginii – general şi consul roman, Marius fu gonit din Roma de rivalul său Sylla (88) şi se refugie pe locurile unde se înălţa odinioară Cartagina.